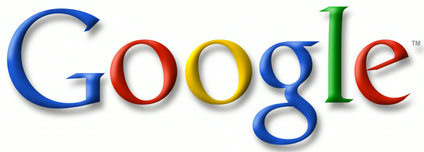
Google

71 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 71

ЖИВОТ

БЕНЏАМИНА ФРАНКЛИНА

С ЕНГЛЕСКОГА ПРЕВЕО

ЧЕДОМИЉ МИЈАТОВИЋ

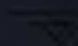

[illegible]

71 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 71

ЖИВОТ

БЕНЏАМИНА ФРАНКЛИНА

С ЕНГЛЕСКОГА ПРЕВЕО

Чедомиљ Мијатовић

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1901.

ПРЕДГОВОР

Некадашње енглеске колоније у Северној Америци (ван Канаде) успеле су да оружјем извојују независност од Енглеске, и да године 1783-ће буду од свих других сила признате за потпуно самосталну суверену државу под називом *„Сједињене државе америчке.“*

Од тога доба па до данас те сједињене државе напредовале су у политичком, културном и нарочито у привредном погледу тако сјајно, да у историји света нема ништа што би се с тим њиховим напретком могло упоредити. Данас, на почетку двадесетога века, народ велике републике у северној Америци сматра се за један од првих народа на свету, и по високом ступњу своје сваковрсне радиности, а услед тога и по богатству своме, и по својој бистрини, енергији, предузимљивости и напредности по свима правцима политичког и културног живота.

Тај је народ за ово сто и двадесет година свога самосталног развијања и напредовања имао повелики број знаменитих људи. Али његова два најславнија човека још су једнако ђенерал Ђорђе Вашинктон и доктор (философије) Венијамин Франклин — онај као војник а овај као политичар и дипломат радећи на оснивању независности и на обезбеђењу опстанка и напретка нове државе.

То би већ по себи било довољно да објасни што су се образовани народи тако живо заинтересовали за опис живота Франклинова, који је он сâм написао, за његову „Аутобиографију“. А да су се заинтересовали, и да та заинтересованост још једнако и сада траје, може се доказати већ и самим тим фактом, што је та његова аутобиографија на разним језицима штампана не мање од 217 пута, и то 54 пута у засебним издањима а 163 пута у издањима целокупних дела његових. Она је и данас једно од најпопуларнијих дела светске књижевности. Французи је имају у не мање од шест разних превода, од којих се оно од Едуара Лабулеја из године 1868. сматра за најбоље. Превођена је и оштампана у више издања на руском, чешком и пољском језику. На српски језик досада није била преведена, али нам је г. Алекса Н. Спасић дао добру — управо најбољу каква се могла дати — пробу о ђенију Франклинову, давши нам превод његовог маленог али славног списа „Беседа оца Аврама“, а уз то и кратку биографију великог Американца.[1]

Али светска популарност Франклинове Аутобиографије није дошла услед високог места, које Франклин заузимље међу оснивачима највеће и најмоћније републике на свету. Он је то и такво место могао заузимати, па опет да се свет не интересује у толикој мери за његов живот. У самој ствари он у својој Аутобиографији врло мало говори о служби, којом је својој отаџбини

[1] Франклин, Економист. Од А. Н. Спасића, члана Српског ученог друштва, у Београду 1873.

служио; а већ и онако се у њој својим причањем зауставио пре него што су колоније дошле у отворени сукоб с Енглеском. Нити је она популарност дошла услед особите врсте романтичности његова живота. Кажем „особите врсте романтичности“, јер од сиромашног сина једног сиромашног „сапунџије“, од „шегрта“ у једној маленој штампарији, он се личном вредношћу уздиже у свету, напредује, постаје богат и чувен човек, почасни доктор философије, члан „Краљевскога друштва“ у Лондону, члан славне француске Академије наука, опуномоћени заступник „америчких провинција“ код енглеске владе у Лондону, први изванредни посланик и опуномоћени министар нове републике на двору француског краља, пријатељ и друг великих француских књижевника осамнаестога века, и кад умире, сва велика учена друштва по образованим земљама држе свечане седнице њему у част, у „Академији Француске“ један Кондорсе (Marquis de Condorcet) хвали га и слави, а у француској народној скупштини један Мирабо (Comte de Mirabeau) предлаже да сва Француска носи за неки дан црнину у знак жалости што је такав човек преминуо! И тада је један од његових панегириста саставио о њему онај славни стих: „*Eripuit coelo fulmen sceptrumque tyrannis — Небу је муњу, а тиранима скиптар отргао.*“ У таквој каријери доиста има романтичности, и природно је да људи желе да из његових уста чују како је он то од једнога пуког сиромашка дошао до толике виђености, чувености и омиљености не само у својој отаџбини него и далеко ван граница њених!

Али у самој аутобиографији нема никакве романтичности. У Франклина је све прозаично. Само што је та његова прозаичност тако природна, да је пуна свежости. У тој природности и простоти, у оскудици сваке извештачености, прва је драж његове аутобиографије. Друга је, и без сумње и најглавнија, у његову „здравом разуму“. Свака његова реченица носи у себи доказ да ју је написао човек веома уман, пун јаке воље и необично практичног духа, човек који свагда право гледа, јасно види, логично и разборито суди, и разговетно и неустрашиво говори. Лабуле називље Франклина „американским Сократом“. Он са̂м у своме животопису прича како су Сократови разговори имали велики утицај на методичност његова резоновања; али је јасно да је Сократ имао и дубљи и шири утицај на дух Франклинов, а не само на његову методичност. Он је био његов први учитељ, и слободно се може казати: да тај велики учитељ не би имао зашто да се стиди свога ученика из осамнаестога века хришћанске ере.

Па онда је трећа драж аутобиографије у Франклиновој великој искрености, у оскудици сваке хипокризије. Рођен и одгајен у изванредно побожној атмосфери, живећи у њој, он не крије како не дели верски занос и верску сентименталност својих рођака, пријатеља и суграђана. Он не крије од свога сина, ни од свога потомства, па ни од свега широкога света, како је у извесно доба свога живота био немоћан према страсности своје телесне природе; и опет, објављујући себе грешником, он проповеда да севаља борити

противу грешности, и да човек ваља да ради да стече врлине ако их нема. Он је велики моралист, и његов животопис сасвим је подесна књига да васпитању једнога народа даде здрав правац. У северној Америци народна омладина, сад већ кроз више нараштаја, чита Франклинову аутобиографију као неку свету књигу, упија у себе његов практични дух, и задахњава се његовим економним, моралним и политичкии начелима. Франклин је и данас мудри и мили учитељ народа у Сједињеним државама, и што је тај народ на почетку двадесетога века један од првих народа на свету има се наравно приписати једној изванредној комбинацији природних, етнографских, економских, политичких и моралних прилика, али нема Американца који неће с хвалом признати да се Венијамину Франклину, више но ма коме другом човеку, има приписати пресудно благотворни утицај на образовање карактера народног у Сједињеним државама северне Америке. И управо због овог несумњиво здравог утицаја на народно образовање, Франклинова је аутобиографија у Француској, Немачкој, Италији, Шпанији и Скандинавији стављена у ред популарних списа „за народ“, и у јевтиним издањима пружа се омладини на читање. Едуар Лабуле је врло добро казао: „Боље него ма који живот у Плутарху, Франклинов живот, тако дуг и тако добро испуњен, стална је поука, која се управља свима и свакоме; свако може у њему наћи и пример и савета.“

С погледом на ово што је напред, ја мислим да Српска Књижевна Задруга чини српскоме на-

роду лепу услугу, кад омладини његовој пружа прилику да се задахне идејама и начелима која су допринела да је отаџбина Франклинова не само слободна и срећна, него и богата и велика и силна.

*

Сама аутобиографија Франклинова као спис има своју историју. Франклин није водио редован дневник у који би из дана у дан, или бар овда онда, записивао шта му се дешавало у животу. Почео је већ да стари кад му дође мисао да би добро било да за сина и унуке опише свој живот, изводећи из разних догађаја његових поуке које би им могле бити од практичне вредности. Бавећи се г. 1771. у Енглеској у Твифорду, на лепом пољском добру свога пријатеља Д-ра Јоната Шиплоја, владике од Асафа, Франклин је почео да описује свој живот, и довео је тај опис до г. 1730., у којој се оженио. Прекинув једном тај посао, дуго му се није враћао. Може бити да му се никад не би ни вратио, да један од његова три добра пријатеља — то су Венијамин Вóн (Benjamin Vaughan), Авел Џемс (Abel James) и Француз Левељар (Le Vellard) у кога је неко време у Пасију код Париза становао — није од некуд добио препис онога што је Франклин већ био написао, те онда сва тројица навале на њ, да тај рад настави и доврши. Он се одазове њиховој жељи, и год. 1784., живећи у Пасију, напише други део своје аутобиографије. Тај део и није толико животопис, колико је расправа о потреби да се човек дисциплинује у врлинама, као и о нарочитој његовој методи, којом се лично нави-

кавао на њих, и одвикавао од онога што им је противно. Вративши се из Француске у Америку, он је у августу 1788. на своме дому у Филаделфији наставио писање и довео причање о догађајима свога живота до г. 1757.

Пишући други и трећи део свога животописа, Франклин је већ имао у виду да ће се његов рад предати јавности. А имајући то у виду, он је догађаје свога живота узимао само за повод да даје практичне поуке за понашање у животу. У једном писму пријатељу Вону Франклин вели: „Нешто да бих скратио рад, а нешто и због других узрока, ја изостављам све факте и све послове који немају тенденцију да буду од користи младом читаоцу, показујући му на моме примеру и на успеху којим сам испливао из сиротиње и прибавио нешто богатства, утицаја и чувености, како су извесни начини понашања, којима сам се ја служио, корисни, а како ваља избегавати погрешке од којих сам ја патио.“

Има и четврти део, али само од неколико листова. Њих је Франклин написао год. 1789. Он је више политичке природе, и доводи причање до г. 1750. Види се да је Франклин живо желео да настави и доврши тај посао; али је тада већ био остарео и оболео, патећи много од ревматизма и подагре. А наскоро је затим и умро (17. априла 1790.).

Франклин је на годину дана пред смрт послао пријатељу Левељару у Париз (или управо у Паси) један препис оне прве три партије свога животописа. Много пре тога други његов пријатељ, Авел Џемс, имао је у рукама

препис прве партије. Не зна се управо како и са чијег преписа, тек ускоро после смрти Франклинове она прва партија угледа први пут света у Паризу г. 1791., у *француском преводу*. Преводник се није именовао, али се мисли да је то био др. Жак Жиблен (Dr. Jacques Gibelin), који је у оно време преводио и штампао повише књига с енглескога на француски. Са тога француског превода превела су аутобиографију на енглески два разна безимена преводиоца, Робинсон и Парсонс. Робинсоново издање — по преводу и по штампи много боље од Парсонсова — прештампавано је много пута у Енглеској и Америци, па и после првог аутентичног издања с оригиналног енглеског текста Франклинова, које је унук његов, Вилијам Темпл Франклин, тек г. 1818. штампао. Овај унук Франклинов имао је чудну мисао. Није хтео да оригинални рукопис свога деде повери штампарији, а није хтео да се труди да са̂м начини, или да плати да се начини препис с оригинала, него чувши да је онај препис, који је Франклин 1780. послао своме пријатељу Левељару, у рукама његове кћери, понуди овој да јој да̂ оригинални рукопис свога деде у замену за онај препис! И тако је прво енглеско издање, које се сматрало за аутентично, штампано са тога старог преписа, и опет не са правог оригинала! Тек год. 1868. посланик Сједињених држава северне Америке у Паризу, Џон Бигело (Honourable John Bigelow), добије од г. Сенарвана, кузена кћери Левељарове, оригинални рукопис Франклинов, те са њега штампа досада најбоље издање аутобиографије. Ја сам овај мој српски

превод израдио по најновијем издању Бигелову (*The Autobiography of Benjamin Franklin,* edited *by John Bigelow,* New York and London, G. P. Putnam's Sons, 1890.).

*

Како је Франклин свој животопис довео само до г. 1758. може бити да ће се читаоци тога животописа интересовати да се обавесте и о главнијим догађајима Франклинова живота од оне године па до смрти његове. Стога ћу их овде поменути у главнијим потезима.

Пре него што ће поћи у Енглеску да заступа народну скупштину пенсилванијску у распри с „баштиницима“ Франклин је год. 1757. издао последњи број свога чувеног Календара Poor Richard's Almanac за г. 1758. Тај је календар под његовим уредништвом излазио већ 24 године, и својим причама, практичним саветима и пословицама, био је стекао популарност у маси народној. У оном издању за 1758. Франклин је штампао све пробране афоризме, пословице и савете из ранијих издања, и саставио их уједно као говор, који је један старац, отац Аврам, држао својим суграђанима. Тај је говор после прештампан засебно под натписом The Speech of father Abraham or The Way to Wealth (Беседа оца Аврама, или пут к богатству)“, што су Французи превели са „La science du bonhomme Richard ou conseils pour faire fortune“. Та је књижица преведена на све језике. Грци је имају још од г. 1823., а Чеси од 1838. Преведена је чак и на јапански и хинески, па и на разне дијалекте (провансалски,

каталански, велшки итд.). Форд[1] је навео 145 разних издања на разним језицима (и то: 70 на енглеском, 56 на француском, 11 на немачком, 9 на италијанском итд.), али није знао за српски превод г. Алексе Н. Спасића. Како је по неко издање више пута прештампавано, Форд тврди да је та књижица већ до г. 1889. не мање од 400 пута штампана! Већ и тај факат сâм по себи довољан је да објасни како је и зашто је Франклин постао чувен по целоме свету.

О раду своме у Лондону као заступника пенсилванијског он сâм прича погдешто у своме животопису. С тим радом народна је скупштина пенсилванијска била тако задовољна, да му је, по повратку његову, године 1763. свечано изјавила захвалност, и одлучила да му се дâ три хиљаде енглеских лира (75.000 динара) на име накнаде трошкова којима се изложио.

Године 1764. Пенсилванија га опет пошље у Лондон као свога заступника. У самој ствари он је од тада па за десет година био фактички код енглеске владе заступник свих тринаест колонија у северној Америци. Енглеска је влада с пролећа 1765. издала закон о наплаћивању жиговине (Stamp Act), па наредила да се он извршује и у колонијама. Та наредба о извршивању јединога закона, који је истина енглески парламенат у пуној форми решио, али који није претресан и примљен у народним скупштинама америчких провинција, заталасала је први пут

[1] Franklin Biography, a list of books written by, or relating to Benjamin Franklin, by Paul Leicester Ford, — Boston, N. У. 1889.

народ тих колонија срцбом противу Енглеске. Франклин је полазио са обичног енглеског гледишта: да ни један Енглез, ма где он био, није дужан да плаћа порез или ма какву било јавну дажбину на коју он није дао пристанак преко својих законитих и слободно изабраних представника. Енглески парламенат имао је свагда ту добру практику да је, желећи да се обавести о дејству каквог закона, позивао преда се људе искусне и стручне, полагао им питања и тражио од њих одговоре. Данас то ради преко својих анкетних комисија, али је у оно доба позивао стручњаке пред своју пуну седницу. Тако је позвао и Франклина, као представника америчких колонија, и овај је својим јасним, логичним и духовитим одговорима у одбрану пореске самоопредељивости америчких колонија изазвао и пријатеље и непријатеље да му се диве. Он је парламенту јасно казао: „Ми у Америци нећемо никад пристати да плаћамо нешто, што ви овде одлучите, а на шта наше народне скупштине нису пристале од своје драге воље у име народно“. Тај његов „испит“ пред енглеским парламентом у распри због жиговине неизмерно је увећао његову популарност у Америци, и изнео га као политичног човека на леп глас у Европи, где је већ и дотле био познат са својих огледа с електрицитетом. Поглавито се њему има и приписати што је онај непопуларни закон опозван (г. 1766.), а тиме и одложен отворен сукоб између Енглеске и њених америчких колонија.

Али већ прве године затим, год. 1767., енглески парламенат изда фатални закон којим

увоз хартије, стакла и чаја у Америку подвргне плаћању нове царине, не питајући народне скупштине америчких колонија ни за просто мишљење. То је изазвало нову и још много већу раздраженост у Америци. Узалуд је Франклин најревносније настојавао код енглеске владе да се тргну с тога пута, и да не врећају пореску самоопредељивост колонија, узалуд је расправама по новинама и часописима заступао ствар америчку, узалуд је покушавао да и сатиричким списима („Упутство како се од велике империје може начинити мала," и „Едикат краља пруског") отвори очи енглеским државницима и јавном мњењу, — упорство енглеске владе с једне, и раздраженост и огорчење америчких колонија с друге стране, довели су до отвореног раскида (крајем 1773.). Франклин је и даље остао у Лондону, и радио енергично да би се одржали мир и веза између Енглеске и њених колонија. Али срџба енглеске владе противу независног духа америчких колонија пренела се и на Франклина лично. Узеше га врећати и свакојако понижавати, одузеше му звања која је имао, и кад већ смераше и да га као представника бунтовних колонија затворе, нађе он да је крајње време да остави Енглеску и да се врати у Америку (г. 1775.).

У Филаделфији су га дочекали бурним овацијама, и одмах изабрали за заступника Пенсилваније на конгресу свих колонија. Народ је био већ листом устао да оружјем у руци брани своје слободе. Конгрес изабере Франклина у „Одбор тројице," који је с врховним заповедником народне војске, генералом Вашинктоном, имао да

пронађе средства за тачно снабдевање америчке војске храном, муницијом, оружјем и другим потребама, као и средства за образовање нових пукова. Конгрес га затим одреди у „Одбор петорице,“ који је имао задатак да састави „*Проглас независности*“ северо-америчких држава. Тај славни историјски докуменат потписан је 4. јула 1776. (по новом календару), и на њему је наравно и Франклинов својеручни потпис. Потписујући тај докуменат неко од чланова конгреса рече: „Богме сад треба да сви стојимо сложно један уз другога!“ Досетљиви Франклин одмах прихвати: „Доиста тако, јер ће иначе сваки од нас за себе висити на вешалима!“

Исте године конгрес га избере да са још двојицом иде у Париз као формално опуномоћени министар и изванредни посланик. У Француској на двору Луја XVI и Марије Антоанете (најпре полузванично а после и званично) он је остао пуних девет година, које су управо биле најлепше године његова живота. Он се одмах спријатељио са знаменитим државницима француским, какви су били Некер, Тирго, де-Вержан, Мирабо, а дружио се и с другим знаменитим људима њиховим онога доба, с Волтером, Даламбером, Малербом, Кондорсетом, Кабанисом, Бомаршеом и другима. Најсјанији салони отварали су му врата и најдуховитији људи ишли су да оштре своју духовитост на његовој духовитости. Он је убрзо постао љубимац париског високог друштва; његове слике биле су непрекидно изложене по продавницама, и његове досетке и згодне реченице носиле су се од уста до уста како по ари-

стрократским салонима, тако и по кафанама грађанским и по пивницама раденичким. У првој линији успесима америчким на бојноме пољу, а одмах затим настојавању Франклинову има се приписати што је Француска признала независност савеза северо-америчких држава, и што је одмах затим с Франклином потписала први трговински уговор између Француске и тога савеза као и уговор о алијанцији. И нарочито се његову заузимању има приписати што је француска влада од г. 1777. до 1782. послала америчкој влади око 26 милиона франака на име субвенције за рат.

Године 1781. конгрес му повери да у друштву са још два комесара почне поверљиве преговоре о миру с повереником кога је Енглеска ради тога послала у Париз. Колико је Франклин био оштроуман може се видети из овог места у једном његову поверљивом извештају својој влади: „Енглески повереник узео је претити да ће Енглеска наставити рат, јер ће лако добити новаца за то, кад обустави плаћати интерес на државни дуг. Ја му на то ништа нисам казао, јер нисам желео да га одвраћам од намере да престану плаћати интерес на дуг, чиме би они просто заклали свој јавни кредит и још више противу себе раздражили друге народе. Осем тога, сетио сам се како је истинита она реч: *ко прети, тај се боји!*“

Новембра 30. 1782. имао је срећу да потпише прелиминарни уговор између савеза америчких држава и Енглеске, којим је ова ономе признала државну независност. Можемо да разумемо реч његову своме пријатељу Рош[illegible] (Duc de la

Rochefoucauld): „Ко би се могао надати да ћу ја у старости својој оволику срећу доживети!“

Он је сада налазио да је његова мисија свршена, и жудео је да се врати кући, те да ту на миру проведе своје последње дане. Стога је више пута молио конгрес да га разреши од посланичке дужности; али му овај тек у марту 1785. учини по молби. Кад је с јесени те године стигао у Филаделфију, и власти и народ дочекали су га овацијама каквим још до њега нико није дочекан. И из свих крајева северне Америке стизали су му одушевљени поздрави и добродошлице.

Него Франклину ни тада није било дано да ужива одмор на своме дому. Пре свега одмах су га по доласку изабрали за председника „државе Пенсилваније“, а с пролећа 1787. изберу га за члана оног знаменитог одбора који је имао за задатак да изради устав којим ће се боље ујединити разне „државе“ северне Америке. Тај се уставотворни одбор састао у Филаделфији у мају 1787., и пуна четири месеца саветовао се, док се сложио о томе какав устав да се даде. Џон Бигело сасвим право каже: „Франклину више но икоме другом човеку садашњи устав сједињених држава има да захвали за оне своје црте, које су му дале трајашност, и начиниле га идеалом према коме Американци мере и оцењују сваку другу систему владавине.“

Како сви Американци од онога доба па све и данас признају, Франклин је стекао бесмртну заслугу што је пронашао начин како да се измире две супротне и опет тако природне тежње: све су државе тражиле да буду равноправне,

опет све су мислиле да је право да према броју становника буду заступљене. Због тих тежња умало што се савез у самом почетку није распао. Франклин, коме је тада била 81-ва година, предложи да се установе - два дома, да у „дом народних посланика“ свака држава шаље заступнике према броју становништва, а у сенату да свака држава — било да је велика и многољудна, било да је мала и малољудна — буде заступљена само једним представником. Тај је предлог примљен, и може се слободно казати да је баш услед тога američки устав добио своју изванредну еластичност а опет солидност.

Франклин је сад већ почео појаче да пати од подагре и ревматизма. Али и стар и болестан он је једнако узимао најживљег учешћа у свему што се тиче јавног и политичког живота, напретка науке и књижевности. Ни пун месец пред смрт, он је написао и штампао једну пародију противу трговине с робљем, у смислу слободоумних и човечних начела „Друштва за укинуће робља (Pennsylvanian Society for Promoting the Abolition of Slavers)“, коме је био председник.

Франклин је, како већ напред споменусмо, умро 17-ог априла 1790., у Филаделфији, и сахрањен је на гробљу Христове цркве (Christ's, Church) у тој вароши, а поред своје жене Деборе.

Да завршимо речима које је Мирабо управио француској народној скупштини:

„Франклин је умро! Геније, који је дао слободу Америци, и просуо по Европи бујне струје светлости, вратио се у крило Божанства!

Филособ, кога два света себи присвајају, човек око кога се отимљу и Историја Наука и Историја Империја, без све сумње заузимље високо место у роду човечанскоме!“

30. новембра 1901.
у Београду.

Чеда Мијатовић
академик

У Твифорду, код епископа од светог Асафа, 1771.

Драги сине, — Свагда ми је било задовољство да прикупљам што год се прича о мојим прецима, па ма то и незнатно било. Ти се можеш сетити како сам, кад си био са мном у Енглеској, распитивао за своју родбину, и како сам тога ради и путовао. Замишљам да и теби може тако исто бити мило да знаш прилике мога живота, с многима од којих још ниси упознат, и како се надам да ћу уживати једну недељу дана непрекидног одмора овде где сам сад на пољу, ево хоћу да седнем да ти их опишем. А за то имам и других побуда. Почем сам ја из сиротиње и мрака, у којима сам се родио и у којима сам одрастао, доспео до неке имућности, и донекле стекао и гласа у свету, и почем сам ето до сада пролазио кроз живот с пуно добре среће, моје потомство може волети да зна која су то средства којима сам се служио, а која су, с божјим благословом, тако лепо успела; јер може бити да ће наћи да нека од њих сасвим добро

Твифорд — у Енглеској у оно доба пољско добро епископа од св. Асафа, д-ра Јонатана Шиплија, с којим је Франклин био у великом пријатељству.

и да стога вреди

ој размишљао, до-
кад би ми се дало
да овај исти жи-
проживим, и само бих
коју имају писци
дело, те исправе по-
Осем што бих попра-
да понеки несрећни
другим повољнијим. Али
опет бих примио
ни да очекујем да
то ми се чини
поновљеном жив-
тај живот и опи-
постало што трајније.
и склоност, тако
говорим о себи и о
задовољњу је а да не
би можда из пошто-
треба да ме слу-
овако кад је на-
неко и да не чита,
(боље је да то
нико не би ве-
мери, задово-
ствари ја једва да
речи „Без хвали-
није следовало
људи не воле та-
сами имају. Али
оме сусретнем,

јер сам уверен да она често доноси добра ономе који је има, а и другима који су у кругу његове радње; и стога у многим приликама не би било баш сасвим апсурдно, кад би човек хвалио Бога што му је међу другим добрима овога живота дао те има и таштине!

И сад, кад поменух хваљење Бога, желим да с пуном смерношћу признам: да за срећу свога живота, коју мало час поменух, имам да захвалим Његову милостивом промислу, јер ме је он упућивао к средствима којима сам се служио и давао им је успеха. Моја вера у то даје ми да се надам, и ако не смем да будем и сувише поуздан, да ће се иста доброта и даље вршити према мени, настављајући ми ту моју срећу, или да ће ме окрепити да сносим какву несрећу, коју могу и ја да искусим, као што су је искушавали и толики други људи, а каква ће уопште бити моја доцнија срећа, то је познато само Њему, у којега је моћи да нам благослови и саме несреће и жалости наше.

Белешке, које ми је једном ставио у руке један од мојих стричева (који је тако исто био радознао и прикупљао причања о фамилији), дале су ми повише појединости о нашим прецима. Из тих бележака сазнао сам да је наша фамилија живела у истом селу, Ектону, у Нортхамптоншајру, кроз три стотине година, а колико дуго пре тога то се није знало (може бити још од онога времена кад је наша фамилија име „Франклин“, које је некада означавало известан ред људи, узела за своје презиме, кад су други људи по целој краљевини узели себи презимена)! Живела је на слободној баштини од својих

тридесет екара, и помагала се уз то и ковачком радњом, која је настављана у фамилији све до његовог времена, јер се свагда најстарији син извежбавао томе занату, а тога су се обичаја и он и мој отац држали, што се тиче њихових најстаријих синова. Кад сам у Ектону прегледао црквене протоколе, нашао сам да се њихова крштавања, венчавања и умирања помињу само од године 1555.; раније протоколи у тој парохији нису ни вођени. Из тих протокола видео сам да сам ја најмлађи син најмлађега сина кроз последњих пет нараштаја. Мој дед Тома, рођен године 1598., живео је у Ектону, док није постао и сувише стар да и даље занат ради, а тада отиде да живи у свога сина Џона, који је живео у Банберију, у Оксфордшајру, радећи бојарски занат, и у кога је мој отац тај занат изучавао. Ту ми је дед умро, и ту лежи сахрањен. Видели смо му надгробну плочу у 1758. Најстарији син његов Тома живео је у кући у Ектону, и оставио ју је, заједно са земљом, јединовм свом детету, кћери која са својим мужем, неким Фишером из Велингбороа, прода то имање г-ну Истеду, господару тамошњег манора. Мој је дед имао четири сина који му беху одрасли: Тому, Џона, Бенџамина и Џосију. Даћу ти о њима опис, какав могу овако удаљен од својих хартија, а ако ове у моме одсуству нису изгубљене, можеш у њима наћи још и више појединости [1].

[1] Издавалац Франклинове Аутобиографије, г. Бигело, штампао је овде писмо које је Франклину год. 1739. писао отац његов дајући му податке о пореклу и о другим појединостима своје фамилије. Како сам главне податке из тога писма употребио у уводу, мислио сам да није потребно да и само писмо овде преводим. — Прев.

екар (acre) — енглески плуг земље = 4047 кв. метара, и по томе 30 екара је 12—14 хектара; *манор* — кућа у којој станује господар од великих суседних баштина.

Тома се у свога оца извежбао за ковача. Али како је био бистар, и како је њега (као и сву другу моју браћу) обадравао да учи неки Сквајр Палмер, који је тада био први господин у тој парохији, то се он извади за обичног јавног писача, постане човек од значаја у кнежини; био је главни покретач свих опште корисних предузећа у кнежини и у вароши Нортхамптону, као и у своме селу, о чему се више примера о њему наводило; а и тадашњи лорд Халифакс много је водио рачуна о њему, и давао му своју заштиту. Умро је године 1702., 6-ог јануара, по старом календару, тачно четири године пре него што ћу се ја родити. Што смо од неких старих људи у Ектону слушали о његову животу и карактеру то се теби, сећам се, учинило тако нешто изванредно са сличности с оним што си о моме карактеру и животу знао. „Да је умро у исти дан“ приметио си, — „могао би човек замислити да се извршила трансмиграција!“

Џон се извежбао за бојара, чини ми се само вунене пређе и тканина. Бенџамин је био бојар свилених ствари, а изучио је тај занат у Лондону. Био је бистар и умешан човек. Ја га се добро сећам, јер је, док сам још дете био, дошао он преко к моме оцу у Бостон, и живео у кући с нама неколико година. Живео је до у дубоку старост. Његов унук, Самуило Франклин, живи сада у Бостону. Оставио је иза себе две свеске рукописа у кварту своје по

јавни писач (scrivener) — човек који за друге пише писма, молбе, жалбе итд; *кнежина* — Енглеска је од прастарих времена подељена у кнежине (Conntíes), таква је једна кнежина била и Нортхамптоншајр; *трансмиграција* — овде Франклинов син хоће да каже: да би се тада чинило као да се душа умрлога Томе уселила у новорођено дете Франклина!

езије, махом пригодних песама управљених својим пријатељима и сродницима, од којих овде приложена, послата мени, може да послужи као пример.[1] Он је измислио и један краткопис, коме је и мене научио, али који сам ја, не практикујући га, сад већ заборавио. Мени је на крштењу дато име, по моме стрицу, јер су он и мој отац били у великој љубави. Био је веома побожан; ишао је врло уредно да слуша проповеди најбољих проповедника; оно што су говорили бележио је својим краткописом, и имао је неколико свезака тако исписаних проповеди. А много се бавио и политиком; можда и сувише много за своје стање. Ту недавно у Лондону дошла ми је до руку једна његова збирка свију главних брошура, које се тичу јавних послова од год. 1641. па до год. 1717. Неких је свезака нестало, како се видело по бројевима оних сачуваних, али је ипак остало осам свезака у фолију и двадесет и четири које у кварту које у октаву. Дошле су биле у руке једном продавцу старих књига, који их донесе мени, знајући да ја у њега овда онда купујем такве ствари. Мора бити да их је мој стриц оставио овде, кад је пошао у Америку, а то је било пре више од педесет година. По странама штампаних листова имају много његове белешке.

Ова скромна наша фамилија рано је пристала уз реформацију, и остала је протестанска кроз сву владавину краљице Марије, кад је понеки пут долазила у погибао да има неприлике због своје рев-

[1] Није се нашла приложена. Него су се свеске песама стрица Франклинова сачувале и сад се чувају у породици г-ђе Емонс, праунуке песникове, у Бостону. Из њих је г. Бигело штампао две, посвећене нашем Франклину; у једној од њих саветује му да се не одаје војничком пози[illegible]

иости противу папства. Добили су били свето писмо на енглеском језику, па да би га сакрили и осигурали, везали су га били узицама испод једне дрвене столице. Кад је мој пра-прадеда хтео да чита што својој фамилији, он би изврнуо ону столицу и метнуо је тако на колена, окрећући листове испод оних узица. Једно од деце стојало би напољу, на капији од куће, да даде знак ако би видело да долази „апаритор“, који је био званичник Духовнога Суда. У томе случају, они би само изврнули столицу на њене ноге, те би тако библија била опет скривена испод седала од столице као и пре. Ово ми је причао мој стриц Венцамин. Фамилија је наставила припадати сва цркви Енглеске, од прилике све до пред крај владе Чарлса Другог, кад су неки свештеници, зато што су држали молитвене зборове и што се нису саображавали прописима државне цркве, из ње били избачени, а Венцамин и Џосија не хтедоше се од тих свештеника одвајати, и тако наставише за све време свога живота: сва друга фамилија остала је са епископском црквом.

Мој отац Џосија рано се оженио и одвео је жену са троје деце у Нову Енглеску око г. 1682. Како су молитвени зборови постали законом забрањени и често узнемиравани, неколики знаменити људи, његови познаници, нађу се побуђени да се иселе у ону земљу, па навале и на њега да пође с њима тамо где су очекивали да ће свој начин веровања уживати у слободи. Од прве жене родило му се ту још четворо деце, а од друге жене имао је десеторо деце

Нова Енглеска — тако се звао, а још се и сада по каднто зове, источни крај северне Америке, насељен Енглезима, и нарочито онај у коме су Њу-Јорк, Бостон, Филаделфија.

свега дакле седамнаесторо, од којих ја памтим да је за столом његовим седало по тринаест, који су сви одрасли да буду људи и жене, да ступе у брак. Ја сам му био најмлађи син, и управо најмлађе дете, изузевши двоје, а рођен сам у Бостону, у Новој Енглеској. Моја мати, његова друга жена, била је Абија Фолџер, кћи Петра Фолџера, једнога од првих насељилаца Нове Енглеске, кога с поштовањем помиње Котон Матер у својој црквеној историји те земље („Magnalia Christi Americana"), називљући га „побожним и ученим Енглезом", ако се добро сећам речи његових. Слушао сам да је писао повише разних омањих ствари, али је само један од његових написа штампан, који сам видео има томе сад већ много година.

Писао је он то године 1675., у не баш углађеном стиху онога времена и ондашњих људи, и управио га је онима који су били интересовани у управи земаљској. Стихови су били у корист слободе савести, и у интересу баптиста, квекера и других секташа који су били гањани; приписивали су ратове с Индијанцима и друге несреће, које су сналазиле земљу, томе гањању; показивали су то као суд божји који казни онако грозну кривицу, и напослетку световали су да се укину они немилосрдни закони. Чинило ми се све то написано с пуно пристојне отворености и мушке слободе. Памтим још последњих шест врста последње строфе, али сам прве две врсте заборавио, знам само да им је смисао био тај, да његова замерања истичу из његове добре воље, и да стога жели да се зна да је он писац[1].

[1] Франклин наводи оних шест врста последње строфе. Ја их не преводим, јер су без икаква значаја. — Прев.

Сва моја старија браћа дата су на разне занате. Желећи да мене, као неку врсту десетка од својих синова, посвети на службу цркви, отац ме у осмој мојој години упише у школу за граматику (Grammar-School). Како сам ја рано научио да читам (а мора бити да сам то научио *врло рано*, јер никако не памтим време кад нисам знао читати), и како су сви његови пријатељи мислили да ћу ја насигурно бити добар ученик, мој се отац одлучио да у оној својој намери истраје. А мој стриц Бенџамин одобравао је то, и обећао ми је да ће ми дати све своје краткописне свеске разних проповеди, ваљада као неку врсту готовине, да с њом почнем радњу, ако само усхтем изучити онај његов краткопис. Него у тој школи нисам остао ни пуну годину. Истина да сам у том времену поступио из средине тога разреда те године на чело његово, и онда још преведен у разред изнад тога, да бих већ на крају године могао ступити у трећи разред. Али је мој отац међутим — из обзира на трошак који школовање стаје, а који трошак он, имајући тако велику породицу, није могао баш лако да чини, а после и из обзира на слабо плаћена места која тако образовани људи после могу да добију — променио своју прву намеру, извадио ме из школе за граматику, и послао ме у једну другу школу, у којој се учило само писање и рачунање, а коју је држао за онда чувен један човек Џорџ Брбнел, који је уопште лепе успехе постизавао, и то све благим методама и на леп начин. Под њим сам доста брзо научио да лепо пишем, али прођох зло у рачуну и никако не напредовах у томе. Кад ми је било десет година, отац ме доведе кући, да му помажем у радњи, на име у

прављењу сапуна и лојаних свећа. За тај се занат он није спремао, него га се латио по доласку у Нову Енглеску, нашав да својим бојарским занатом, који се овде мало тражио, не може да издржава фамилију. И тако сам ја имао да сечем фитиље за свеће, да пуним умакала и калупе за ливене свеће, да служим у дућану, да идем куд ме пошљу итд.

Тај ми се занат нимало није милио, а осећао сам велику склоност да идем на море, али ми отац тога не даваше. Него живећи близу воде, ја сам много био у њој и око ње, рано сам научио да добро пливам и да управљам чамцима, и кад би се нашао у чамцу или у чуну с другом децом, мени су обично давали да крманим, особито ако би се десила каква тешкоћа. А и у другим приликама ја сам скоро свагда предводио дечаке, и по каткад одвео их и у неприлике, од којих ћу овде ради примера поменути само једну, јер показује како сам се рано бавио плановима за опште добро, и ако их онда нисам вршио како је требало.

Бара једна са сланом морском водом пружала се дуж једног дела воденичког јаза, на чијем смо земљаном оквиру ми стојали и пецали ситну рибу, кадгод би се она бара напунила водом услед морског прилива. Али од многога гажења био се ту начинио читав глиб. Ја онда предложим да начинимо мали насип који би се пружао у воду, и на коме бисмо могли лепо да стојимо кад пецамо, и уз то покажем друговима једну велику хрпу камења које је било ту донесено, да се онде, близу оне баре, сагради нова једна кућа, а које би баш како треба згодно било за онај наш насип. Кад се у вече мајстори разиђу, ја искупим известан број другова,

па радећи с њима марљиво, као да смо кртице, често по двојица и тројица на један камен, пренесемо све камење и начинимо лепо наш мали насип. Сутрадан се раденици изненадише кад видеше да је нестало камења, док га не нађоше на нашем насипу. Узеше распитивати ко то учини, пронађоше нас и тужише, и многи од нас извукоше батине од својих оцева. Ја мољах оца да узме у обзир да је корисно било имати онакав насип, али ме он потпуно увери да ништа није корисно што није поштено.

Мислим да ћеш волети да сазнаш што о његовој личности и карактеру. Био је изредног телесног састава, средњега стаса, добро развијен и врло јак; бистар и умешан, знао је доста лепо да црта, био је нешто мало вешт и музици, и имао је јасан и пријатан глас, тако да је (кад би узео да на виолини свира мелодије од псалама и да их уз то и пева, што је често чинио у вече пошто се радња сврши) било врло пријатно слушати га. Имао је дара и за механику, и кад би му се прилика дала, служио би се вешто и окретно и оруђима других мајстора; али велика његова даровитост била је у здравом разумевању и солидном суду, кад је питање било шта управо треба да се чини, како у приватним тако и у јавним пословима. Овим последњим, истина, није никад бивао заузет, јер како је имао велики број деце да изводи на пут, а прилике су му биле доста тесне, то му је потреба била да се не одваја од своје радње. Али памтим добро како су му често долазили главни људи, да га питају како он мисли о пословима општине и цркве којој је припадао, па показиваху велико поштовање његову суду и савету. И приватни људи много су се обраћали њему за савет у својим посло-

вима, кад год би им каква неприлика искрсла. А често су га партије, које су се парничиле, бирале за изборног судију. Волео је кад је год могао да има за столом каквог паметног пријатеља или суседа, ради разговора, и свагда се старао да почне разговор о таквом предмету, који би могао да обогати дух деце његове која су била онде за столом. Тим је начином обраћао пажњу нашу на све што је било добро, праведно и мудро у животу, а врло мало, или управо нимало се није говорило што о јелу које је било на столу, па било да је добро или зло спремљено, било да је у своје време или ван времена, било да има добар или рђав укус, боље или горе од овога или онога другог јела, те сам ја тако одгајен, да ништа не марим за те ствари, да сам савршено равнодушан шта ће се изнети преда ме да једем, и о свему томе тако мало водим рачуна, да и данас, кад би ме когод запитао само неколико сахата после ручка шта сам ручао, тешко да бих му знао одговорити. Ова навика долазила ми је згодно на путовању, кад су се моји сапутници понеки пут осећали сасвим несрећни што нису могли задовољавати свој деликатнији, јер боље негован, укус и апетит.

И моја мати била је изредног састава: она је сама дојила све своје десеторо деце. Никада нисам знао за какву другу болест свога оца и своје матере до оне од које су и умрли, он у 89-ој, а она у 85-ој години. Обадвоје леже у истом гробу у Бостону, где сам им ја пре неке године над гробом ставио мрамор с овим натписом:

Џосија Франклин
и
Абија његова жена
леже овде сахрањени.

Живели су у љубави заједно у браку
педесет пет година.
Немајући баштине нити каквог рада с великим приносом,
него само непрекидним трудом и вредноћом
а с божјим благословом
они су одржавали велику породицу
у довољности,
и одгајили су тринаесторо деце
и седморо унучади
часно.
Из овога примера, о читаоче,
охрабри се на ревност у своме позиву
и немој да се не повераваш Провиђењу.
Он је био побожан и мудар човек,
она паметна и поштена жена.
Њихов најмлађи син,
са синовљим поштовањем према њихову спомену,
поставља овај камен.
Џ. Ф. рођен 1655., умро 1744., летâ 89.
А. Ф. рођена 1667., умрла 1752., „ 85.

Видим да сам остарео, јер својим причањем залазим у страну. Ја сам обично писао много методичније. Али за приватно друштво човек се не облачи као кад иде на јавне забаве. Може бити то долази само са немарљивости.

Него да се вратим. У радњи очевој остао сам тако у послу две године, то јест док нисам навршио дванаест година. Како је мој брат Џон, који се био извежбао том истом занату, оставио оца, оженио се и отворио са себе радњу у Род-Ајланду, сасвим је било као да ми је судбином намењено да заменим свога оца и да правим и продајем лојане свеће. Али како је моја лична одвратност од тога заната једнако трајала, отац се поче побојавати, да ја — ако ми не нађе какав занат који ће ми бити пријатнији — једнога дана не оставим „дућан“, па не отидем на море, као што је, на његову велику срдњу, његов син Џосија већ био учинио. Стога ме понеки пут водио са собом у шетњу, па свраћао да походимо

разне дрводеље, зидаре, стругаре, котларе итд. у сред рада њихова, да би добио прилику да види за коју радњу управо имам највише склоности, те да ме привеже за једну или другу од њих, а на сувој земљи. Од тога доба свакада ми је било задовољство да гледам како добри раденици рукују својим алатима; а било ми је отуда користи и по томе, што сам од свога посматрања како они раде научио толико, да сам у својој кући сâм могао да начиним или поправим по нешто кад се раденик од заната не би могао одмах добавити, као што сам могао да сâм градим мале справе за своје огледе, док ми је намера да правим какав оглед још свежа у глави била. Мој отац напослетку одлучи да ме дâ на занат ножарски. Како се син мога стрица Бенџамина, Самуило, који се за ту радњу спремио у Лондону, баш тада настанио у Бостону, будем послат да останем неко време код њега на оглед. Али кад Самуило узе тражити да му се плати нешто што ме прима на занат, оцу то не буде право, те ме доведе натраг кући.

Још као дете веома сам волео да читам, и оно нешто ситног новца, што би ми у руке дошло, ја бих свагда потрошио на књиге. Како ми је „Поклониково путовање“ омилело, моја прва збирка била су дела Џона Буњана у засебним малим свескама. После сам је продао, да бих могао купити Р. Бертонову „Историјску збирку“. Ова је имала некаквих 40 или 50 малих и јевтиних књижица, какве обично продају препродавци књига из друге руке. Малена библио-

---

„Поклониково путовање“ — „Pilgrinis Progress“, које је Енглез Џон Буњан написао год. 1668., сматра се за једну од најславнијих алегорија морално-хришћанске садржине. Преведено је на све језике, па и на српски.

тека мога оца имала је поглавито књиге полемичног богословља. Већи број тих књига ја сам био прочитао, а од тог сам доба често жалио што, баш онда кад сам осећао толику жеђ за науком, нисам наишао на какве боље књиге, кад је тада већ и онако било одлучено да се не спремам за свештеника. Него био је ту и Плутарх, чије животе славних људи читах много и много пута, а мислим и данас да сам време на то утрошено употребио на велику своју корист. Била је ту и једна књига с натписом „Расправа о пројектима“ од Де-Фоа, и друга једна од д-ра Матера по имену „Покушаји да се чини добро“, које су може бити дале правац моме начину мишљења, а тај је опет имао утицаја на неке од главних потоњих догађаја мога живота.

Ова моја склоност ка књигама најпосле одлучи мога оца да ме начини штампаром, и ако је већ једнога сина (Џемса) имао у тој радњи. У години 1717. мој се брат Џемс вратио из Енглеске, донесав са собом једну пресу и слова, да отвори штампарију у Бостону. Та ми се радња много боље свидела но очева, али ме је још једнако срце вукло на море. Да спречи могућно дејство те моје жудње, отац бејаше нестрпељив да ме веже за брата. Ја сам се мало томе као и одупирао, али најпосле увере ме и склоне ме, те потпишем уговор, и ако ми није било више од дванаест година. Обавезао сам се да служим као ученик све док не навршим двадесет прву годину живота, и тек у последњој години да примам надницу као и други раденици. Кроз кратко време постигао сам велики успех у радњи, и постао сам користан раденик брату.

Сад сам већ имао приступа к бољим књигама. Познанство с ученицима разних књижара дало ми је

могућности да овда онда позајмим по коју књижицу, а брижљиво сам се старао да је вратим брзо и сасвим чисту. Често сам седео у соби већи део ноћи читајући, кад је ваљало књигу, коју сам то вече добио на зајам, вратити рано у јутру, те да се не опази да није на своме месту и да је не траже.

А после неког времена један даровит трговац, г. Матеја Адамс, који је имао лепу збирку књига и који је често долазио у нашу штампару, запази ме, позове у своју библиотеку и врло љубазно даде ми на прочитање књиге које сам желео да читам. Сад се занесем за песништвом, и узмем састављати песме. Мој брат, мислећи да се и тиме може шта зарадити, обадраваше ме, и даваше ми да састављам пригодне баладе. Једна таква балада звала се: „Трагедија куле светилице (The Light-house Tragedy)“; у њој се описивало како се капетан Вортилек са две кћери удавио у мору. Друга је била песма за бродаре, и описује како су ухватили гусара Тича (иначе „Црнобраду“). Све су то били бедни стихови, онако у стилу балада какве се на брзу руку пишу за новине. А кад су већ наштампане биле, онда ме мој брат пошље да их носим по вароши и да их продајем. Она се прва балада за чудо добро продавала, јер се сâм догађај тек ту скоро десио, а о њему се много говорило. То је веома поласкало мојој таштини; али ме отац одвраћаше од тога посла, исмевајући моје стихове, и говорећи ми да су стихотворци махом просјаци. Тако се спасох те не постах песником, а по свој прилици био бих веома лош песник. Али како ми је у току мога живота писање у прози било од велике користи, и како је оно управо било главна чињеница у моме напредовању, то ћу ти ис-

причати како сам, у онаквом стању, прибавио оно нешто способности што сам у томе погледу имао.

Био је у вароши још један дечак који је волео књиге, по имену Џон Колинс, с којим сам био у присном познанству. Ми смо се по каткад упуштали у препирке и обојица смо волели да наводимо разлоге за своја гледишта, и још више да докажемо како је гледиште онога другог сасвим погрешно. Узгред да кажем, да таква склоност к дишпутовању може лако да постане врло рђава навика, која чини те човек постаје у друштву крајње непријатан, тиме што не може друкчије него одмах свачему противуречи, чиме не само да квари и загорчава разговор, него изазива и одвратност, па може бити и непријатељства, и онде где би иначе имао прилику за пријатељства. Ја сам је добио читајући у оца полемичне књиге о вери. После сам кроза живот опазио да паметни људи ретко падају у ту навику, осем ако су адвокати, универзитетлије и људи сваке врсте, само ако су се образовали у Единбургу.

Једном, не знам ни сам како, покрену се између мене и Колинса питање: да ли треба и женском полу давати научно образовање, и да ли жене имају способности за то. Он је мислио да то не би било у реду, и да оне од природе нису дорасле за такав напор. Ја сам се ставио на противно гледиште, можда нешто и ради самог дишпута. Он је од природе био речитији од мене, имао је свагда готово изобиље у речима, и понекад, како ми се чинило, саплетао ме је више бујношћу својом него ли јачином својих разлога. Како смо се тада растали не решивши то питање, и како сам знао да се за дуже време нећемо састати, седох те своје разлоге ставих

на хартију, преписах их и послах му их. Он ми са своје стране пошље свој одговор, а ја опет њему свој. Тако смо били измењали са сваке стране по три или четири писма, кад мој отац случајно нађе на ту преписку и прочита је. Не хтевши да улази у саму дискусију, он је узео ту прилику да ми говори о начину мога писања; напомену ми да ја истина боље и правилније пишем и тачније стављам тачке и запете него што то чини мој супарник (а за ту сам надмоћност имао захвалити штампарији), али сам далеко испод њега био у лепоти израза, у методи и оштроумности, што ми он све и примерима доказа. Видех да су му све замерке основане, и отуда постадох марљивији у писању, и одлучих да се трудим, те да се поправим.

Некако баш у то доба нађох на једну свеску „Спектатора". Била је то трећа свеска његова. До тада нисам видео ниједну свеску тога часописа. Купих је, прочитах је сву неколико пута, и не могах је се довољно науживати. Нађох да му је писање изредно и зажелех да, ако би могућно било, и ја тако пишем. С том намером узех неке чланке из њега, побележих укратко смисао сваке реченице, оставих тако да стоји неколико дана, па онда — не завирујући у оригинал — покушах да напишем цео чланак, дајући опширно израза свакој оној прибелешци што се смисла тиче, и онако како је у оригиналу изражено, а подесним речима које су ми долазиле. Па онда упоредих свог „Спектатора" с оним

„*Спектатор* (*Spectator*)" — славни енглески недељни часопис, који и сада излази, и једнако се одржава на великој висини одабраношћу своје садржине и правилношћу и лепотом свога језика.

оригиналним, видех неке од својих погрешака и исправих их. Али нађох да ми речи оскудевају, или бар да не могу лако да их се сетим и да се њима послужим. Чинило ми се да бих ја све то сада већ имао, само да сам наставио правити стихове; јер непрекидна потреба речи истога смисла али разне дужине, те да одговори размеру стиха, или и од разнога звука због слика, натерала би ме да једнако тражим разне речи истог смисла, и помогла би ми да се та разноврсност удубе у мојој памети, те да владам њом. Стога узех неке од прича па их испричах у стиховима, а после неког времена, кад сам већ заборавио прозу, преведох их натраг из стихова у прозу. Још сам по неки пут ону збирку бележака о смислу појединих реченица измешао у праву збрку; па онда, после неколико недеља, покушавах да их сложим у најбољи ред, пре него што бих почео да исписујем пуне реченице и да напишем цео чланак. Тиме сам мислио да ћу постићи метод у редоставу мисли. Упоређујући затим свој рад с оригиналом, налазио сам многе своје погрешке. Али сам понекад имао задовољство да уобразим да сам, у извесним појединостима омањега значаја, био доста срећан да учиним поправку у методу или и у језику, а то ме је храбрило да се надам, да ћу временом моћи да постанем доста добар енглески писац, за чим сам веома жудео. Време кад сам та вежбања чинио и кад сам могао читати била је ноћ, кад се дневни рад свршио, или рано јутром пре него што је рад почео, или недељом кад сам удесио да будем сâм у штампарији, избегавајући, колико сам год могао, да идем у цркву, што је мој отац обично тражио од мене док сам био под његовим старањем, и што

сам ја још једнако и тада сматрао да ми је дужност, само што нисам — бар како ми се чинило — имао довољно времена да је вршим.

Кад ми је било око шеснаест година, случајно ми дође до руку књига једна, коју је био написао неки Трајон (Tryon) и која препоручиваше да се људи хране само биљном храном. Ја одлучим да уђем у то. Мој брат, не бивши још ожењен, није држао кућу, него се са својим ученицима хранио у једној другој фамилији. Што не хтедох да једем јела с месом правило је читаву неприлику, и често су ме прекоревали због тог мог особењаштва. Ја се упознам с начином на који је Трајон кувао нека јела, као како је кувао кромпире или пиринач, како је на брзу руку правио пудинге и нека друга јела, па онда предложим брату да он мени даје само половину онога што плаћа за моју храну у оној фамилији, па да се ја сâм храним. Он онога часа пристане на то, и ја брзо нађох да и од онога што ми је давао могу да уштедим половину! Сад сам имао нов извор за куповање књига. Али сам имао и другу једну корист. Кад би мој брат и сви остали отишли да ручају, ја бих остао у штампарији сâм; брзо бих свршио свој лаки ручак (који је често био само је̏дан бискит или комад хлеба с нешто мало грожђа, или какав колач из колачарнице, и чаша воде), па бих све остало време до њихова повратка употребио на учење, у чему сам толико већи успех чинио, у колико ми је глава била ведрија, и у колико сам брже и лакше схватао, што и једно и друго обично прати умереност у јелу и пићу.

Било је баш у ово време да сам се једном приликом осрамотио не знајући добро да рачунам

(што не могах да научим већ у два маха кад бејах у школи), те узех Кокерову Рачуницу, и проучих је сâм и врло лако. Читао сам и Селерове и Шермијеве књиге о пловидби, и упознах се с оно мало Геометрије што је било у њима, али у тој науци никад не напредовах далеко. И још сам у то време читао Локово дело „О човечјем разумевању“ (Locke, On human Understanding) и дело „Вештина мишљења“, које су издали г. г. ДипортРојал.

Док сам се још бавио усавршавањем свога језика, добио сам у руке једну енглеску граматику (чини ми се Гринвудову), на чијем су крају била и два кратка нацрта о вештини Реторике и Логике, а овом последњем био је додат као пример један дишпут по Сократову методу. Наскоро затим добијем Ксенофонтово дело „Знаменитости Сократове“, у коме је било повише примера истог метода. Био сам њим просто очаран; усвојим га одмах, оставим свој начин преког противречја и поузданог доказивања, и латим се да само смерно запиткујем и своје сумње изјављујем. А како сам, читајући Шафтсберија и Колинса, дошао да стварно сумњам о многим тачкама наше науке о вери, нађох сад да је тај метод за мене најсигурнији, а врло незгодан за оне противу којих га употребљавах. Стога сам имао право уживање у њему, практиковах га непрекидно, и постадох врло окретан и вешт да наведем људе, баш и од надмоћног знања, да ми учине уступке, чије последице нису предвиђали, уплећући их у тешкоће из којих нису могли да се исплету, и тако задобивајући победе, које нити је свагда заслуживала моја ствар, нити ја сâм. Наставио сам да се слу-

жим тим методом још неколико година, али мало по мало оставих га, задржав само навику да се изражавам скромно и с оградама, никад не служећи се — кад истичем нешто што може да изазове дишпут — речима „заиста“, „без сваке сумње“ или другим сличним које дају значај поузданости неком мишљењу, него служећи се изразима: „како ја схватам, чини ми се то тако и тако“, или „чини ми се“, или „рекао бих да је то тако из ових и ових разлога“, или „ја замишљам да је то овако“, или „ако се не варам, то је овако“. Уверен сам да ми је тај обичај био од велике користи, кад год сам имао прилику да своја мишљења препоручим, или да задобијем људе за мере које сам од времена на време имао да протурујем. Како је главни циљ сваког разговора да се човек или *са̂м о чему обавести*, или *да другоме да̂ обавештења, да некога увери* или *да некоме некакво задовољство учини*, то би желети било: да сви добри и паметни људи не умањују своју моћ да добро чине служећи се позитивним и високоумним начином који ретко кад да не изазива одвратност, ствара опозицију и промашује сваки од оних циљева ради којих нам је говор дат, на име: да дајемо или примамо обавештење или задовољство! Јер ако би хтео да даш некоме неко обавештење, ако то предузмеш чинити начином поузданим и догматичним, можеш да изазовеш само противуречност и да спречиш да ти се поклони искрена пажња. Ако желиш да се обавестиш и користиш знањем других људи, а у исто време да казујеш како ти тврдо стојиш уз своја садашња мишљења и назоре, онда ће смерни и добри људи, који не воле да се препиру, по свој прилици оставити те неузнемирена у твојој заблуди. И таквим

начином тешко да се можеш надати да ћеш се препоручити *задовољавајући* своје слушаоце, или да ћеш уверити оне чије пристајање желиш уза себе да задобијеш. Песник Пôп право вели: „Људе треба учити тако, као да их не учиш, и оно што не знају треба им изнети као нешто што су они тек само заборавили“, — препоручујући нам у исто време: „да говоримо, баш и кад смо сасвим сигурни, као да сигурни нисмо!“ А могао је с тим да веже и другу једну реч коју је мање умесно везао с једном другом: „јер ко има скромности, нема памети!“ Ако питаш: зашто мање умесно? онда ти морам поновити шта је управо Пôп казао: „Нескромне речи не могу да се бране, јер ко нема скромности нема ни памети!“ Јер кад се каже „ко нема памети“ (кад је човек тако несрећан да памети нема), онда већ у томе има као неко оправдавање или извињавање што тај ни скромности нема! И зар не би било праведније да је казао: „Нескромне речи могу имати само једну обрану, на име: ко нема скромности нема памети!“ Али, ипак, ово треба да оставим суду оних који су у томе боље судије од мене.

Мој је брат почео године 1720. или 1721. да штампа једне новине. То су биле друге новине које су се у Америци јавиле, а звале су се „New England Courant“ („Курир Нове Енглеске“). Једине новине, које су пре ових постојале, биле су: „Бостонско писмо с новостима (Boston News-Letter).“ Сећам се да су га неки пријатељи одвраћали да то не чини, јер су говорили да нема изгледа да ће успети, почем су, по њиховом мишљењу, једне новине сасвим довољне за Америку. А у ово време кад ово пишем (г. 1771.) има у Америци не мање

од двадесет и пет листова. Али је он ипак ушао у то предузеће, и ја сам — пошто сам најпре сложио и штампао лист — имао још и ту дужност да га по улицама разнесем уписницима.

Међу својим пријатељима имао је он неколико способне људе, који су се забављали пишући за његов лист мале чланке. Ти чланци подигну углед листу, те се овај тражаше и све више куповаше. Та господа често долажаху у штампарију, да походе мога брата. Слушајући њихове разговоре и њихова причања о томе с каквим се одобравањем њихови написи примаху, мене узе копкати да и ја покушам шта могу. Али како сам још једнако био тек само дечак, и подозревајући да мој брат не би никако штампао нешто о чему би знао да сам ја писао, удесим те искреном руку, и написав један чланчић без потписа ја га, кад се смркне, метнем испод врата штампарије. Сутра у јутру нађу га, и мој га брат покаже својим пријатељима писцима, кад му ови као обично дођоше у походу. Ови га прочитају и узму правити своје оцене о њему, а ја их слушам, и имадох слатко задовољство да чујем како га одобравају, и како, нагађајући ко може бити да га је написао, помињаху људе који су међу нама већ били стекли гласа са своје учености и способности. Сад мислим да сам имао управо среће у својим судијама, и да може бити они нису баш ни били тако врло добре судије, за какве сам их ја онда држао.

Него на сваки начин охрабрен тим, ја написах, и испратих на исти начин у штампу, више других чланака, који тако исто нађоше одобравања. Чувао сам своју тајну, док се мој мали фонд разбора прилично не исцрпе, те је онда открих, и тада познаници мога

брата почеше да воде мало више рачуна о мени, и то на начин, који се њему није баш најбоље свидео, јер му се чинило, по свој прилици с разлогом, да такво њихово поступање може да ме начини поношљивим. А може бити да је то унеколико дало повода размирицама које смо од прилике у то доба почели између себе да имамо. И ако ми је брат био, он је себе сматрао за мога господара а мене за свога ученика, и услед тога је очекивао од мене службу као и од сваког другог ученика; а ја опет налажах да ме он и сувише понижава, тражећи од мене неке и неке радове, и мишљах да од брата могу да очекујем мало више призрења. Често смо своје распре износили пред оца, и чини ми се да је морало бити да сам у опште ја имао право, или да сам умео боље своју ствар приказивати, јер је суд очев испадао махом у моју корист. Али је брат био човек плаховит и љут, и често ме је тукао, што ми је изванредно тешко падало. Па налазећи да је моје ученичтво у њега врло мучно, ја сам једнако желео да нађем какву прилику да га скратим. Та ми се прилика најпосле указа на начин сасвим неочекиван.*

Један од чланака у нашим новинама о некој политичкој ствари — сад се више не сећам о чему управо — изазове срдњу скупштинску. Мој брат буде повучен на одговор, укорен, и пресудом председника скупштине осуђен на месец дана затвора, ваљада зато што није хтео да покаже ко је оно писао. И мене су позвали на одговор, испитивали ме

* Ја све мислим, да је његово сурово и тиранско поступање са мном удубло у мени одвратност према свакој сили и самовласти, па се то осећање одвратности није раздвајало од мене кроз цео мој живот.

пред одбором скупштинским; него, и ако им ја ни у чему нисам дао задовољења, они се са своје стране задовоље да ме само опомену, па ме пусте да идем, може бити зато што су ме сматрали за ученика, који и јесте дужан да чува тајне господареве.

Док ми је брат био у затвору — што ми је веома криво било поред свих наших размирица — ја сам водио бригу о новинама, и био сам слободан да нашим власницима добро натрем нос, што је моме брату било врло по вољи, док су други почели да гледају на мене у неповољној светлости, као на младог ђенија који има склоност да клевета и сатирише. Кад ми брата пустише из затвора, саопштише му ову врло чудну и необичну наредбу скупштинску: „Џемс Франклин нека даље не штампа новине, које се зову New England Courant“.

Пријатељи његови саветоваше се у штампарији шта му ваља радити у овом случају. Једни су предлагали да се она наредба обиђе тиме што би се листу променило име. Али како мој брат налажаше у томе неких незгода, то се најпосле одлучи да је боље да се лист отада штампа под именом Бенџамина Франклина. А да би се избегло да га скупштина кори што оне новине издаје преко свога ученика, удеси се да се мени мој стари уговор врати, и да се на полеђини његовој напише како сам потпуно отпуштен, и тај бих отпуст имао показати, ако би била потреба. Да се пак моме брату обезбеди корист моје службе, ја сам имао да потпишем нов уговор за остатак рока, а тај се нов уговор имао чувати као поверљив. Цео овај план био је врло неспретан; али се он одмах извршио, и услед тога

су новине оне излазиле под мојим именом кроз више месеца.

Напослетку, кад се нова нека распра заподене између брата и мене, ја почнем тврдити да сам слободан, замишљајући да он неће смети изнети онај нов, а тајан и поверљив, уговор. Није било лепо од мене да се тиме користим, и стога ја то рачунам као прву погрешку у своме животу. Али неправичност мога корака мало ме је тиштала онда, кад сам био под утиском гнева због ударацa, којимага је страсност његова заносила да ме части, премда он иначе није био пакостан човек. Може бити да сам га ја изазивао и да сам бивао безобразан.

Кад већ виде да ћу да га оставим, он се постара да ми спречи да нађем места у каквој другој штампарији у нашој вароши, отишав да лично говори са свима штампарима, те ниједан од њих не хте да ми дâ рада. Намеравах најпре да идем у Њу-Јорк, као најближу варош у којој има штампар. А баш ми се и прохтевало да оставим Бостон, јер сам се већ био нешто мало замерио партији која је имала власт у рукама и, судећи по самовољном поступању скупштинском у ствари мога брата, прилика је била да бих, ако бих остао у вароши, довео себе у неприлике. А осем тога моје несмотрене дишпутације о вери учиниле су, те су добри људи почели с ужасом показивати прстом на мене као на човека који је неверник или и безбожник! И у толико се пре одлучих на то, што је сад и отац држао страну брату. Али сам знао да ће они предузети мере да ме спрече, да не идем, ако бих покушао да се јавно кренем на пут. Стога мој пријатељ Колинс узме на себе да

ствар мало намести и удеси за мене. Погоди се с капетаном једне њу-јоршке лађе да ме одвезе; каже му како сам неки млад познаник његов, како је једна неваљала девојка од мене затруднела, па сад њени пријатељи хоће силом да ме наморају да се с њом венчам, те стога не смем да се јавно показујем, нити да се јавно на пут крећем. Ја продам неке од својих књига, тако да имам нешто новца са собом, будем примљен на лађу да ме нико не види, и како смо имали поспешан ветар, кроз три дана већ се нађох у Њу-Јорку, скоро 300 миља далеко од своје куће, младић од 17 година, без икакве препоруке ма од кога било, не познајући нигде никог, и са врло мало новца у џепу.

Моја некадашња чежња за морем била је већ излапила, иначе бих је сада могао задовољити. Па како сам имао свој занат, и како сам мислио да сам доста добар радеиик, то се понудим на рад штампару тога места, старом г-ну Вилијаму Брадфорду, који је био први штампар у Пенсилванији, па се одатле одселио свадивши се са Џорџем Китом (George Keith). Не могаше ми дати посла, јер га је и сâм мало имао а радeника доста, него рече: „Мој син у Филаделфији ту је скоро смрћу изгубио свога главног радeника, Аквилу Роза; ако бисте хтели тамо да отидете, ја мислим да би вам он дао посла.“ Филаделфија је била на стотину миља далеко, али ја се ипак кренем једном лађом која је полазила за Амбој, а оставим свој сандук и ствари да се пошљу морем за мном.

Превозећи се преко залива ухвати нас изненада вихор, који исцепа у парчета и опако трула наша једрила, не дадне нам искрцати се у Кил, него

нас занесе на Лонг Ајланд. На том путу један пијан Холандац, наш сапутник, падне с лађе у воду. Кад је већ почео да тоне, ја га у води дохватим за његову чупаву главу, и извучем га, тако да смо га могли унети у лађу. Ово дављење га је мало растрезнило, те леже да спава, а најпре извуче из џепа једну књигу, за коју рече да жели да му је ја осушим. Десило се да је то било мени омиљено дело „Поклониково путовање“ од Џона Буњана, преведено на холандски, лепо штампано на доброј хартији, са бакрорезима, и у опште у много бољем издању него што сам га икада видео на енглеском језику. Од тога доба нашао сам да је то дело преведено на скоро све језике европске, и мислим да се више читало него ма која друга књига осем библије. Честити Џон је био први, колико ја знам, који је усвојио смесу од причања и дијалога, — метод један који је врло пријатан читаоцу, који се у најзанимљивијим деловима налази тако рећи увучен у друштво, и чисто лично присуствује целом разговору. Дефо у своме „Крусу“, у „Моли Фландерсовој“, „Религиозној дворби“, „Наставнику у фамилији“ и у другим својим делима, угледао се у томе на њ са успехом; а тако је чинио и Ричардсон у својој „Памели“ итд.

Кад се приближисмо острву, нађосмо да је то на месту где није могло бити искрцавања, јер је обала била каменита а вода плитка. Стога спустисмо котву окренувши се лицем лађе к обали. Неки људи на обали сиђоше до на саму ивицу од воде и нешто нам довикиваху, као што и ми њима довикивасмо. Али је ветар био тако јак и шуштање таласа тако јаснo, да једни друге никако не могосмо тако чути

да бисмо се могли разумети. На обали видесмо чамце, па викасмо оним људима и давасмо им знацима разумети да желимо да нам с чамцима дођу, те да нас на обалу одвезу. Али они, или не разумеше шта ми предлажемо, или можда налажаху да се то не може извршити, тек окретоше се и одоше; а како је већ и ноћ наступала, нама не остајаше ништа друго него да чекамо док се ветар стиша, а међутим да спавамо ако можемо. Ја и крмар легосмо у једном отвореном куту лађе, где и онај Холандац, још једнако сав мокар, лежаше. Али таласи, ударајући о кљун лађе, прскаху и бацаху пену на нас, те брзо и нас двојица бејасмо готово онако исто мокри као и он. Тако лежасмо, са врло мало почивања, целу ноћ. Како сутрадан ветар беше попустио, навалисмо да стигнемо у Амбој пре него што се смркне, провевши на води тридесет сâти, без хране и без пића, ван једне боце нечистог рума, почем је вода којом пловљасмо била слана.

У вече се осетих врло грозничавим и легох у постељу. Него се сетих да сам негде читао да је, кад се добије грозница, добро напити се обилато хладне воде, па учиних тако, те се целу ноћ добро ознојих, грозница ме пусти, и сутрадан у јутру, превезав се на скели, наставих пут пешице. Имао сам да до Бурлингтона пређем педесет миља, а тамо ћу, како ми рекоше, за остатак пута до Филаделфије наћи лађе које ће ме возити.

Цео дан падаше јака киша; бејах сав скроз и скроз мокар, и око подне се осећах веома уморан. Заустави се у једној бедној крчми, где и преноћих. Почех сад већ да се кајем што оставих кућу. Тако сам био бедан и невољан, да су људи — како по-

знах по питањима која ми стављаху — почели подозревати да сам ја некакав слуга који је утекао, и тако бејах у опасности да ме на основу тога подозрења затворе. Ипак, сутрадан пођох даље, и пред вече стигох у гостионицу коју је држао неки доктор Браун, и која је осам до десет миља била далеко од Бурлингтона. Док сам се ја мало прихватао јела, уђе он у разговор са мном, па нашав да сам нешто мало читао, поста врло дружеван и љубазан. Наше познанство одржавало се после свѐ докле је год био жив. Чини ми се да је он био доктор који путује од места до места, јер није било вароши у Енглеској, нити је било земље у Европи, а да он није знао да о њој даде сасвим тачан опис. Био је донекле и књижеван, и врло вешт, али у исто време ни у шта није веровао, и неколико година позније сасвим пакосно предузе да целу библију преведе у рогобатне стихове, као што је Котон учинио с Виргилом. Тим начином је многе факте ставио у врло смешну светлост, и могао би слабим људима учинити штету, да је дело његово било предано јавности; али то није.

Преноћих у његовој кући, па сутра рано стигох у Бурлингтон. Али на своју препаст нађох да су лађе, које одржавају редовни саобраћај с Филаделфијом, мало пред мој долазак отпловиле, и да ће тек у уторак — а ја стигох у суботу — једна друга лађа полазити тамо. Вратих се к једној жени, од које сам био купио медених колача са исиотом, па је питах за савет шта да радим. Чувши од мене да сам занатом штампар, световаше ме да лепо останем ту у тој вароши, па да радим тај занат; али очевидно није знала шта све треба па да се може таква

радња почети. Била је врло гостољубива; с великом љубазношћу даде ми добар ручак, и у уздарје за то једва хтеде примити једно лонче пива. И тако мишљах да ту останем до уторника. Него, шетајући пред вече обалом поред реке, видех једну лађу која туда пролажаше, и нађох да она путује баш у Филаделфију с повећим бројем путника. Примише одмах и мене, и, како не бејаше ветра, весласмо целим путем. Око поноћи неки од друштва узеше доказивати да смо ми морали већ проћи Филаделфију, и ако је не видесмо, и не хтеше даље да веслају; остали не знадоше казати где смо управо. Стога окренемо лађу к обали и искрцамо се близу некакве старе ограде од врљика, од којих начинисмо ватру, јер је била хладна октобарска ноћ, и ту остадосмо док није свануло. Тада један од друштва познаде место где смо, рече да се зове Куперов Залив, и да је мало само изнад Филаделфије. И доиста, чим се извезосмо од тога маленог залива, одмах угледасмо варош, стигосмо у њу око осам или девет сахата изјутра, у недељу, и искрцасмо се на станицу Пијачне улице.

Ја сам био пространији у описивању овога свога пута, а бићу таки и што се тиче мога првога уласка у ту варош, зато што желим да можеш упоредити мој неугледни почетак с оним какву сам фигуру после тамо правио. Био сам у своме раденичком оделу, јер сам најбоље хаљине послао морем. Од пута сам био сав прљав; џепове сам напунио кошуљама и чарапама; никога не познавах, нити знадох куда да се окренем да нађем стан. Уморан од путовања, веслања и оскудице одмора, био сам врло гладан. Цео мој капитал беше један холандски долар и од при-

лике један шилинг у бакру. Ово последње дао сам момцима на лађи за свој превоз, што они у први мах не хтедоше да приме говорећи да сам веслао; али ја навалих на њих те примише. Човек је неки пут шире руке кад мало новца има, него кад га има много; може бити зато што се боји да не опазе да мало има.

Затим пођох уз улицу гледајући на све стране, док близу пијаце не сретох једног дечка који ношаше хлеб. Ја сам много пута само хлеб ручао, па упитавши дечка где га је купио, одмах отидох до пекара, како ме упути, у Другу улицу. Ту заисках најпре један бешкот, мислећи онакав какав смо у Бостону имали; али као да такве бешкоте у Филаделфији не праве. Тада заисках сомун од три пенија, па ми рекоше да такве сомуне не праве. Тада, не узимљући у обзир разлику у новцу и не знајући за већу јевтиноћу, нити знајући како се њихови хлебови зову, замолих пекара да ми дâ за три пенија хлеба ма које врсте. И он ми онда даде три велика округла и лепо нарасла хлеба. Ја се зачудих како ми много даје, али узех, па, немајући места у џеповима, ставих по један хлебац испод сваке мишке, а онај трећи узех јести. Тако пролажах уз целу Пијачну улицу све до Четврте улице, прошав поред капије од куће г-дина Рида, оца моје потоње жене, која стојаше баш тада на капији и гледаше ме, и мишљаше како сам смешан, као што и јесте било. Тада скретох и пођох низ Чеснут-улицу и једним делом Волнут-улице, све једнако једући хлебац, па обишавши наоколо нађох се опет на станици Пијачне улице, близу лађе на којој дођох,

пени — новац од десет динарских пара.

и у коју сад опет уђох, да се напијем воде из реке. Засићен оним једним хлебом, дадох она друга два једној жени и њену детету, који дођоше низ реку с нама у лађи, па сад чекаху да се ова даље крене.

Окрепљен тако, пођох опет уз улицу, у којој сад већ бејаше пуно чисто одевених људи, који сви иђаху истим правцем. Ја им се придружим, па с њима заједно уђем у једну велику зборницу квекерску — близу пијаце. Седох и ја међу њих, и пошто за неко време гледах око себе, не чујући нигде никаква гласа, а од рада и умора прошле ноћи бивши врло сањив, лепо заспах и тврдо спавах, све док се тај молитвени састанак није свршио, кад неко би тако добар да ме пробуди. И тако, та је богомоља била прва кућа у коју сам ушао, и у којој сам спавао, у Филаделфији.

Ходајући опет правцем к реци, и загледајући људима у лице, сретнем једног младог квекера, чије ми се лице свиде, па га уставим и замолим да ми каже, где би странац могао наћи стана? Били смо тада баш близу једне фирме на којој писаше: „Код три морнара.“ „Ето овде“ рече ми, „примају странце, али та кућа нема добар глас; него, ако хоћеш да пођеш са мном, показаћу ти једну бољу.“ И онда ме одведе код „Кривог дрвета“ у Вотер-улици. Ту поручих ручак, и док сам ручао морадох одговарати на пуно којекаквих лукавих питања, јер им опет моја спољашност и моја младост даваху повода да мисле да сам бегунац од каквог газде.

После ручка поврати ми се сањивост, и кад ми показаше постељу, легох онако обучен, и спавах све до шест сати у вече; дођоше да ме зову

на вечеру, а после тога опет легох, и то врло рано, у постељу, и слатко спавах све до зоре. Тада се опремих што сам боље могао, и одох к Андреји Брадфорду, штампару. У његову дућану нађох старца, оца његова, кога сам у Њу-Јорку видео, а који је, путујући на коњу, стигао у Филаделфију пре мене. Он ме приказа сину, који ме учтиво прими, дâ ми да доручкујем, али ми одмах каза да му засада не треба раденик, јер се ту скоро с једним већ снабдео; него како има у вароши један нов штампар, који је ту скоро почео да ради, може бити да ће ме он употребити; а ако не, онда опет могу доћи да станујем у његовој кући, па ће ми он овда онда давати по нешто да радим, док се прилика не покаже за пунију употребу.

Стари господин рече да ће ме он сâм повести к новом штампару. Кад га нађосмо, „Суседе“ рећи ће Брадфорд, „ево доведох једног младића од вашег заната, да вас види; може бити да вам треба такав!“ Онај ми стави неколика питања, даде ми слагарницу у руке, да види како радим, и онда ми рече да ће ме скорим моћи употребити, али да за тај мах нема никаква посла за мене. Па онда, мислећи да је стари Брадфорд, кога дотле никада није видео, неки од грађана који би му могао давати какве наруџбине, поче с њим разговор о своме садашњем подузећу, као и о својим надама. Брадфорд, не казујући да је отац онога другога штампара, и чувши како Кимер вели да се нада да ће ускоро највећи део послова прихватити у своје руке, вештим питањима извлачаше од овога много шта, и изјављујући овда онда да нешто мало сумња да ће све то тако бити, навлачаше га да ближе објасни

своје намере и своје планове, на кога се мисли да наслони, и на који начин и како мисли да поступа. Стојећи ту и слушајући како њих двоје разговарају, одмах видех да је један од њих лукав стари софист, а овај други тек новак. Брадфорд ме остави у Кимера, који се веома зачуди кад му казах ко је онај старац.

Нађох да Кимерова штампарија има стару једну олупану пресу и стара овештала ливена енглеска слова, којима се баш тада служио слажући са̂м једну Елегију посвећену Аквили Розу, мало пре поменутом, даровитом једном младићу изредног карактера, који је уживао много поштовања у вароши, а био уз то и писар скупштински, и доста добар песник. А и са̂м Кимер правио је стихове, само врло слабе. Не би се могло рећи да их је писао, јер их је он из своје главе одмах слагао у метална слова за штампу. Како дакле није имао рукопис, него само слагачки сто, и како по свој прилици Елегија захтеваше за себе сва слова што је имао, то му наравно и није био потребан когод да му што помаже. Ја предузех да му ону његову пресу (којом се он још никако није послужио, и од које ништа не разумеваше) наместим како треба, те да се њом може радити, па обећавши му да ћу доћи опет да одштампам његову Елегију, чим доврши њено слагање, вратих се Брадфорду, који ми даде нешто мало посла за онај мах, те ту код њега становах и храних се. Неколико дана позније Кимер посла по мене да му одштампам Елегију. А сад је имао још један пар слагачких столова, а и добио је био да прештампа једну брошуру, који посао одмах мени преда.

Нађох да су оба ова штампара била слабо спремљена за своју радњу. Брадфорд се није занимао њом, и био је врло неписмен; Кимер је, истина, био писмен, али се у штампању није разумевао, и све што је знао то је да слаже слова. Он је био један од „францускнх пророка“, и умео је да представља како се ови мичу и покрећу, кад су у своме одушевљеном заносу. У ово време није исповедао ниједну од познатих вера, али кад му се прилика дала исповедао је од сваке по нешто; свет није нимало познавао и, како сам после увидео, био је велики неваљалац. Није волео да станујем у Брадфорда, док радим у њега (Кимера). Он је истина имао кућу, али без намештаја, те тако ме није могао узети к себи на стан; стога ми узме стан у г-дина Рида, кога мало пре поменух, а који је био господар и од оне његове куће. А како су међутим мој сандук и хаљине стигли, ја се сад прикажем мало друкчије очима госпођице Рид, него што сам био, кад ме је први пут видела како једем хлеба на улици.

Почео сам да правим познанства у вароши с младићима, који су волели да читају, и с којима сам проводио вечери врло пријатно. Зарађујући новац својом вредноћом и штедљивошћу, живео сам сасвим задовољно, заборављајући Бостон колико сам могао, не желећи да ико тамо зна где сам ја, изузевши, наравно, мога пријатеља Колинса, који је био посвећен у моју тајну и чувао је добро кад сам му писао. Али се напослетку нешто десило што ме вратило у

„француски пророци“ — не зна се насигурно шта је Франклин тиме хтео да каже; Лабуле, који је превео „аутобиографију“ на француски, мисли да су се „француским пророцима“ у Америци звали људи, који су припадали једној протестантској секти међу Французима, камизарима (Camisards).

Бостон много раније, него што сам мислио. Имао сам зета Роберта Хôмса, капетана једне шалупе која је возила трговачке товаре између Бостона и Делевêра. Бавећи се у Њу-Кастлу, четрдесет миља испод Филаделфије, он некако чује ту о мени, па ми написа писмо у коме ми исприча како су се моји сродници у Бостону забринули услед мога наглог одласка, увераваше ме о њиховој доброј вољи према мени, и како ће се све лепо удесити према мојој жељи, само ако се усхтем вратити, и напослетку световаше ме врло озбиљно да се вратим. Ја му одговорих на његово писмо, захвалих му на савету, али му опширно изложих разлоге са којих оставих Бостон, и ставих све то у такву светлост, да бих га уверио да ја нисам тако неправо имао, како је он замишљао.

Тада се у Њу-Кастлу бавио и Сер Вилијам Кйт, гувернер провинције, па како се капетан Хôмс десио у друштву с њим кад му донесоше моје писмо, то он причаше о мени, и показа му моје писмо. Гувернер га прочита и показа се изненађен кад чу колико ми је година. Рече да му се чини да сам ја млад човек који има способности, и који стога заслужује да се ободрава; штампари у Филаделфији не вреде ништа; и кад бих ја хтео да ту отворим радњу, ја бих без сумње лепе успео; он би ми са своје стране дао на штампање све што треба за званичне послове, а и иначе би ме помагао чим год може. Ово ми је све причао после мој зет, а онда још ништа о томе нисам знао; кад једнога дана ја и Кимер, радећи нешто заједно близу прозора, угледасмо гувернера и још једног господина (после се показа да је то био пуковник Френч из Њу-Кастла), лепо обучене, како пређоше преко улице право к нашој кући, и чусмо их на вратима.

Кимер отрча одмах доле, мислећи да то гувернер долази њему у походе. Али га гувернер питаше јесам ли ја ту, дође горе, па са снисходљивошћу и уљудношћу, какве су за мене биле сасвим необичне, хваљаше ме, изјављиваше жељу да се са мном позна, прекореваше ме тихо што се нисам одмах њему пријавио чим сам дошао у ову варош, и позва ме да пођем с њим у пивницу у коју он и пуковник Френч имадоше да сврате, да окушају, како рече, неку изредну Мадеру. Нисам био мало изненађен, а већ Кимер избечио очи као отровано крме. На сваки начин, ја пођох с гувернером и пуковником Френчем у пивницу, која је била на углу од Треће улице, па ми ту, уз Мадеру, он предложи да отворим радњу за свој рачун, изнесе ми пред очи сву веровност успеха, па ме и он и пуковник Френч увераваху да ће ми њихова потпора и њихов утицај бити на расположењу, те да добијем поруџбине и једне и друге власти. Кад изјавих сумњу да ли ће мој отац хтети да ме у томе помогне, Сер Вилијам рече ми да ће ми дати писмо на оца, у коме ће разложити све користи отуда, па не сумња да ће га склонити. И тако буде ту одлучено да се ја вратим у Бостон првом лађом која тамо пође, и то с писмом гувернеровим, којим ме оцу моме препоручује. А међутим цела ствар ваљало је да се држи у тајности. Стога наставих и даље радити у Кимера као обично, а гувернер би ме овда онда позвао да ручам с њим, што сам ја наравно сматрао за врло високу част. Гувернер би за време ручка разговарао са мном на најљубазнији начин, тако пријатељски и тако фамилијарно како се само замислити може!

Некако крајем априла г. 1724. нека мала лађа обзнани да хоће да плови за Бостон. Опростим се с Кимером рекав му да идем у походе пријатељима. Гувернер напише велико писмо моме оцу са пуно ласкавости за мене, и живо му препоручиваше предлог да ја отворим за себе радњу у Филаделфији, о којој тврђаше да не може бити друкчије него да ћу с њом имати велики успех и срећу. Тек се кретосмо, а лађа нам наседе на један спруд у заливу и доби пукотину; на мору смо имали доста узбуркане таласе и били смо у невољи да скоро без престанка црпамо воду, у коме сам раду и ја суделовао. Него ипак кроз четрнаест дана срећно стигнемо у Бостон. Ја сам одсуствовао свега седам месеца, и за све то време моја родбина ништа не чу о мени, јер се мој зет Хомс још не беше вратио, а ником ништа није писао о мени. Мој неочекивани појав беше изненадио моју фамилију, али свима беше врло мило да ме опет виде, и дочекаше ме усрдно, само не мој брат. Ја му одох у штампарију, да га походим. Био сам лепо обучен, лепше но икада док бејах у његовој служби; имао сам фине хаљине, све ново од главе до пете, имао сам и часовник, а џепови су ми били напуњени са пет ливара енглеских у сребру. Он ме није дочекао врло срдачно; мерио ме оком озго до доле, па се онда окрете опет своме раду.

Остали раденици у штампарији почеше ме питати где сам ја то био, каква је то тамо земља, и да ли ми се свиди. Ја је много хвалих, и причах им како сам у њој проводио срећан живот, и како сам сасвим одлучио да се тамо вратим. Један ме од њих запита каква врста новца иде тамо, а ја онда извадих из џепа пуну руку сребра, и про-

сух га пред њима. То беше за њих редак поглед, јер је у Бостону оптицао само новац од хартије. Па онда се послужих једном згодом, те им дадох да виде мој часовник. Напослетку (а све то пред мојим натмуреним и срдитим братом) дадох им један сребрњак од осам пенса на напојницу, и онда се с њима опростих. Ова је моја похода веома увредила брата; јер кад је мати нешто позније покушавала да нас измири, и говорила му како жели да нас види да смо добро један с другим, и да би требало да унапредак лепо живимо као браћа, он јој рече да сам га ја пред његовим раденицима увредио на такав начин, да ми он то никад не може ни заборавити ни опростити. Него у томе се он варао.

Гувернерово писмо очевидно је било зачудило мога оца, али мени он не рече ништа за више дана, него кад капетан Хомс стиже, он му га показа, и питаше га да ли познаје Кита, и какав је то човек, додавши да по његовом мишљењу то не може бити човек врло мудар, кад мисли да радњу може отворити младић коме треба још три године па да постане човек. Хомс је са своје стране наводио све што је могао у прилог оног предлога, али мој отац налажаше да је јасно да се то не приличи, и напослетку попреко га одби. Затим напише уљудно писмо Сер Вилијаму, захваљујући му на заштити коју ми је поклонио с толико доброте, али ми не може помоћи да још сада радњу отворим, почем сам, по његову мишљењу, још и сувише млад, да ми се може поверити управа тако знатне радње, за коју већ и сама спрема мора бити скопчана с тако великим трошком.

Мој пријатељ и друг Колинс, који је био писар у пошти, обрадован мојим описом оне моје нове земље,

одлучи да и сâм тамо иде, и док ја још чеках да чујем шта ће мој отац рећи о оном предлогу, он се пре мене крете на пут сувим у Род-Ајланд, оставивши своје књиге — које су биле лепа збирка дела о математици и о природним наукама — да се донесу заједно с мојима, кад и ја дођем у Њу-Јорк, где је намеравао да ме чека.

Моме оцу, и ако није одобравао предлог Сер-Вилијамов, опет је било мило што сам могао да задобијем тако лепу оцену од човека тако угледног у месту где сам становао, и што сам се тако показао вредан и штедљив, да сам у тако кратком времену могао да се тако лепо опремим. Стога, видев да нема наде да ћемо се ја и мој брат измирити, даде ми пристанак да се опет вратим у Филаделфију, световаше ме да се према свакоме у тој вароши понашам с поштовањем, да се трудим да заслужим опште уважавање, да се чувам да не правим карикатуре и да никога не клеветам, на што сам ја, како мишљаше, имао и сувише склоности. И још ми рече да бих постојаном вредноћом и мудром штедљивошћу могао да, у време док не навршим двадесет прву годину, уштедим толико, да отворим радњу на своју руку, и да ће ми он, ако својим уштедама дођем близу тога, са своје стране помоћи с оним што ми још буде недостајало. То је све што сам од њега могао добити, осем неколиких поклона као доказа љубави његове и љубави материне, што ми дадоше кад се укрцах у лађу за Њу-Јорк, куда сад полажах са њиховим одобрењем и благословом.

Лађа се заустави мало у Њупорту (Род-Ајланд), где изиђох да се видим с братом Џоном, који се ту био настанио и оженио има већ неколико година. Он

ме дочека врло љубазно, јер ме свагда волео. Неки његов пријатељ, по имену Вернон, имао је да наплати неку суму новаца, око тридесет пет лира у оптицајном новцу, од некога у Пенсилванији, па ме замоли да их ја за њега примим, и да их код себе држим, док ми не јави камо да му их пошљем. Па ми даде и потребно пуномоћје за то. Ово ми је после доста бриге задавало.

У Њупорту лађа наша узме повише путника за Њу-Јорк, а међу овима биле су и две младе жене, другарице, и једна озбиљна и паметна квекерка, жена већ у годинама, са својим слугама. Ја сам се према овој показивао свагда обавежљив и готов да јој учиним мале услуге, што изазва у ње известан ступањ добре воље према мени. Стога, опазивши како сваким даном све више расте фамилијарност између мене и оне две младе жене, које као да хотимице даваху томе маха, она ме узе мало на страну, па ми рече: „Младићу, ја се интересујем за тебе, јер видим да немаш никаквог пријатеља са собом, а чини ми се да не познајеш много свет, нити замке којима је младић изложен; веруј ми, те су две женске врло рђаве, ја то видим у сваком њиховом чину; и ако се ти не будеш добро чувао њих, оне ће те увући у какву погибао; оне су стране теби, и ја те, у пријатељској бризи за твоје добро, светујем, немој се с њима дружити!“ Како се у први мах чињаше да ја не мислим тако зло о њима као она, она ми онда помену неке ствари које ја нисам опазио, али које су ме сад увериле да она има право. Захвалих јој на пријатељском савету, и обећах да ћу му следовати. Кад стигосмо у Њу-Јорк, оне две женске казаше ми где станују, и позваше

ме да дођем да их походим. Али ја не хтедох; и добро сам учинио, јер сутра дан капетан од лађе нађе да му нема једне сребрне кашике, као и неких других ствари, које је неко из његове кабине узео; па знајући да су оне две женске биле блуднице, добије решење од власти да се њихов стан претресе, и нашав у њих своје украдене ствари предаде их власти да их казни за крађу. И тако смо на путу, истина, срећно избегли да нам се лађа није разбила него само мало отрла о једну стену испод воде, али ово што се спасох од оних жена било је за мене од много већег значаја.

У Њу-Јорку затекох свога пријатеља Колинса, који је ту већ стигао неко време пре мене. Ми смо били добри другови од детињства, и исте смо књиге заједно читали; али ме он надмашао тиме што је имао више времена за читање и учење, а осем тога имао је диван дар за математичне науке, у којима је отишао далеко испред мене. Док сам живео у Бостону, проводио сам готово све часове одмора и за разговор с њим, и он је свагда био разборит и вредан дечко. Са његова знања многи су га од свештеника и друге господе врло ценили, и у опште обећаваше да ће у животу добро проћи. Али за време мога одсуства беше се навикао на ракију, и по ономе што ми сâм причаше, као и по ономе што чух од других, нађох да је он од свога доласка у Њу-Јорк сваким даном био пијан и да се чудновато понашао. Још се и коцкао, и изгубио све што је имао новца, тако да сам ја морао да платим његов стан, и да плаћам његове трошкове до Филаделфије и у њој, што ми је веома незгодно долазило.

Ондашњи гувернер њу-јоршки, Бурнет (син владике Бурнета), чувши од капетана да један младић,

путник на његовој лађи, има врло много књига, изјави му жељу да ме доведе, да га видим. Ја му дакле отидох, а повео бих био и Колинса са собом, само да је био трезан. Гувернер ме прими с великом уљудношћу, показа ми своју библиотеку, која је била врло велика, и много се разговарасмо о књигама и о списатељима. Ово је био други гувернер који ми је учинио част да ме запази, што је једном тако сиромашном дечку, какав сам ја био, наравно, било врло пријатно.

Настависмо пут у Филаделфију. На путу томе наплатих оно што се Вернону дуговало, и да нисмо имали тај новац, не знам како бисмо пут свршили. Колинс је желео да буде књиговођа у каквој радњи; али, било да су по његову даху, било по његову понашању, познали да пије, тек на сваки начин, и ако је имао препоруке, куд се год обратио, свуда су га одбијали, те он остајаше на стану и на храни у истој кући са мном и на мој трошак. Знајући да имам онај Вернонов новац, он све једнако узимаше на зајам од мене, обећавајући да ће ми платити чим нађе место. Најпосле толико сам му од тога новца дао на зајам, да сам страховао при помисли шта ћу радити ако Вернон потражи своје!

Он настављаше и даље да пије, због чега смо се по неки пут и свађили; јер чим се само мало напије, он постане права прзница. Једанпут смо се с још неким младићима возили на реци Делевêру у чамцу, у коме смо сви редом веслали. Кад на њ дође ред, он рече да неће да весла. „Ја хоћу“ вели „да ви мене возите кући!“ „Ми не ћемо да те возимо!“ прихватим ја. „Морате“ одговори он, „или ћете целу ноћ овде на води остати; па ето сад бирајте

што волите!“ Остало друштво рече: „Хајдете да весламо; шта мари?“ Али, како ме он већ и онако био огорчио својим осталим понашањем, ја не хтедох да пристанем. Он поче да се заклиње да ће ме научити да веслам, или да ће ме из чамца у воду бацити. Па пође право к мени газећи по клупама за весларе; кад већ стиже близу мене, замахне да ме удари. Ја ударим руком по његовој штаци, па уставши бацим га у реку главом доле. Знао сам да је добар пливач, и стога се нисам нимало бојао да ће му се што десити. Али тек што се он приближи и пружи руку, да се дохвати за чамац, ми овај са два три удара весала измакнемо из његова домашаја. И кад се опет приближи чамцу, ми га питамо хоће ли пристати да весла, и опет измакнемо чамац од њега. Био је готов да пуца од муке, али упорно не хте да обећа да ће веслати. Него, кад опазисмо да већ почиње да се умара, ми га увучемо у чамац, и кад се смркне, одведемо га кући, онако још једнако мокра. Од тога догађаја једва да смо кадгод измењали какву уљудну реч између себе. Капетан једног брода, који је одржавао везу са Западном Индијом, добио је био поруку од једнога господина у Барбадосу да му нађе учитеља за синове, па нашавши се Колинс с овим пристане да га тамо води. Тада ме остави, обећав да ће ми од првога новца који добије послати колико треба да измири свој дуг; али ја више никад ништа о њему нисам чуо.

То што узех да трошим новац Вернонов била је једна од првих великих погрешака мога живота. Та је ствар показивала да мој отац није много грешио кад је замишљао да сам ја и сувише млад да управљам каквом радњом од већег значаја. Али Сер

Вилијам, прочитав његово писмо, рече да је мој отац и сувише обазрив; има велика разлика у личностима; мудрост и обазривост не прате свагда године старости, нити је младост свагда без њих. „И кад он неће да вас постави да стојите на својим ногама“ рече, „ја ћу то сâм учинити. Дајте ми само списак ствари које су вам из Енглеске потребне, па ћу ја послати за њих. Ви ћете ми оно што будем издао вратити кад узможете; ја сам одлучио да овде имам доброг штампара, а сигуран сам да ћете успети“. То је он говорио с толиком усрдношћу, да нисам ни најмање сумњао да ли он тако и мисли како говори. Предлог да отворим радњу на своју руку ја сам и дотле чувао као тајну, па сам је као такву чувао и даље. Да је било познато да се ја ослањам на гувернера, по свој прилици нашао би се какав пријатељ, који га је боље познавао, да ме светује да се на њ не ослањам, јер, као што сам после чуо, он је био добро познат као човек који врло издашно даје обећања, а никад и не мисли да их одржава. И опет, како га ја нисам ни молио за оно, откуд сам могао замишљати да она његова великодушна понуда није искрена? Ја сам онда веровао да је то један од најбољих људи на свету.

Ја му поднесем списак свега што треба за малу штампарију; и по моме рачуну све би то стало око сто лира стерлинга. То му се свиде, али ме запита зар не би било боље, да сâм идем у Енглеску, па тамо да proберем и слова и да видим да све буде како треба. „Кад будете једном већ тамо“ настављаше он, „могли бисте онда учинити познанства и навезати дописивање с погледом на продавање књига и хартије и прибора за писање“. Наравно,

одговорих да би то могло бити корисно. „Е, па кад је тако“ рече, „а ви се спремите да пођете са Анисом!“ А то је била годишња лађа, и једина у то време, која је пловила између Филаделфије и Лондона. Него како је Анис полазио тек кроз неколико месеца, ја наставим да радим у Кимера, једећи се једнако што позајмих онај новац Колинсу, и сваки дан страхујући да ми Вернон не затражи свој новац, што се у осталом десило тек после неколико година.

Мислим да сам пропустио да споменем, како су — кад оно на моме првом путу из Бостона застасмо према Блок-Ајланду, због оскудице ветра — наши лађари узели да лове рибу, и наловише повелики број. Ја сам све дотле верно испуњавао своју одлуку да не једем животињску храну, а и том приликом сам, као оно мој учитељ Трајон, сматрао да ловити рибу значи колико и ничим неизазвано убиство, почем нам ни једна риба нити наноси нити може да нанесе каква вреда, који би колико толико оправдавао да их кољемо. Све ми се то чинило тако разложно. Али ја сам од пређе био велики љубитељ рибе, и кад је сад изнесоше из тигања у коме се пржила, она ми дивно замириса. Ја се за неко време колебах између начела и своје склоности, док се не сетих да сам, кад оно параху рибу спремајући је за пржење, видео у њихову желудцу мале рибице, те помислим: „Е, па кад ви саме једна другу једете, што да ми вас не једемо?!“ И тако се ја наклопим свесрдно на ону пржену рибу и баш је се наједох, и онда наставих да с другим људима ручавам, и само овда онда датом приликом враћах се биљној храни. Тако је згодно што је човек

„створење од разлога“, јер услед тога уме да нађе разлога за све што му се прохте.

Кимер и ја живљасмо доста пријатељски и прилично се лепо слагасмо, јер ништа не подозреваше о мојој намери да отворим радњу за себе. Он је задржао много од свога старога одушевљења и волео је да наводи аргументе. Стога смо много пута дишпутовали. Имао сам обичај да га „обделавам“ својим „Сократовим методом“, и често сам му разбијао главу питањима, која су се чинила тако удаљена од онога о чем смо почели расправљати, али су мало по мало водила томе, да се он збуњивао и заплетао у тешкоће и противности, и да је најпосле постао готово смешан, чувајући се да не упадне у какву замку, и једва би ми давао одговоре и на најобичнија питања, а да најпре не пита: „Шта намеравате да из тога изведете?!“ Него све му је то дало тако високу мисао о мојим способностима у дишпутовању и у саплетању противника, да ми је озбиљно предлагао да му будем друг у остваривању намере коју је имао да оснује једну нову религиозну секту. Он би проповедао нову науку, а ја бих саплетао свакога који би јој се противио. Кад је већ дошао да се објашњава са мном о тој својој „доктрини“, нађох у њој повише бесмислица, које не могах друкчије да примим, ван ако буде и мени слободно да и ја у њу унесем понеку новштину.

Кимер је носио браду у пуној дужини, јер је негде у Мојсејеву закону нашао да стоји написано: „Немој да квариш крајеве своје браде.“ Осем тога држао је „седми дан“, суботу. То двоје било је за њега главно. Ја нисам волео ни једно ни друго; али пристадох да уђу у „доктрину“, с тим

да он са своје стране пристане да се не служимо животињском храном. „Бојим се“ рече, „мој телесни састав неће то моћи да издржи!“ Ја га уверавах да хоће, и да ће се још боље осећати. Он је обично врло много јео, и ја обећавах себи да ћу имати чему да се смејем, гледајући га како гладује. Он пристане да покуша како је то, ако ћу му правити друштво. То сам и чинио, и за три месеца издржасмо. Једној жени у суседству дадосмо да нам кува и да нам доноси храну. Ја сам јој написао листу са четрдесет разних јела, у која није улазило ни месо од стоке, ни месо од живине, ни риба. Таква храна у толико ми је више говела у колико је била јевтина, тако да нас свакога није стајала више од по осамнаест пенса недељно. Од тога времена ја сам више пута постио врло строго, замењујући обичну храну посном и опет ову обичном, нагло и без прелаза, и то без икакве незгоде за себе, тако да мислим да мало основа има у савету по коме такве промене у храни ваља чинити с лаким а поступним прелазима. Мени је ишло сасвим добро, али је сиромах Кимер грозно патио; уморан, остави целу ствар, жуђаше за египатским лонцима с месом, и нареди да му се испече прасе. Позове мене и две своје пријатељице на ручак; али некако се десило да изнесу печено прасе на сто нешто раније него што је требало, а он не могаше да одоли искушењу него — поједе цело прасе пре него што ми стигосмо на ручак!

Ја сам се међутим за све то време удварао г-ђици Рӣд. Врло сам је много поштовао и веома сам је волео; а имао сам нешто разлога веровати, да и она према мени има иста осећања. Али како

се ја спремах на далеки пут, а обадвоје смо били још врло млади — једва нешто мало преко осамнаест година, — њена је мати мислила да ће бити најпаметније да засада не идемо сувише далеко, јер би боље било да се наше венчање, ако до тога дође, сврши по моме повратку, кад будем, како очекивах, отворио радњу на своје име. Може бити да је она уза све то мислила да моја очекивања нису баш тако основана, како сам ја уображавао.

Моји су главни познаници у то доба били Чарлс Озборн, Џозеф Ватсон и Џемс Ралф, све младићи који су волели да читају. Она прва двојица били су писари у једнога нотара у вароши, по имену Чарлса Брогдена; а овај трећи био је помоћник у једнога трговца. Ватсон је био побожан и паметан младић од великог поштења. Она друга двојица били су, што се тиче начела верских, доста свакојаки, а нарочито Ралф, кога сам, као оно и Колинса, ја поколебао у његовим веровањима, због чега сам после и патио од њих. Озборн је био паметан, простосрдачан, отворен, искрен и пун љубави према пријатељима, али у питањима књижевним и сувише је волео да критикује. Ралф је био даровит, тих и фини у својим манирима, и изванредно речит; мислим, нисам никада познавао човека који би лепше од њега умео да говори. Обојица су веома љубили песништво, и почели су да се вежбају у малим песмама. Колико смо пута нас четворица пријатно провели, излазећи заједно у шетњу у шуму близу Скајлкила, где смо један другом прочитавали по нешто, и онда се разговарали о томе што смо прочитали.

Ралф је волео да настави изучавање поезије. Не сумњаше да ће се моћи развити у одличног пе-

4*

сника, па тиме дођи и до великог имања, и тешио се говорећи да су баш и најбољи песници, кад су први пут почели да певају, морали правити тако исто многе погрешке, колико их је и он сада правио. Озборн га је одвраћао од тога; увераваше га да нема дара за поезију, и световаше га да ни о чем другом и не мисли него о радњи за коју се спремао; да, и ако нема капитала, у трговини може вредноћом и тачношћу да се препоручи те да једном постане деловођа, па временом толико да стече, да може отворити радњу на своју руку. Ја са своје стране одобравах да се човек занима песништвом овда онда, али само да би обогатио свој језик, а ни ради чега другог.

На то се договоримо да на своме првом састанку сваки од нас донесе по један свој деснички састав, па да се узајамним замеркама, критиковањем и поправкама унапређујемо. Како је циљ овоме био само поправка језика и израза, то да бисмо искључили све обзире на песничко изумевање, договоримо се да свима буде задатак да сложимо у стихове осамнаести псалам, који описује силазак божанства. Кад се приближи дан нашега састанка, Ралф дође да ми каже да је он са својим задатком готов. Рекох му да сам ја имао много посла, а уз то и мало воље, те нисам ништа учинио. Он ми онда показа свој рад и запита ме шта о њему мислим; а ја га хваљах много, јер ми се доиста чињаше да је лепо израђен. „Ви знате“ рече он „да Озборн никад неће да допусти да у моме каквом спеву може имати каква ма и најмања добра страна, него из просте зависти у свачему нађе некаквих хиљаду ствари да критикује. Према вама није тако суревњив. Стога бих вас молио да ви узмете овај рад и да га изнесете као свој, а ја ћу

казати да нисам имао времена, и да нисам ништа израдио. Па ћемо онда видети шта ће рећи.“ Ја пристанем на то, и одмах својом руком препишем оне његове стихове, да би се видело да су мојом руком писани.

Састасмо се; Ватсон прочита свој рад; била је у њему и понека лепа страна, али је било и пуно погрешака. Озборн прочита свој; беше много бољи него Ватсонов; Ралф му одаваше пуну правду; обрати пажњу на неке погрешке, али топло хваљаше његове лепоте. Он сâм немаше ништа да изнесе. Ја се устезах; волео бих да ме извине, нисам имао довољно времена да прегледам и поправим итд. Али они неће да приме никаква извињавања, него морам да изнесем. Прочиташе га; и онда га прочиташе још једанпут; Ватсон и Озборн оставише се одмах све опозиције, па га сложно хваљаху; Ралф га нешто мало критиковаше и предлагаше неке исправке; али ја брањах свој текст. Озборн уста противу Ралфа и рече му како он није нимало бољи критичар но што је песник, те онда Ралф престаде да критикује. Кад се разиђосмо, њих двојица пођоше заједно, и тада се Озборн још пресудније изражаваше у корист онога тобожњега мога рада. Рече да би га и више хвалио, али се уздржавао, да не бих ја помислио да ми ласка. „Али, ко би“ настављаше „могао мислити да је Франклин кадар да тако што изради; такво богатство боја, таква силина, таква ватра! Та он је и сâм оригинал надмашио! Кад с ким разговара, рекло би се да нема велики избор речи, затеже и прави погрешке; и опет, гледај молим те, како пише!“ Кад смо се после тога опет састали, Ралф

му открије какву смо шалу с њим одиграли, те се сви мало смејасмо Озборну.

Него тај догађај утврди Ралфа у одлуци да постане песником. Ја сам чинио све што сам могао да га од тога одвратим, али он једнако настављаше да пискара стихове, докле га Пôп не излечи.[1] Али је постао доста добар писац прозе. О њему ће и после бити више говора. А како може бити да нећу имати прилике да опет помињем ону другу двојицу, овде ћу само толико казати, да је Ватсон неколико година позније умро на мојим рукама, искрено оплакиван, јер је био најбољи од нашега друштва. Озборн је отишао у Западну Индију, где је постао одличан адвокат и стекао новаца, али је млад умро. Он и ја били смо начинили озбиљну погодбу, да онај од нас двојице, који први умре, учини једну пријатељску походу ономе другоме, па да му саопшти како је нашао ствари на оном свету. Али он никад не испуни то своје обећање.

Гувернер изгледаше као да воли да му дођем на разговор, и често ме позиваше својој кући, и свагда говораше о отварању моје самосталне радње као о нечему што је свршена ствар. Говораше једнако како ће ми дати препоруке на многе своје пријатеље, осем што ће ми дати и писмо којим ће ми отворити кредит, те да ми се потребна сума новца стави на расположење ради набавке пресе, слова, хартије итд. Одређивао ми је разне дане у које да дођем и кад ће сва та писма бити готова; а кад

[1] Ово не тиме што је Ралф могао и сâм увидети да према Пôпу он није никакав песник, него тим што га је Пôп својим сарказмима натерао да ућути. Бигело изводи из Пôпове „Дунцијаде“ неколика места у којима песник помиње Ралфа сарκастички. Прев.

бих дошао, онда ми је казато да дођем у неки други дан, који ми је именован. Тако се то одлагало с дана на дан, док већ не дође и дан у који ће лађа да се крене (а већ је и њен је полазак неколико пута биваo одлаган). Одох да гувернеру кажем „збогом“ и да примим писма, кад његов секретар, др. Бард, изиђе преда ме, да ми каже како је гувернер веома заузет пишући писма, али да ће он лично стићи у Њукастл, пре него што лађа тамо стигне, и да ће ми се тамо писма предати.

Ралф, и ако је био ожењен и већ имао и дете, науми да пође са мном на тај пут. Мислило се да му је намера да навеже трговинске везе и да добије еспапа да га за комисион продаје. Али после већ нађох да је он, дошав у размирицу са сродницима своје жене, био наумио да је остави, да се они о њој брину, а он никад више да јој се не врати. Опростивши се с пријатељима, и изменивши с госпођицом· Рид извесна обећања, ја пођем из Филаделфије на лађи, која баци котву у Њукастлу. Гувернер је био ту, али кад му отидох у стан, опет његов секретар изиђе од њега к мени с најуљуднијом на свету поруком да га извиним што у тај час не може да ме прими, јер је заузет послом од највеће важности, али ће ми писма послати на лађу, и жели ми од свега срца срећан пут и скори повратак итд. Вратих се на лађу мало зачуђен; али још никако и ништа не подозревах.

Андреја Хамилтон, чувен адвокат из Филаделфије, био је извадио за себе и за свога сина билет да путује овом лађом, па он и г. Денхам, квекер и трговац, и г. г. Онијон и Росел, господари једне ливнице гвожђа у Мериланду, узму заједно

велику кабину; стога ја и Ралф бесмо принуђени да узмемо места у другој класи, и како нас нико на лађи није познавао, држали су нас за неке просте људе. Али се г. Хамилтон и његов син (био је то Џемс, који је позније постао гувернером) врате из Њукастла у Филаделфију, јер неко позва адвоката, обећав му велику награду, да дође да одбрани на суду неку лађу која је била конфискована. И тек да се кренемо, а дође на лађу пуковник Френч, и показа ми толико много поштовања, да то сви запазише, те она господа позваше мене и мога пријатеља Ралфа да дођемо к њима у њихову кабину, где је сада било места. Тако се ми и преселимо к њима.

Разумео сам био да је пуковник Френч донео на лађу гувернерове депеше, па замолих капетана од лађе да ми дâ писма која је гувернер наменио мени, да их носим. Капетан ми одговори да су сва писма стављена у један тоболац, и да их сад не може вадити, него пре него што се искрцамо у Енглеску ја ћу имати прилику да их из гомиле других одаберем. Тај ме одговор задовољи за тај мах, и ми лепо наставимо путовање. Имали смо врло разговорно друштво у кабини и живели смо необично добро, јер смо осем своје хране имали и све оно од јестива што је г. Хамилтон тако обилато за свој пут био спремио. На томе прелазу преко мора г. Денхам се спријатељи са мном, и то је пријатељство после трајало све до саме смрти његове. Иначе наше путовање није било баш најпријатније, јер смо махом имали рђаво време.

Кад већ стигосмо у Канал, капетан одржа реч и даде ми да прегледам тоболац с гувернеровим

Канал (по енгл. Channel) — уско море између Енглеске и Француске.

писмима. Не нађох ни на једноме да је написано да треба ја да га предам коме је адресовано. Нађох шест или седам за која, судећи по рукопису, мишљах да ће бити за мене, особито што је једно од њих било упућено краљевом штампару Баскету, а друго неком трговцу с писаћим материјалом. Стигосмо у Лондон 24-ог декембра 1724. Ја одох одмах оном трговцу, јер ми је био најближи на путу, и предајући му писмо рекох да му га шаље гувернер Кӣт. „Не знам ја човека с таквим именом“, рече он, па онда, отворив писмо: „О, ово је од Ридлсдена. Ја сам ту недавно нашао да је тај човек прави нитков, с којим нећу да имам никаква посла, нити примам његова писма!“ Метну ми оно писмо натраг у руке, окрете ми леђа и отиде да служи неког купца. Изненадих се кад видех да то нису гувернерова писма, па онда, сетивши се разних прилика и упоређујући их, почех да сумњам о његовој искрености. Нађох свога пријатеља Денхама и отворих му своје срце. Он ми онда описа Кӣтов карактер, рече ми да никако и није било за веровање да ће он писати каква писма за мене, да се нико од оних који га знају не ослања на њ ни у најмањем чему, и слатко се смејаше мојој вери да ће ми гувернер дати писмо да ми се отвори кредит, он који и сâм немаше кредита! Видевши ме да сам се забринуо шта сад да радим, световаше ме да покушам наћи рада у каквој штампарији. „У овдашњих се штампара“ рече „можете лепо усавршити у своме занату, па ћете, кад се у Америку вратите, моћи с већом коришћу да отворите своју радњу!“

Десило се да смо ми обојица, као оно и онај трговац, знали да је Ридлсден адвокат крајње нева-

љао човек. Он је узрок што је отац г-ђце Рид изгубио скоро половину свога имања, јер га је он наговорио да јемчи за њ. Из онога писма видели смо да је постојао тајни план на штету Хамилтонову (о коме је мислио да с нама путује у Енглеску), и да је у томе послу Кит ишао са Ридлсденом. Денхам, који је био пријатељ Хамилтонов, мислио је да овоме треба на сваки начин о томе јавити; стога, кад Хамилтон стиже у Енглеску, убрзо после нас, ја, нешто из раздражености и зле воље према Киту и Ридлсдену, а нешто из добре воље према Хамилтону, отидох овоме и дадох му оно писмо. Он ми срдачно захвали, јер је за њ било од важности да има такво обавештење, и отада ми постаде пријатељ, на велику моју корист у многим приликама позније.

Али шта да мислимо о гувернеру који изиграва тако жалосне комендије, и тако грубо вара сиромашног младића који нема знања и искуства! Таква му је била навика. Желео је да свакоме учини по вољи, па имајући мало што да да̂, давао је обећања. Он је иначе био способан и паметан човек, доста добар писац, и народу добар гувернер, премда није био добар према својим бирачима, баштиницима, о чијим упутствима понеки пут није хтео да води рачуна. Многи од наших најбољих закона били су израђени и донесени под његовом управом.

Ралф и ја постали смо нераздвојни другови. Узесмо стан заједно, у Малој Британији, по три шилинга и шест пенса на недељу, — а то је било све што смо онда могли платити. Он пронађе неке своје сроднике, али то беху и сами сиромашни људи, и не могаху да га потпомогну. Тада ми саопшти своју намеру да у Лондону остане и да није никад ни ми-

слио да се више враћа у Филаделфију. Са собом није никаквог новца донео, јер је све што је био прикупио једва стигло да му покрије трошак на путу. Ја сам имао петнаест пистола, те му овда онда давах по нешто на зајам, да се има чим хранити док не нађе рада. Најпре је покушавао да добије место у каквом позоришту, јер је мислио да има дар за глумца; али му Вилкс, на кога се беше обратио, каза отворено и искрено да је боље и да не мисли на тај позив, јер у њему не може никако успети. Затим предложи Робертсу, једном издаваоцу књига у Патерностер-Рô, да издаје за њ недељни часопис, онакав какав је „Спектатор", али то под погодбама које се Робертсу нису свиделе. После тога нуђаше се адвокатима око Темпла да за њих преписује што им треба, али се ни у кога не нађе празно место.

Ја сам одмах добио рада у Палмеровој, онда чувеној, штампарији у Бартоломју-Клоз, и ту сам остао скоро годину дана. Био сам доста вредан, али с Ралфом потроших већи део своје зараде идући по позориштима и другим местима за забаву. Потрошисмо заједно све моје пистоле, и сад већ живљасмо из руку у уста, што зарадимо то поједемо. Он као да бејаше сасвим заборавио и жену и дете, а ја мало по мало па чисто заборавих да сам се верио с г-ђцом Рид, којој писах само једно једито писмо, и то да јој јавим да се нећу скорим вратити. То је опет једна од великих погрешака мога живота, коју бих желео да исправим кад бих могао по-

пистола — златан новац, који је вредио око двадесет динара; *Вилкс* (Wilkes) — чувен глумац онога доба; *Патерностер-Ро* (Paternoster Row) — једна узана улица до саборне цркве св. Павла, у Лондону, где су и данас многе књижарнице и издавалачке фирме.

ново живети. У самој ствари због наших трошкова ја нисам никако могао платити за превоз морем у Америку.

У Палмеровој штампарији дадоше ми да слâжем друго издање Воластонова дела „Религија природе“. Нека од његових резонована нису ми се свидела као довољно основана, те написах малу метафизичку расправу, у којој изложих своје замерке на она резоновања. Дадох јој натпис „Расправа о слободи и неминовности, о задовољству и бôлу.“ Посветих је пријатељу Ралфу, али је штампах тек у маленом броју примерака. То је дало повода г-дину Палмеру да води више рачуна о мени као младићу од способности, премда ме озбиљно прекореваше због начела изложених у тој брошири, а која су се њему чинила просто грозна. Што сам ту расправу штампао, била је опет једна погрешка с моје стране.

Док сам становао у Малој Британији, упознао сам се с неким Вилкоксом, продавцем књига, чиј је дућан био одмах прва врата до наше куће. Имао је велику збирку књига, набављених из друге руке. Књижницâ које дају књиге под најам на читање тада још није било, али ја с њим уговорих да под неким погодбама, које сам сад заборавио, могу узимати на прочитање коју хоћу од његових књига, само да му је после вратим. То ми се чинило да је велика корист, и гледао сам да се њом послужим што више могу.

Моја расправа, не знам како, дође до руку хирургу Лајонсу, писцу дела „Непогрешност човечјег сȣда“, те он дође да се са мном позна. Много ме је запазио и често је долазио, да са мном говори о оним питањима; одведе ме код „Рогова“ (Horns) у једној

малој улици близу Чипсајда, где се пиво точило, и ту ме приказа д-ру Мандвилу, писцу дела „Басна о пчелама“. Овај је имао ту свој клуб, којему је он био права душа, јер је био велика шаљивчина и врло пријатан у друштву. У Батсоновој кафани Лајонс ме представи и д-ру Пембертону, који ми обећа да ће ми једнога дана дати прилику да видим Сер Исака Њутона, што сам ја веома желео, али од чега никад ништа не би.

Ја сам био понео са собом из Америке неколике занимљиве ситнице, а међу овима је био главно један тобочић од азбеста, који се чисти ватром. Сер Ханс Слôн чу за то, дође да ме види, позва ме својој кући у Блумсбери Сквêр, показа ми збирку својих ретких и занимљивих ствари, и побуди ме да му уступим и онај свој тобочић, за који ми је лепу цену дао.

У нашој кући становала је једна млада женска, модискиња, која је, мислим, имала дућан негде у Клојстерима. Она је била лепо образована, паметна, врло жива и врло пријатно разговорна. Ралф јој је у вече читао позоришне комаде; њих се двоје спријатеље присно, и кад она узе други стан, он пође за њом. За неко време живели су заједно; али како он још никако не нађе рада, а њена зарада не бејаше довољна да издржава њих двоје и њено дете, он одлучи да иде из Лондона, па да покуша да буде учитељ у каквој сеоској школи, јер мишљаше да за тај позив има довољне спреме, имајући леп рукопис и бивши прави мајстор у рачуну и вођењу књигâ. Али како је сматрао да је тај позив испод његова достојанства, и како се надао да ће једнога дана у будућности имати боље среће, кад му неће

бити мило да се зна да је он некада био у тако ниском стању, промени име, и учини ми част да узме моје, јер наскоро добијем писмо којим ми јавља да се настанио у једном малом селу (чини ми се негде у Беркшајру, где је десет или дванаест дечака учио читању и писању, наплаћујући од свакога по шест пенса на недељу), препоручује моме старању г-ђу Т. и моли ме да му пишем адресујући „Господину Франклину“, учитељу у томе и томе месту!

Он ми је често писао, слао ми дугачке огледе од некаквога епа који је онда састављао, и тражио да му кажем своје напомене и исправке. Ово сам му ја овда онда слао, али и настојавах да се он тога посла окани. Тада је баш била изишла из штампе једна од Јунгових Сатира. Ја је препишем већи део, па му пошљем да види како је узалудно јурити за музама, и од њих се надати некаквом бољитку. Али све то залуду! Табаци, пуни онога епа, сваком поштом! Међутим, г-ђа Т., која је због њега изгубила пријатеље и радњу, налажаше се често у неприлици, слаше по мене да јој дођем, и узајмљиваше од мене што год могах да уштедим, те да јој помогнем. Ја заволех њено друштво, па како у то време бејах без икаквих религиозних обзира и уздржљивости, и ослањајући се на то што је за њу од важности да ме има за пријатеља, покушах разне фамилијарности (опет погрешка!). Она то одби са праведном срдњом, а њему јави како се ја понашам. То начини провалију између нас, и кад се он опет врати у Лондон, јави ми како налази да сам га ја ослободио од сваке и свију обавеза које је имао према мени. То је значило да немам више очекивати да ми он, кад било, плати што сам дао

на зајам њему самом или коме другом за његов рачун! Него то по себи није било од толиког значаја, јер он и онако није никако могао да ми плати; а опет губитак његова пријатељства само ме је ослободио једног бремена. Почнем сада мислити да ваља гледати да заштедим коју пару, па, надајући се бољој заради, оставим Палмера и ступим у много већу штампарију код Ватса, близу Линконс-Ин-Филдса. Ту сам остао за све остало време свога бављења у Лондону.

Кад први пут ступих у ову штампарију, узех да радим на преси, јер ми се чинило да ми треба оног телесног рада којег имађах у Америци, где се рад на слагању слова меша с радом на преси. Док су други раденици, којих је ту било око педесет, врло волели да гасе жеђ пивом, ја сам пио само воде. Овда онда сносио бих озго доле по једну сложену форму у свакој руци, док би други раденици с обе руке носили само по једну форму. Чудили су се да отуда, као и по другим неким примерима, виде да је „Водени Американац (Water-American)“, како су ме звали, јачи од њих који пију јако пиво! Један дечко из суседне пивнице долазио је једнако у штампарију да раденицима доноси пиво. Мој би сарадник на преси сваки дан попио по једну чашу пива пре доручка, једну чашу о доручку уз хлеб и сир, једну чашу између доручка и ручка, једну чашу о ручку, једну чашу после подне око шест сâти, и опет једну кад се рад сврши. Ја налажах да је то рђав обичај, али се њему чинило да је потребно пити подоста јаког пива, да би био јак за рад. Покушах да му докажем да телесна снага, коју пиво даје, може бити само у размери према коли-

чини јечма и јечменог брашна раствореног у води од које је начињено; да много више брашна има у комаду хлеба који се добије за пени, и кад тај комад хлеба поједе, па се напије воде, онда му отуда може доћи више снаге него да попије кварт пива. Али он ипак настави своје, и сваке суботе у вече имаше да од своје недељне зараде плати четири или пет шилинага за онај нечисти напитак, док ја бејах од тога издатка слободан. И тако ова јадна сиротиња никако не може да дигне главе!

После неколико недеља Ватс зажели да радим у одељењу за слагање, те оставим пресу. Слагачи ме дочекају са захтевом да им на име „добродошлице“ положим пет шилинага. Како сам ја већ једанпут платио такву „добродошлицу“, кад ступих у штампарију, а међу раденике на преси, налажах да није право да то сад опет платим; господар штампарије и сâм мишљаше тако, и шта више забрани ми да платим. Ја остах при тој одлуци две или три недеље, па ме за то време моји нови другови сматраху за искључена из заједнице, и кришом ми чињаху пуно свакојаких ситних пакости: мешаху ми слова, испреметаваху ми листове од рукописа, изламаху ми слог итд. итд., чим бих само мало изишао из собе, и сваку пакост приписиваху „духу капелином“ за кога рекоше да свагда тако гони слагаче који не ступе у друштво по пропису*. И поред све заштите од стране господара штампарије, бејах најпосле принуђен да учиним по њихову захтеву, те положих новац, јер видех да је лудо остајати рђаво с људима, с којима ми ваља непрекидно живети!

* Штампари и слагачи звали су штампарију „капелом“.

Сад сам већ с њима лепо стојао, и ускоро задобијем велики утицај на њих. Предложим неколике разложне измене у њиховим правилима удружења, и продрем с њима насупрот свој опозицији. Угледавши се на мене, многи од њих оставе обичај да доручкују пиво, хлеб и сир, што их је само заглупљивало, нашавши да је боље да раде као ја, и да из суседне гостионице донесу сваком по малу чинију танке чорбе од јечменог брашна, са нешто мало бибера, масла и ситних комадића од сушеног хлеба, што је све стајало један и по пени, колико су дотле плаћали за сваку чашу пива. Нађоше да је то много пријатнији и јевтинији доручак, услед чега им и главе бејаху ведрије. Они, који и даље наставише да се наливају пивом целога дана, не плаћајући на време дуг пивару, изгубили би кредит, и онда би дошли к мени, да ме моле да за њих узмем пива, јер им се, како говораху, „свећа угасила“. Понеке сам недеље тако платио за њихово пиво по тридесет шилинага, али кад дође субота вече, ја онда станем поред стола, на коме нам је благајник зараду исплаћивао, па од свакога наплатим што сам за кога у току недеље платио. То, као и што су ме сматрали за шаљивог сатириста, подигло ми је углед у њихову друштву. Како сам сваким даном долазио на рад (јер нисам држао „Свети Понедељник“), то ме је господару препоручило; а моја необична брзина у слагању учинила је, те су мени давали да слажем кад год је ваљало нешто хитно сложити, што се обично боље и плаћало. Тако је мени сад врло лепо ишло.

Мој стан у Малој Британији био ми је и сувише далеко, те узех други у Дјук-Стриту, преко пута римокатоличке капеле. Био је на другом спрату

унутра у дворишту; у истој кући била је једна бакалница Кућу је држала нека удовица, која је имала кћер и слушкињу, а и момка једног који је служио у дућану а становао негде на другом месту. Пошто је најпре послала, да у кући, у којој сам дотле становао, распита какав сам човек, она пристане да ми дâ стан по исту цену, три шилинга и шест пенса недељно, а дала ми је, рече, то тако јевтино само да би ради веће безбедности имала човека да станује у кући. Удовица је та била жена већ у годинама; као кћи енглеског свештеника била је протестанкиња, али је после њен муж приволео те је прешла у католичку цркву, и о мужу је свагда говорила само с највећим поштовањем! Живела је дуго у кругу одличних људи, и знала је хиљаду анегдота о њима, чак још из времена Чарлса Другог. Имала је подагру у коленима, па се стога ретко кад кретала куд ван своје собе, те је волела да јој кадгод дође ко да јој прави друштво. А њено је друштво било мени тако занимљиво, да сам се свагда с великим задовољством одазивао, кад год би ме позвала да дођем да проведемо вече заједно. Цела је наша вечера била половина слане рибице за свако од нас двоје, коју бисмо положили на танки комадић хлеба, по коме смо разастрли нешто мало масла; а уз то смо пили једно пола чаше пива. Али права част била је у њеном разговору. Како сам био врло тачан са својим часовима и како сам мало посла задавао у кући, није била вољна да ме пусти да се селим из њене куће. Стога, кад јој поменух да сам чуо за један стан, ближи штампарији у којој радим, а за два шилинга недељно, што је за мене, који сам сад прегао био да што више штедим, била осетна

разлика, она ме замоли де не мислим на то, јер ће ми за у будуће спустити кирију са два шилинга недељно. И тако остах у њеној кући плаћајући за стан свега један и по шилинг недељно, све до краја свога бављења у Лондону.

У једној малој собици на тавану од те куће живела је у правој самоћи једна стара госпођа, којој је било седамдесет година, а о којој ми је газдарица причала ово: да је римокатоличкиња, да су је, још док је била млада, послали на страну и сместили у један женски манастир, с намером да и сама постане калуђерицом; али како јој она земља није говела здрављу, врати се у Енглеску; а како опет овде није било женских манастира, она се заветује да ће проводити живот калуђерички, у колико се у опште може у енглеским приликама. И стога све своје имање разда на милосрдне циљеве, а себи задржа само дванаест лира годишње, да од тога живи; али и од те суме она уштеди понешто, што опет раздели сиротињи, јер се храни само житком овсеницом, коју сама себи скува, а иначе се ватром никад не служи. Живела је већ много година у тој собици на тавану, јер су јој католички господари од куће допуштали да ту станује не плаћајући никаквог најма, зашто су сматрали за благослов да је ту имају. Један свештеник долазио је сваки дан да је исповеда. „Ја је питах“ причаше ми газдарица, „што ће јој исповедник сваки дан, кад не може бити да она, живећи онако како живи, може што згрешити!“ „О“ одговорила јој је она, „није могућно да се избегне таштина у мислима!“ Допустила је и мени да је једанпут походим. Била је добре воље и уљудна, и разговарала се пријатно. Соба јој је била чиста,

али у њој није било ништа друго осем једне сламњаче, стола с крстом и књигом, једне столице коју је дала мени да седнем, и једне иконе више камина, иконе на којој је насликана света Вероника како држи у рукама раширен убрус на ком се чудотворно јавило лице Христово све крваво, што ми је она показивала и објашњавала с великом озбиљношћу. Била је бледа, али није никад била болесна. Ја то наводим као још један пример, с каквим се маленим дохотком живот и здравље могу да одржавају.

У Ватсовој штампарији упознао сам се био с једним бистрим и окретним младићем, по имену Вајгетом, који је, имајући богате сроднике, добио боље образовање него оно што има већина слагача; био је доста добар латинист, говорио је француски, и волео је да чита. Њега и једног његовог пријатеља ја научим да пливају, и то сам само два пута с њима у воду улазио, и они убрзо посташе добри пливачи. Они ме прикажу некој господи из унутрашњости, која пођоше водом у Челзи, да виде тамошњу велику школу и Дон-Салтерову збирку куриозних ствари. Кад се отуда враћасмо, опет водом, Вајгет разбуди радозналост целога друштва причајући им о мојој вештини пливања, те се на молбу свију њих свучем, скочим у реку и пливах скоро од Челзија па до Блакфрајара, показујући им разне пливачке вештине, како на површини воде тако и испод воде, што је њих изненадило, и што им се свиде као нешто што још дотле нису били видели.

Још док сам био дете, просто сам уживао у пливању, научио сам и практиковао све Тевнотове

Челзи (Chelsea) — данас један кварт, а онда је било предграђе лондонско на Темзи.

покрете и положаје, додао сам и неке које сам сâм пронашао, и који су били и лаки и грациозни, а исто тако и корисни. Овом сам приликом пред овим друштвом изводио све те пливачке мајсторије, и много ми је ласкало да видим како ми се диве. Вајгет, који је желео да и сâм постане вештак у пливању, све се више и више дружаше са мном, које због те своје жеље а које због сличности наших студија. Најпосле ми предложи да заједно путујемо по целој Европи, зарађујући свуда радом на нашему занату колико нам треба. Ја сам се био готово већ склонио на то; али кад поменух ту ствар своме добром пријатељу г. Денхаму, с којим сам често проводио по један час кад сам имао слободна времена, он ми саветова да мислим само на повратак у Пенсилванију, куда се и сâм баш тада спремаше да се врати.

Баш хоћу овде да наведем једну црту карактера овога доброг човека. Он је најпре водио трговачку радњу у Бристолу, али не могаше на време да измири сав свој дуг многим својим повериоцима, плати им један део, колико је могао, и онда отиде у Америку. Ту врло великом вредноћом својом као трговац, за неколико година само, стече лепо имање. Вративши се у Енглеску (на истој лађи са мном), он позове све своје некадашње повериоце на ручак, захвали им на доброти коју су према њему имали кад се оно с њима равнао, и кад слуге дигну тањире после првог јела, сваки његов гост нађе испод тањира упутницу на банку за онолику суму колико је он био остао дужан преко поравнања, и још с интересом, и то све, кад његови кредитори осем ручка, на који су били позвати, нису ништа друго очекивали.

Каза ми да се спрема да се врати у Филаделфију и да носи са собом велику количину еспапа, јер има намеру да отвори тамо стовариште. Предложи ми да ступим код њега у службу као његов писар, да водим књиге (у чему би ме он сâм поучио); да преписујем писма и да се иначе налазим у стоваришту. Додаде да ће ме — чим се само упознам с трговинском радњом — унапредити, пославши ме с товаром брашна и јестива итд. у Западну Индију, и да ће ми набавити још и од других трговаца поруке под комисион, што ће све бити врло добро за мене; као и да ће ме — ако само успешно будем радио — помоћи да лепо једнога дана сâм своју радњу отворим.

Предлог ми тај бејаше сасвим по. вољи; био сам се већ наситио Лондона, сећах се са задовољством срећних месеца које проведох у Пенсилванији, и зажудех да опет видим такве дане. Стога одмах пристадох на плату од педесет лира, у пенсилванијском новцу, годишње, коју ми понуди. Та је сума, истина, била нешто мања од оне коју зарађивах као слагач, али ми је ово ново стање отварало нове и боље изгледе.

Оставим дакле штампарију, како мишљах за свагда, и почнем се по цели дан занимати новом радњом, пратећи свуда г-на Денхама, кад је одлазио трговцима да купује разног еспапа, водећи бригу да се овај добро спакује, настојавајући да раденици похитају, идући послом овамо онамо итд.; а кад се већ све смести на лађу, онда добих неколико дана на слободно расположење. Једнога од тих дана, на своје велико изненађење, добих позив да отидем до једног великог човека, кога сам само по имену по-

знавао, Сер Вилијама Виндахама, па му и отидох. На некоји начин он беше чуо за моје пливање од Челзија до Блакфрајара, и како сам Вајгета и једног другог младића за неколико сâти само научио да пливају. Он је имао два сина, који се спремаху да пођу да путују, па је желео да најпре науче пливати, и рече ми да ће ме лепо наградити ако их томе научим. Како они још не бејаху дошли у Лондон, а ја не бејах сигуран колико ћу се ту бавити, не могах се тога посла подухватити. По тој понуди ја мишљах да бих, кад бих остао у Лондону па отворио школу за пливање, могао лепе паре зарадити, и то је тако јак утисак на мене учинило, да се по свој прилици не бих тако скоро у Америку вратио, да ми је та понуда раније учињена. После много година ти и ја имали смо нешто значајније да свршавамо с једним од синова овога Сер Вилијама Виндхама, који је међутим постао био Ȇрл од Егрмонта, што ћу у осталом на своме месту поменути.

Тако сам провео осамнаест месеца у Лондону; већи део тога времена провео сам радећи неуморно на своме занату, и врло мало трошећи на себе, осем на књиге и идући понекад у позориште. Мој пријатељ Ралф одржавао ме у сиротињи; дуговао ми је око двадесет и седам лира, што је била велика сума, кад се упореди с мојом маленом зарадом, а већ не бејаше никаква изгледа да ћу тај новац икада видети! И поред свега тога ипак сам га волео, јер је имао и лепих особина. Нисам дакле ништа стекао, али сам се познао с многим људима, и дружење с њима било ми је од велике користи; а и читао сам много.

Јула 23-ћега 1726. кретосмо се лађом из Гревсенда. У моме „Дневнику“ наћи ћеш записано у појединостима све што ми се на путу дешавало, па те на њ и упућујем. Може бити да је најглавнија ствар у томе дневнику онај план који сам, бивши на мору, саставио ради регулисања свога потоњега понашања у животу.[1] Још је значајније што сам се, и ако је тај план начињен кад сам још тако млад био, њега верно држао до у старост.

Октобра 11-ог стигосмо у Филаделфију, где нађох разне промене. Кит није био више гувернер; на његово место беше постављен мајор Гордон. Сретох Кита како хода по улицама као обичан грађанин. Кад ме виде, он се као мало застиде, али прође не рекав ни речи. Ја бих се исто тако застидео да сам се срео с госпођицом Рид, да њена родбина — очајавајући с разлогом после оног мог писма да ћу се вратити — није била на њу навалила да пође за некога Роџерса, лончара, што она у моме одсуству и учини. Него с њим није никако била срећна, и наскоро га је и оставила, не хтевши ни по што да с њим даље живи па ни име његово да носи, јер се говорило да има другу жену. Био је то човек без икакве вредности, али добар мајстор, што је управо и побудило њену фамилију да му је даде. Он падне у дугове, утече год. 1727. или 1728., и отиде у Западну Индију, па тамо и умре.

Кимер је био узео бољу кућу под најам, имао је дућан врло добро снабдевен хартијом и писаћим материјалом, пуно нових слова, доста радeника (него

[1] На жалост тај се Франклинов план за понашање у животу није нашао међу рукописима које је оставио. А у самом „Дневнику“ нема ништа од каквог особитог интереса.—Прев.

од којих ниједан није ваљао), и чињаше се да има пуно посла.

Г. Денхам узме једно стовариште у Вотер-Стриту, где отворимо наш еспап; ја сам се био одао на посао врло ревносно, изучавао сам како се воде рачуни, и у кратко време извештих се у продавању. Становали смо и хранили смо се заједно. Световао ме као да ми је отац био, и искрено ме волео. И ја сам га са своје стране поштовао и љубио, и могли бисмо наставити да тако срећни будемо. Али, почетком фебруара 1727., баш кад сам навршио двадесет прву годину, обојица се разболимо. Ја сам боловао од запаљења плућа, и мало што ме та болест у гроб не однесе. Патио сам много, и већ сам био изгубио сваку наду, па се чисто изненадих кад видех да ми пође на боље, у неку руку сажаљевајући што сад опет и поново морам, пре или после, предузети онај непријатни рад. Заборавио сам од чега је он боловао; дуго је лежао, и најпосле га болест однесе. Усменим тестаментом оставио ми је један мали легат у знак пријатељства према мени. Нађох се опет сâм на широком свету; јер извршиоци његова тестамента предузму стовариште под своје старање, и моја се служба ту сврши.

Мој зет Хо̄мс, који се тада у Филаделфији бавио, световаше ме да се вратим своме занату. А и Кимер гледаше да ме задобије, нудећи ми велику годишњу плату, ако бих хтео да предузмем управу његовом штампаријом, да би се он могао потпуније одати раду у своме дућану. Од његове жене и њених пријатеља у Лондону чуо сам много шта злога о његову карактеру, и није ми баш било мило да с њим каква год посла имам. Стога најпре покушавах да

нађем рада као трговачки помоћник; али кад видех да не могу тако лако да га нађем, погодих се у Кимера. У његовој кући нађох ове раденике: Хуга Мередита, рођеног у Пенсилванији али пореклом из Велса, било му је око тридесет година, спремао се био за пољске радове; поштен, паметан, солидног опажања, нешто мало и чита, али — одан пићу; — Стефана Потса, младог сељака, спремао се за радове у пољу, од природе бистар и даровит, досетљив и шаљив, али малко лен. Ове је Кимер погодио да му раде за врло ниску недељну најамницу, коју је обећао повишавати свака три месеца са по једним шилингом, у колико то заслуже напретком својим у радњи; изглед на ону доцнију повишицу био је оно чиме их је привукао. Мередит је требало да ради на преси, а Потс да повезује књиге, а по истом уговору он се обавезао да и једнога и другога научи тим радњама, и ако сâм ни од једне ни од друге није разумевао ништа. Даље је ту био неки Џон, немиран Ирац, који се ни за какав занат није спремао, и чију је четворогодишњу службу Кимер купио од капетана некакве лађе; и њега је ваљало да обучи да ради на преси. Џорџ Веб, оксфордски штудент, чију је четворогодишњу службу такође купио, наменивши му да буде слагач, и о коме ћу ти одмах мало више причати. Давид Хари, дечко са села, кога је узео да буде ученик.

Брзо сам прозрео шта је Кимер управо хтео, кад ме узео под плату много већу него што је имао обичај да даје. На име, очевидно је хтео да ја ове сурове и јевтине раденике обучим и извежбам, па кад их тако образујем за добре и вепте раденике, онда да може бити без мене. Ипак уђох у посао

с пуно добре воље; штампарију, која је била права збрка од свачега, доведем у ред, и мало по мало доведем оне раденике да марљивије гледају посао, и да га боље раде.

Чудновато је било да се један оксфордски ђак нађе у стању купљенога слуге. Њему није било више од осамнаест година, и ево шта ми је о себи причао: рођен је у Глостеру, учио је у тамошњој граматичној школи, одликовао се међу својим друговима што је изредно играо своје улоге кад су представљали какве позоришне комаде; припадао је „клубу досетљиваца“ у тој вароши, писао је разне саставе у прози и у стиховима, који су штампани у глостерским новинама; одатле је прешао у Оксфорд, где је остао скоро годину дана, али не баш задовољан, јер је преко свега желео да види Лондон, и да постане глумац. Најпосле, примивши своје тромесечно издржање у петнаест гинеја, место да плати што је коме дуговао, он остави Оксфорд, сакрије своју ђачку мантију у џбуње, па онда оде пешице у Лондон где, немајући пријатеља да га светују, западне у рђаво друштво, убрзо потроши гинеје, не нађе начина како да уђе међу глумце, падне у оскудицу, заложи хаљине и дође да нема хлеба. Ходајући по улицама врло гладан, и не знајући шта да ради са собом, сусретне се с једним бродарским агентом, који му даде у руке штампану обзнану како се дају храна и још друге користи онима који се обавежу да служе у Америци. Отиде право тамо, потпише обавезу, узму га на лађу, и тако дође овамо, не јавивши ни једном врстом својој родбини шта би од њега. Он је врло живахан, досетљив, добре нарави и у друштву

пријатан, али је лен, несмислен и лакомислен у највећој мери.

Ирац Џон ускоро побегне из штампарије; с онима који осташе ја сам почео да живим врло пријатно, јер су ме поштовали, у толико више што су видели да их Кимер не може ни чему научити, а од мене су сваког дана по нешто имали да науче. Суботом нисмо никад радили, јер је то био Кимеру „седми дан“, и тако имадох два дана слободна за своје читање. Моје познанство с интересним људима у вароши множило се. Сâм Кимер понашао се према мени с великом уљудношћу и с очевидним поштовањем, и сад ми је кварио спокојство само онај дуг Вернону, који још нисам могао да платим, јер до тада слабо што могах да уштедим. Срећом, он је био тако добар, да и не тражаше да му га платим.

Наша је штампарија често потребовала слова од какве нове врсте, а у Америци тада не бејаше ни једног једитог „словоливца“. Ја сам у Лондону код Џемса виђао како се лију слова, али нисам баш загледао изближе како се то ради. Али ипак начиним калупе, послужим се раздвојницама, избијем матрице у олову, и тако прилично постигнем да добијемо што нисмо имали. Ја сам, кад се потреба по казала, повише ствари и резао; сâм сам правио мастило, био сам и магационар и све, укратко био сам прави фактотум.

Али, ма колико да сам био окретан и услужан, опазих да моја служба постајаше сваким даном од све мањег значаја, у колико они други раденици напредоваху у своме занату. Кимер, кад ми исплаћиваше друго тромесечје, показа ми да му тешко пада та моја велика плата, и да би желео да при-

станем да се смањи. Мало по мало биваше све мање уљудан, и понашаше се као господар; често налажаше шта да замера, постаде лако расрдљив, и беше готов на свађу. Покрај свега тога ја настављах посао с пуно стрпељивости, мислећи да узрок свему ономе лежи, бар једним делом, у његовим заплетеним приликама. Напослетку искрсну једна ситница, услед које наше добре везе прснуше. Једнога дана зачусмо велику вику доле у дворишту, па ја промолих главу кроз прозор, да видим шта је. Кимер, стојећи на улици, погледа горе и виде ме, па ми онда викну гласно и срдито да гледам свој посао, додав још неколике прекорне речи, које ме у толико више увреде што су биле јавно изговорене, пред многим суседима, који због оне вике и сами гледаху кроз прозоре, и чуше и видеше како се он понаша према мени. Он одмах дође горе у штампарију, настави свађу, срдите се речи просипаху и с једне и с друге стране, и он ми одмах рече да ми даје на знање да ме пошто истече тромесечје неће више у служби држати, и додаде како му је само жао што мора тако дуго чекати да се мене отресе. Ја му на то одговорих да нема разлога да то жали, јер ја ћу ево овога часа да идем; па узев шешир изиђох, а Мередиту, кога видех доле, рекох да се стара о неким мојим стварима које горе оставих, и да ми их донесе у мој стан.

Услед тога Мередит дође к мени то вече, те узесмо разговарати о мојој ствари. Он је имао велико поштовање према мени, и никако му није било по вољи да остављам штампарију док је он у њој. Одвраћаше ме од намере, којом се почех бавити, да се вратим у Бостон. Подсећаше ме како је Кимер

дужан за све што има, како се његови повериоци почињу показивати узнемирени, како он дућан бедно држи, често продаје без икакве добити само да дође до готовог новца, и да често даје људима на почек, а то нигде не записује у књиге, и да стога мора пасти, и да ће се онда показати прилика којом бих се могао користити. Обратих му пажњу да се ја нећу моћи њоме користити, јер немам новаца. Тада ми он саопшти како његов отац има врло добро мишљење о мени, и, судећи по једном разговору који су имали између себе, он бејаше сигуран да би нам његов отац дао на зајам новац да отворимо радњу, кад бих само ја хтео да уђем у друштво с њим. „Мени“ рече „рок службе у Кимера истиче на пролеће; до тога времена могу нам преса и слова стићи из Лондона; ја знам да нисам никакав раденик; ако хоћеш, ти дај своју вештину и радну способност, а ја ћу дати потребни капитал, па добит да делимо подједнако!“

Предлог ми тај би по вољи, и одмах пристадох; његов отац, који баш тада бејаше у вароши, одобри га; у толико пре што је видео да ја имам велики утицај на његова сина, да сам га приволео да се окане пијуцкања ракије, па се надаше да ћу га сасвим одвићи од те несрећне навике, кад постанемо тако тесно везани један с другим. Ја дам његовом оцу списак ствари које нам ваља набавити; он га однесе одмах једном трговцу, који поручи све те ствари. Ваљало је да се све то чува у тајности, докле ствари не стигну, а дотле ја да нађем рада, ако се узможе, у оној другој штампарији. Али у овој не нађох празна места, те стога остах неколико дана без посла. Међутим Кимер почне радити да се његовој штампарији повери штампање папир-

нога новца за Њу-Џерсеј, што би захтевало резање и нова слова, а то сам само ја могао да израдим, па се побоји да ме Брадфорд не узме у своју службу, па да цео онај посао добије у своје руке, те ми услед свега тога, пошље врло уљудан поздрав, да стари пријатељи не би требало да се раздвајају због неколико речи изговорених у раздраженом стању, и позва ме да се вратим у штампарију. Мередит навали да пристанем на то, јер би тако он са̂м поново добио прилике да се под мојим свакодневним упутствима дотера у раду. Тако се вратим Кимеру, и сад је између нас ишло много углађеније него за дуго пре тога. Штампарија добије ону поруџбину из Њу-Џерсеја; ја удесим једну пресу за бакрорез, прву која је икада дотле у Америци виђена; са̂м изрежем разне шаре и контролне знаке за оне ноте. Отидосмо заједно у Бурлингтон, где ја извршим отискивање целе партије нота на пуно задовољство. За тај посао Кимер добије таку велику суму новаца, да је дошао у стање да много дуже држи главу над водом.

У Бурлингтону сам се упознао с многим главним људима те провинције. Више њих скупштина је била изабрала да као одбор надзиравају у штампарији штампање оних новчаница, те да се не одштампа више него што је закон наредио. Чланови тога одбора долазили су у штампарију редом и остајали ту с нама непрекидно, и обично је онај, коме је дошао ред да дежура, доводио собом по једнога или двојицу пријатеља, да му праве друштво. Може бити зато што сам ја био више начитан но Кимер, они као да више цењаху разговор са мном но с њим. Позиваху ме својим кућама, упознаваху ме са својим

ноте — новчанице.

пријатељима и указиваху ми сваку љубазност; а њега, и ако је био мој старешина, малко запостављаху. У самој ствари он и јесте био неко чудно створење; није познавао обичан живот, свагда је грубо правио опозицију примљеним назорима; што се спољашње појаве тиче, био је небрежљив да је то прелазило у крајњу нечистоћу, ентузијастичан у неким религиозним назорима, а поврх свега био је мало и неваљао.

Ми смо ту остали скоро три месеца, и у том времену ја сам задобио за пријатеље: судију Алена, секретара провинције Самуила Бустила, Исака Пирсона, Џозефа Купера, више њих чланова фамилије Смит, чланова скупштине, и Исака Декоа, главног инжињера. Овај последњи био је врло оштроуман и мудар старац, који ми причаше како је он своју каријеру почео вукући на колицима земљу за цигљаре, научио да пише тек кад је постао пунолетан, ступио у службу код неких земљомера, да им вуче вериге за мерење, и у којих научи како се мери површина, па је својом вредноћом стекао лепо имање. Он ми рече: „Ја предвиђам да ћете ви скорим истиснути тога свога старешину из радње и да ћете у њој стећи лепо имање у Филаделфији.“ Тада он није ништа знао о мојој намери да тамо, или где на другом месту, отворим радњу за себе. Ови су пријатељи после били мени од велике користи, као што сам и ја датом приликом њима био. Сви су ме они поштовали докле су год живели.

Пре него што почнем да ти причам како сам јавно радњу отворио, добро ће бити да те упознам с ондашњим стањем мога ума у погледу на моја начела и морал, да би могао видети у колико су они утицали на доцније догађаје мога живота. Моји ро-

дитељи су ми рано дали религиозне утиске, и кроз моје детињство даваху ми побожно васпитање у назорима цркве која се одвојила од државне. Али ми је једва било петнаест година кад сам — долазећи најпре у сумњу о неколиким тачкама о којима сам у разним књигама налазио разна тумачења — почео да сумњам о самом откровењу. Неколике књиге противу деизма дођу ми у руке; за њих ми је казато да је у њима главна садржина неких проповеди које су држате на Бојловим предавањима. Десило се да су оне сасвим противан утисак у мени произвеле но онај који је био циљ њихов; јер се аргументи деистâ, које оно дело навођаше да би их тобож оборило, мени чињаху много јачи од оних који се извођаше противу њих; на кратко ја постадох скроз и скроз деист. Моји аргументи повуку за собом неке од мојих познаника и пријатеља, а нарочито Колинса и Ралфа; али како су ми позније и један и други чинили велику неправду без и најмањег устезања и гриже савести, и сетивши се како се према мени понашао Кит, који је такође био један од оних који су о питањима вере судили слободно, па онда сетивши се како сам се и сâм понашао према Вернону и према Г-ђици Рид, ја почех подозревати да та доктрина, и ако може бити да је истинита, није врло корисна. Она моја лондонска расправа, која је имала за мото Драјденове речи: „Што год постоји, добро је; само што кратковиди човек не види даље од најближег му беочуга у веригама, јер му погледи не допиру горе до полуге о којој виси све у равнотежи“, —

деизам — учење које је веровало у једнога Бога који је почетак свему, али није веровало у откровење и многе друге хришћанске истине.

и у којој сам из особина божјих, његове безграничне мудрости, доброте и моћи, изводио да ништа на свету не може бити рђаво, и да су порок и врлина само празне речи, разна имена за нешто што стварно не постоји, — та расправа, велим, сад ми се није тако вешта чинила, како сам некада о њој мислио. И почех сумњати да се може бити у оно моје аргументовање није случајно увукла каква погрешка, па да је ова заразила сва моја даља извођења, како то обично бива у метафизичним резоновањима.[1]

Уверих се да су *истина*, *искреност* и *поштење* у односима између човека и човека од највећег значаја за срећу у животу, и обавезивах себе писаним одлукама у своме Дневнику, да их се оштро држим док сам жив. Откровење, као такво, истина није имало никакве вредности за мене; али сам био мишљења да — и ако може бити понека радња није рђава већ само зато што је Свето писмо забрањује, нити опет добра зато што је оно налаже — опет може

[1] Расправу, о којој је реч, Франклин је штампао у Лондону г. 1725. Види напред стр. 60. У једном писму које је Франклин писао г. Б. Вôну (B. Vaughan), 9. новембра 1779., он даје још и ове податке о тој расправи: „Била је управљена г-дину Џ. Р., то јест Џемсу Ралфу, једном младићу мојих година, моме присном пријатељу, који је позније постао политички писац и историк. Циљ је тога списа био да докаже доктрину суђености, изводећи је из атрибута божјих, и то од прилике овако: Почем је Бог безгранично мудар, он је, стварајући овај свет и управљајући њиме, знао шта је најбоље да буде; а почем је он и безгранично добар, он је расположен да чини само оно што је добро; а бивши у исто време и безгранично моћан, он и може да га чини; и према томе, дакле, све је добро! Штампао сам био свега стотину примерака, од којих сам неколико дао пријатељима, а позније, не волећи тај састав, јер замишљах да може имати рђаву тенденцију, спалих све остале примерке осем једнога чије су странице биле испуњене рукописним белешкама које је својом руком писао Симс, писац дела „Непогрешивост човечјег суђења“, у то доба један од мојих познаника у Лондону. Кад то писах

бити и то: да Свето писмо такве радње баш зато и забрањује што су рђаве за нас, или их налаже зато што су добре за нас саме по себи, по својој природи, узевши све прилике у обзир. И то уверење, заједно с благом руком Провиђења, или с неким анђелом који ме чувао, или случајне срећне прилике и стања, или и све то скупа сачувало ме у ово опасно доба младости, и у ризичним положајима у којима сам се понеки пут налазио међу странцима, далеко од очију и од савета очевих, те нисам учинио никакву хотимичну грубу неморалност или коме какву неправду, што би се иначе могло очекивати, због тога што ми вера оскудеваше! Кажем „хотимичну“, јер примери које сам навео имају нешто неминовности у себи, са моје младости, оскудице искуства, као и са неваљалства других. Имао сам дакле доста добар карактер, с којим ћу ући у свет, ценио сам га како треба, и одлучио се да га сачувам.

Није дуго потрајало по нашем повратку у Филаделфију, па нам стигоше нова слова из Лондона. Удесисмо с Кимером, и изиђосмо од њега, и с ње-

није ми било више од деветнаест година. Године 1730. написах другу једну расправу о другој страни тога питања, пошавши са ове основице: „Скоро сви људи у свима земљама и кроз све векове имали су обичај да се моле Богу.“ Из тога факта изведох да, почем све што јесте од Бога је наређено да тако буде, мора бити да је и молитва тако наређена да буде. Али почем молитва не може произвести никакву промену у стварима, које су онакве какве су зато што су од Бога наређене да такве буду, то следује да је молитва бескорисна и управо да нема смисла. Бог не би наредио да има молитва, кад би све на овоме свету унапред било наређено и утврђено. Али како молитва постоји, то очевидно све ствари нису унапред наређене и утврђене, итд. Тај спис нисам никад штампао, а и рукопис сам давно изгубио. Несигурност, коју нађох у метафизичном резоновању, разочарала ме је и управо одвратношћу испунила, те оставих ту врсту читања и изучавања и замених је другом која ме је више задовољавала“. — Изд.

говим пристанком, пре него што је чуо о томе штогод. Нађосмо једну кућу која се даваше под кирију близу трга, и узесмо је. Да себи олакшамо плаћање најма, који је тада износио двадесет четири лире годишње (премда ми је познато да се после та иста кућа давала и по седамдесет лира!), узмемо у њу и Тому Годфрија, стаклара, и његову фамилију, која нам плаћаше већи део тог најма, а ми да се хранимо у њих. Тек смо били распаковали слова и спремили пресу, кад нам Ђорђе Хауз, један мој познаник, доведе једнога човека из унутрашњости кога беше срео на улици где распитује за какву штампарију. Ми смо били већ потрошили сав наш новац на набавку разних ствари, без којих нисмо могли бити, па оних пет шилинага што нам овај човек плати и који беху наша прва зарада, дошавши нам сасвим у добри час, давали су ми више задовољства но ма која друга круна, коју сам од тога доба зарадио. И она захвалност коју сам осећао према Хаузу учинила је те сам после и са̂м с много већом готовошћу помагао почетнике но што бих то иначе чинио.

Има црних гавранова у свакој земљи, који воле да проричу њену пропаст. Такав је један онда живео у Филаделфији; човек добро познат, у годинама; чинио се врло мудар, и говорио је свагда с великом озбиљношћу. Звао се Самуило Микл. Овај господин, мени сасвим непознат, једнога дана заустави се пред мојим вратима, па ме запита да ли нисам ја онај младић који је ту недавно отворио нову штампарију. Кад му одговорих да јесам, он настави како ме жали,

---

круна (crown) — сребрн новац од пет шилинага; сад га више нема у оптицају, али има „половина круне“: сребрн новац од два и по шилинга.

јер такво предузеће стаје много новаца, а сав ће тај издатак пропасти, јер је Филаделфија варош која пропада, грађани су њени већ упола банкроти, или су бар на путу да то постану; све што би се рекло да је противно томе, на прилику нове зграде и повишавање најмова, све је то, по његову поузданом знању, лажно; јер у самој ствари то и јесте један од узрока који ће нас упропастити. И он ми набраја толико појединости о бедама које већ сад постоје, или које тек што се нису јавиле, да ме оставио упола невесела. Да сам га познавао пре него што сам предузео радњу, по свој прилици не бих је никада ни предузео! Тај је човек у осталом остајао и даље да живи у овој вароши која је пропадала, и једнако је и даље декламовао у томе смислу, не хтевши кроз многе године да купи себи кућу у вароши која тек што није пропала; али најпосле имадох задовољство да га видим где за једну кућу плаћа пет пута онолико, колико би платио да је купио онда кад је почео своја црна проницања.

Требало је да сам још мало пре поменуо, да сам с јесени годину дана пре овога већину својих даровитих познаника саставио у један клуб за узајамно унапређивање, коме смо дали име „Џунто“. Састајали смо се свакога петка у вече. Правила, која сам ја саставио, захтевала су да сваки члан, кад на њ дође ред, изнесе пред клуб једно или и више питања о моралу, политици, или о каквој тачци из науке о природи, да се дискутују; а једанпут у три месеца сваки је имао да донесе и да клубу прочита нешто што је са̂м написао о каквом било предмету. Дебате су се имале водити под управом једног председника,

Џунто (Junto) — по шпанској речи „junta“, која значи скуп.

у искреном духу истраживања истине, без икаквог разметања даровитошћу за дишпут, и без жеље да се задобије победа; а да би се спречило да се не долази у ватру, после неког времена проглашени су за недопуштене и забрањени под претњом малих новчаних казнâ сви изрази позитивности у назорима као и изрази непосредног противуречја. Први чланови клуба били су:

Јосиф Брајнтнал, преписивач докумената за нотаре, човек средњих година, добре нарави, пријатељски расположен према свакоме; љубио је песништво, читао је све што је год само могао наћи, а и писао је понеке песме доста добро; био је врло вешт у многим ситним вештачким стварима, и свагда је смишљено и паметно говорио.

Тома Годфри, самоук математичар, велик на свој начин, позније је изнашао што се сада зове Хадлијев квадрант. Али сем своје струке слабо је што друго знао, и није био пријатан у друштву, јер је, као и већина математичара које сам познавао, очекивао да се и сваки други о свачему изражава с највећом прецизношћу, или би онда све порицао или тражио замерке у ситницама, тако да је кварио цео разговор. Он нас је ускоро и оставио.

Никола Скул, земљомер, позније начелник земљомерства, који је љубио књиге, и по који пут написао понеку песму.

Вилијам Парсонс, занатом обућар, али љубећи књиге прибавио је подоста математичног знања, које је почео да изучава с погледом на астрологију, чему се после и сâм смејао. И он је постао главни земљомер.

Вилијам Могриџ, дрводеља, изврстан механичар, солидан и паметан човек.

Хуга Мередита, Стефана Потса и Ђорђа Веба већ сам раније карактерисао.

Роберт Грêс, млад господин са нешто имања, племенит, живахан и досетљив; волео је игру с речима, а волео је и своје пријатеље.

И Вилијам Колман, тада трговачки помоћник, од прилике мојих година, који је имао најхладнију и најбистрију главу, најбоље срце и најтачнију моралност од скоро свих других људи које сам познавао. Позније је постао трговац од великог гласа и један од наших провинцијалних судија. Наше пријатељство трајало је без икаква прекида све до његове смрти, кроз пуних четрдесет година, а скоро исто толико трајао је и наш клуб, и био је најбоља школа за философију, моралне науке и политику, какве је у опште тада у провинцији било; јер питања, која су се објављивала на недељу дана пре него што ће се дискутовати, побуђивала су нас да читамо с пажњом што је о томе већ било штампано, те да будемо што спремнији за дискусију; а у њему смо придобили и боље навике при разговору, јер смо у наша правила хотимично ставили све што може спречити да се не завађамо један с другим. Отуда је наш клуб тако дуго и трајао, а већ имаћу чешће прилике да о њему и после говорим.

Него што овде о њему толико говорим то је и зато да покажем нешто и материјалног интереса који смо имали, јер се скоро сваки од његових чланова трудио да нашу штампарију препоручи. Нарочито је Брајнтнал израдио, те су квекери поручили у нашој штампарији да им се одштампа четрдесет табака њихове историје, а остатак је дат Кимеру. На овом смо послу радили дан и ноћ, јер је цена била ниска. Ва-

љало је да се штампа у фолију, у величини која се зове pro patria, словима циперо, а белешке да буду у римском петиту. Ја сам свакога дана сложио по један табак, а Мередит га је на преси одштампавао; често је бивало једанаест сâти ноћу, а понеки пут и позније, пре него што бих свршио растурање слова за рад сутрашњег дана, јер су нам ситније наруџбине, које су нам наши други пријатељи слали, прекидале и задржавале онај рад. Тако сам био тврдо наумио да свакога дана сложим цео табак фолија, да једне ноћи, кад сам, ставивши своје форме у пресу, већ мислио да сам рâд тога дана свршио, и случајно се једна форма разбије и две се стране збркају, ја одмах растурим слог из оне форме и наново га сложим пре него што одем да спавам. Та наша вредноћа, коју су наши суседи запазили, почне да нас износи на добар глас, и да даје лепо сведочанство о нашем карактеру. Чуо сам био како је у „Трговачком свакоnоћном клубу“, кад неко помену нову штампарију, опште мишљење било да она мора пасти, јер у вароши већ има два штампара, Кимер и Брадфорд; али Др. Бёрд (кога смо ја и ти много година позније виделиу месту његова рођења, Сент-Андрјусу у Скотленду) устаде да каже како је сасвим противног мишљења; „јер“ говораше „вредноћа овога Франклина превазилази све што сам ја до сада видео; кад се враћам из клуба кући, видим га како још ради, а јутром је већ на раду кад његови суседи истом из постељâ устају.“ Ово је учинило добар утисак на све друге, и наскоро затим један од њих понуди нам да нам даде хартију и канцеларијски материјал на продавање. Али за тада још не хтедосмо да се упуштамо у отварање продавнице писаћег материјала.

Ја помињем овде ту вредноћу мало нарочитије и слободније, и ако се чини да се сâм хвалим, да би они од мога потомства, који ово буду читали, могли оценити шта вреди та врлина, кад виде какву сам корист ја од ње имао.

Џорџ Веб био је нашао неку пријатељицу, која му позајми новац те откупи остатак своје службе у Кимера, па дође к нама да се понуди као радепик. Ми баш тада нисмо могли да га употребимо; али ја бејах толико будаласт, да му поверих тајну како имам намеру да ускоро покренем једне новине, па онда могу имати посла и за њега. Као што му рекох, моја се нада на успех оснива на томе факту, што су једине новине које су тада излазиле, а које је Брадфорд штампао, поред свега што су биле бедно уређиване и што у њима није било ничега занимљивога, ипак њему давале добит, те по томе мишљах да добре новине не може бити друкчије него да ће се плаћати. Рекох Вебу да о томе ником ништа не помиње; али он каза све Кимеру, који одмах, да би само нас претекао, изда обзнану да покреће лист, и узме Веба, да на њему ради. Мени то беше криво; па да укрстим његову намеру, како ми још не могасмо покренути наш лист, напишем неколико забавних чланака за Брадфордове новине, потписав их са „Busy Body“, под којим је потписом Брајнтнал наставио писати кроз више месеца. На тај се начин пажња читалачка привукла на Брадфордов лист, а онај оглас Кимеров, који би исмејан, оста без одзива. Него он ипак крете лист, издаваше га три четврти године, немајући више од деведесет претплатника, па ми онда понуди да ми

„*Busy Body*“ — онај који се пача у свашта, или који свуда тражи посла.

га прода буд' за што; а ја, који сам се већ од неког времена спремао за то, узмем га одмах у своје руке, и после само неке године тај ми лист доношаше велику добит.[1]

Опажам да махом говорим у једнини, и ако је наша дружба и даље једнако трајала. Узрок је томе, може бити, у томе факту, што је управа целом радњом била на мени. Мередит није био никакав слагач, био је врло слаб штампар, и ретко кад трезан. Моји пријатељи оплакиваху моју везу с њим, али је мени ваљало подносити је што сам боље могао.

Први бројеви наших новина били су сасвим друкчији но ма које новине које су се пре тога у провинцији јавиле; имали су боља слова, и боље су били штампани. Али што је нарочити утисак чинило на главне људе, то су биле духовите опаске о распри која се онда водила између скупштине провинције Масачусеца и гувернера Бурцета, а које сам опаске ја писао. Због њих се почело много говорити како о листу тако и о издаваоцу његову, и кроз неколико само недеља, па сви главнији људи постадоше наши уписници. За њиховим примером пођоше и други, и број је уписника на наш лист непрекидно растао. То је био први добар плод тога што сам научио да мало пискарам; други је био тај, што су људи од утицаја, видевши да је лист сада у рукама човека који уме да ради и пером, налазили да је добро да ме обавежу и да ме обадравају. Брадфорд

[1] Под Кимеровим издавањем лист се звао „The Universal Instructor in all Arts and Sciences and Pennsylvania Gazette (Универсални наставник у свима вештинама и наукама, и Газета Пенсилваније).“ Франклин је то упростио, задржавши као име своме листу само „Pennsylvania Gazette“. Први број под његовим издавањем изишао је 2-ог октобра 1729.

је још једнако штампао ресултате гласања у скупштини, законе и друге званичне ствари. Био је штампао и адресу од стране скупштинске гувернеру, али је то учинио на начин тако груб и с пуно штампарских погрешака. Ми прештампамо ту адресу елегантно и без штампарских погрешака, и пошљемо по један примерак свакоме члану скупштине. Њима одмах падне у очи разлика у изради; то окрепи руке наших пријатеља у томе дому, те овај донесе одлуку да будемо штампари скупштински за годину која настајаше.

Међу мојим пријатељима у скупштини не треба да заборавим Г-дина Хамилтона, о коме сам мало напред поменуо, а који се тада већ био вратио из Енглеске, и имао своје место у скупштини. Он се живо интересовао за мене у тој прилици, као и у многим другим после тога, и свагда ми је указивао своју потпору све до смрти.

Од прилике у то доба г. Вернон ме подсети на мој дуг, али не наваљиваше баш да му га платим одмах. Ја му напишем лепо писмо са нуно захвалности, молих га да се још мало притрпи, што ми он и учини; а ја, чим ми би могућно, платих му главно с интересом и с великом захвалношћу. Тако се она моја погрешка донекле исправила.

Него сад наиђе на ме друга тешкоћа, и ако не имадох никад ни најмањег разлога да је очекујем. Мередитов отац, који ми је био обећао платити нашу штампарију, није могао платити више од стотину лира, и ми дуговасмо још једну стотину трговцу, који поста нестрпљив и најпосле нас тужи суду. Ми тражисмо почек и дадосмо јемце, али видесмо да ће, ако не успемо да нађемо где новца за времена, суд узети ствар у поступак и наредити наплату егзеку-

тивним путем, и онда ће сви наши пунонадеждни изгледи пропасти с нама заједно, јер ће се преса и слова морати продати, може бити у пола цене.

У тој невољи два права пријатеља, чију доброту нисам никад заборављао нити ћу је икада заборавити докле се год ма чега могу само сећати, дођоше ми, не знајући један за другога, па не чекајући да их ја најпре замолим понуде да ми даду колико год буде потребно да целу радњу узмем на себе, ако се то може учинити; али нису волели да останем у заједници с Мередитом, који се, како ми причаху, често виђа пијан по улицама и како се коцка по најпростијим пивницама, те срамоти нашу фирму. Та два пријатеља били су Вилијам Кôлмâн и Роберт Грêс. Ја им казах да, докле год има наде да ће Мередити, отац и син, испунити свој део наше погодбе, ја не могу тражити да се раскида та погодба, јер сам мислио да сам им много обавезан за оно што су већ учинили и што су вољни да учине само ако узмогну; али ако на крај краја не буду испунили своје обвезе, те се наше удружење мора да расквари, ја ћу онда бити слободан да примим помоћ својих пријатеља.

На томе ствар и остаде за неко време. Једнога дана рекох своме другу: „Може бити да твој отац није задовољан уделом који си узео у овоме нашем предузећу, и може бити да он није вољан да позајмљује новац мени и теби, док би теби самом позајмио. Ако је тако, кажи ми, па ћу ја одмах оставити ћву радњу теби, а ја ћу се окренути каквом другом послу!“ — „Не“ прихвати он, „мој се отац доиста преварио у својим очекивањима, и доиста не може да још што плаћа, и ја са своје стране не же-

лим да му више досађујем. Ја видим да је ово радња за коју ја нисам. Ја сам се спремао да радим земљу, и била је права лудост од мене што сам и дошао у варош, и у својој тридесетој години почео да учим нов занат. Многи моји земљаци из Вȇлса одлазе да се настане у Северној Каролини, где је земља јевтина. Волео бих да и ја пођем с њима, и да се опет латим свога старог посла. Ти можеш наћи пријатеља који ће ти с новцем притећи у помоћ. Ако хоћеш да узмеш на себе дугове наше фирме, да вратиш моме оцу стотину лира које нам је позајмио, да платиш моје ситне личне дугове, и да мени даш тридесет лира и једно седло, ја онда иступам из наше заједнице и остављам целу радњу у твојим рукама."

Ја одмах пристадох на тај предлог, стависмо га написмено, потписасмо и печатима утврдисмо онога часа. Дао сам му све што је захтевао, и ускоро затим он отиде у Каролину, одакле ми је, одмах прве године затим, писао два дугачка писма с најбољим описом оне земље, климата њеног, земљишта, пољске привреде итд., јер се у тим питањима врло добро разумевао. Ја сам их штампао у новинама, и читалачкој су публици чинила велико задовољство.

Чим је он отпутовао, ја се обратим на своја два пријатеља, и почем не хтедох да претпостављам једнога другоме, што не би било лепо, узмем од свакога од њих по половину онога што ми је сваки понудио и колико ми је свега требало, исплатим све што је фирма дуговала, и наставим радњу у своје име, обзнанивши да је наша заједнице престала. Мислим да је то било године 1729., или некако у то време.[1]

[1] Она писмена погодба о разудружењу Франклинову с Мередитом још постоји, а датирана је 14. јула 1730. — Прев.

У то време много се у народу о томе говорило, да би требало да се изда још папирнога новца, јер је у провинцији било свега у оптицају око петнаест хиљада лира, а и та се количина имала скоро повући из саобраћаја. Богати су људи били противни свакомѕ умножавању папирног новца, и у опште су му били противни, јер су се бојали да ће да се обесцењује, као што је већ било у Новој Енглеској, а на штету свију кредитора. Ми смо то питање претресали у нашем клубу, где сам ја стао на страну оних који су тражили да се увећа количина папирног новца у саобраћају, јер сам био уверен да је она мала сума, која је издана г. 1723., учинила много добра, повећавши трговину, прилике за рад и број становништва у провинцији, почем сам сад видео да су све старе куће заузете становницима, и да се многе нове зидају, а сећао сам се врло добро како сам, кад оно први пут шетах по улицама Филаделфијским једући свој сомун, запазио у Волнут-Стриту, између Друге и Фронтовне улице, на вратима од многих кућа цедуље са „Даје се под најам!“ То је исто било и у Честнут-Стриту, као и по другим улицама, због чега сам мислио да становници, један за другим, остављају ту варош.

Претрес тога питања у нашем клубу тако ме био потпунце освојио, да сам написао и штампао, без потписа, једну расправу која је носила име: „Природа и потреба папирног новца.“ Маса грађанства примила ју је у опште добро; али богаташима није било по вољи, јер је повећала и појачала захтеве да се изда више папирног новца; а како међу собом немаху никога ко би могао написати одговор на њу, и њихова опозиција мораде попустити, те се предлог

усвоји у скупштини већином гласова. Моји пријатељи, сматрајући да сам и ја нешто помогао у тој ствари, мислили су да је право да ме награде тиме што ми дадоше да штампам папирни новац, а што беше врло користан посао и од велике помоћи мени. То је била сад већ друга корист која ми дође услед тога што знадох писати.

Корист од те врсте новца постала је временом и искуством тако очевидна, да се никад више није много ни доводила у сумњу. Ускоро се количина изданог новца повиси на педесет и пет хиљада, а у 1739. на осамдесет хиљада лира, а од тога доба и за време рата скочила је на више од три стотине и педесет хиљада лира, а у свем том времену трговина, грађевинарство и број становника једнако су напредовали, премда ја сад мислим да има граница преко које количина папирног новца у саобраћају може бити штетна.

Ускоро затим, а посредовањем мога пријатеља Хамилтона, добијем да штампам папирни новац за Њукастл, што ми се тада чинило да је посао који даје лепу добит; ситне ствари изгледају крупне онима који су и сами у ситним приликама. А такве су поруџбине биле онда за мене не само корисне него су ме и веома храбриле. Његовим посредовањем добио сам да штампам и законе и одлуке те управе, и тај сам посао задржао у својим рукама све докле сам год водио штампарску радњу.

Тада сам отворио и једну малу продавницу с писаћим материјалом. Држао сам бланкете сваке врсте, најправилније који су се икада међу нама јавили, у чему ми је помогао мој пријатељ Брајнтнал. Продавао сам хартију, пергаменат, рачунске књиге итд.

то је опет изазвало срџбу с моје стране; налазио сам да је његово понашање тако гадно, да сам се после, кад дођох у његов положај, добро чувао да не радим онако како је он радио.

Ја сам се дотле хранио у Годфрија, који је са женом и децом живео у једном делу моје куће и једну страну нашег дућана држао за своју стакларску радњу, премда је мало радио, бивши једнако заузет својом математиком. Жена Годфријева намераваше да ме ожени ћерком једнога свога рођака, и употребљаваше сваку прилику да нас двоје будемо често заједно, те ја са своје стране почех озбиљно да се девојци удварам, јер је она то сама собом пуно заслуживала. Њени родитељи обадравали су ме у томе, позивајући ме једнако на вечеру и после ове остављајући нас саме, док најпосле не дође време да се објаснимо. Г-ђа Годфријева је посредовала нашим преговорима. Дадох јој на знање да очекујем да ми родитељи девојкини даду уз њу толико новаца колико ми треба да исплатим што још дугујем за штампарију, што је, чини ми се, онда износило нешто више од стотину лира. Она ми донесе одговор њихов, да они тога новца немају; а ја онда поменух да би они то могли узети на зајам на кућу из једне банке која је давала такве зајмове. На ово је после неколико дана дошао одговор да они не одобравају да њихова кћи пође за мене; да им је Брадфорд, кад су га питали, рекао да се штампарска радња не плаћа, да се слова убрзо излижу па онда треба набављати нова, да су Кимер и Д. Хари један за другим банкротовали, и да ћу по свој прилици и ја ускоро поћи њиховим трагом. И услед

свега тога мени забране да им више у кућу долазим, а својој кћери да из куће излази.

Да ли је то све дошло услед стварне промене у осећањима, или је само била намештена игра, на претпоставци да смо се нас двоје већ толико заволели, да не можемо натраг, те да ћемо се стога кришом венчати, што би им оставило на вољу да даду што за добро нађу, или баш ништа и да не даду, не умем казати; али сам подозревао да ће бити ово друго, па ми беше противно, и никако им више не отидох. Жена Годфријева ми је мало касније почела доносити повољније извештаје о њиховим расположењима, и желела је да ме опет тамо привуче, али јој ја изјавих да сам коначно одлучио да никаква посла више немам с том фамилијом. То опет увреди Годфрија и његову жену, споречкамо се, и они се онда иселе, оставивши ми целу кућу на рукама; али ја одлучих да је не дајем под кирију.

Како су се тим поводом моје мисли окренуле к женидби, ја сад погледах око себе, и тражах да учиним познанства и по другим местима. Него брзо нађох да се штампарска радња у опште сматра за сиромашну, те да ми не треба ни очекивати да са женом добијем новаца, ван с таквом с каквом опет ја не бих мислио да је пријатно живети. Међутим она тешко савладљива страст младости гонила ме често у интриге са женама нискога реда, с којима се сусретах, што ме је стајало и новаца и иначе великих незгода, осем непрекидног ризика моме здрављу болешћу, од које сам се ужасавао више но од ма чега другог, но коју сам избегао својом великом добром срећом.

Између мене и фамилије г-дина Рида као између суседа и старих познаника одржаване су

пријатељске везе, јер су они сви имали поштовања према мени још од времена кад сам први пут становао у њиховој кући. Често су ме призивали, и питали за савет кад им је што требало, и ја сам по неки пут могао да им послужим тиме. Сажаљевао сам несрећно стање сироте г-ђице Рид, која ретко кад да је била весела, него је била махом невесела и избегавала друштво.

Ја сам своју лакомисленост и непостојанство, док оно бејах у Лондону, сматрао у великој мери као узрок њене несреће, и ако је њена мати била тако добра да мисли да је томе она сама више крива него ја, прво што није дала да се венчамо пре него што ја пођох на пут, и после што је наговорила ћерку да пође за оног другог човека у моме одсуству. Наша узајамна љубав поново се пробудила, али је сад опет било великих сметња нашем венчању. Истина да се онај њен брак сматрао да не вреди, почем се говорило да жена, с којом се он раније венчао, још живи у Енглеској; али се то не би могло тако лако доказати због велике даљине; проносио се истина и глас о његовој смрти, али и то није било поуздано. Па онда, баш и да се тај глас обистинио, он је оставио многе дугове за које би може бити тражили да их његов последник плати. Него ипак ми се усудимо да пређемо преко свих тих тешкоћа, и ја се венчам с њом првога септембра 1730. Ниједна од оних неприлика, којих смо се бојали, није се десила. Она ми се показа добра и верна сапутница у животу, помагаше ми много чувајући дућан; трудили смо се заједно и напредовали смо, и свагда смо се трудили да једно друго учинимо срећним. На тај начин, у ко-

лико сам год могао, исправио сам ону велику погрешку.[1]

Од прилике у то доба у нашем клубу, који се није састајао у каквој гостионици него у једној малој соби коју нам је г. Грêс био ставио на расположење, ја предложим да би добро било да сви донесемо наше књиге, да стоје у клубу, те да су нам при руци, кад их већ и онако у својим претресима разних питања често помињемо; наведох да би, саставивши тако све наше књиге у једну заједничку књижницу, сваки од нас имао корист да се служи и књигама свију осталих чланова клуба, што би готово излазило на то као да је сваки од нас господар свих тих књига. Предлог се тај допадне и усвоји, и једну целу страну оне наше собе испунимо књигама, које нам нису биле непосредно потребне да су при руци. Него број књига није се показао онако велики како смо очекивали; било нам је од користи да их тако искупљене имамо при руци, али како се понека незгода јавила услед тога што нису добро чуване, то од прилике после годину дана растуримо ту књижницу, и сваки узме своје књиге својој кући.

И сад предузмем да остварим мој први предлог општекорисне природе, на име установу једне књижнице, која уписницима својим даје књиге на читање. Дâм нацрт своје замисли, замолим нашег великог нотара, Брокдена, да то формулише како треба, па помоћу својих пријатеља у Џунту добијем педесет уписника, од којих сваки положи одмах по четрдесет шилинага за почетак радње, и обећа пла-

[1] Франклинова жена умрла је 19. декембра 1774., провевши, дакле, с њим у браку више од 44 године. — Изд.

ћати по десет шилинага годишње кроз педесет година, колико је и наше удружење имало да траје. После смо добили и формалну повластицу, повећавши број чланова на стотину. Та наша уписничка књижница била је мати свију уписничких књижница у Северној Америци, којих сад има тако много. Оне су постале врло велика установа и непрекидно напредују. Те су књижнице унапредиле општи разговор Американаца, помогле су да наши трговци и пољопривредници постану тако интелигентни као већина господе из других земаља, и може бити да су у извесној мери допринеле, те је народ по колонијама тако сложно устао у обрану својих привилегија.

Примедба. — Ово довде писано је с намером како је казано у самом почетку, и стога ће се у томе наћи повише омањих причања о фамилији, која су без вредности за друге. Ово што даље иде писано је много година касније, а по савету који се налази у овим писмима, и по томе намењено је за публику. Револуција је проузроковала онај прекид.

Писмо од г-дина Ебела Џемса, с белешкама о моме животу

(Примљено у Паризу).

„*Мој драги и поштовани пријатељу:* Често сам желео да ти пишем, али се не могах измирити с мишљу да ће писмо може бити пасти у руке Енглезима, па да какав штампар, или неко ко се у свашта пача, преда јавности неки део садржаја, а тиме проузрокује моме пријатељу бола а мени прекора.

Пре неког времена падне ми у руке, на моју велику радост, око двадесет и три табака исписана

твојом руком, а у којима је описано твоје порекло и твој живот до године 1730., што си управио своме сину. Ту су биле приложене и белешке, опет твојом руком писане. Једну копију тога рукописа прилажем овде, у нади да може послужити, ако га наставиш до познијег времена, да се први и потоњи део саставе уједно; а ако га већ до сада ниси наставио, онда те молим немој да оклеваш. Живот је несигуран, како нам проповедник каже; и шта ће свет рећи, ако добродушни, човечни и добровољни Бен. Франклин остави своје пријатеље и цео свет лишене тако пријатног и тако корисног дела, дела које би било корисно и занимљиво не само неколицини него милионима! Утицај који списи те врсте имају на дух омладине врло је велик, и нигде ми се није тако јасно показао као у дневницима нашег народног пријатеља. Готово неосетно води омладину ка одлуци да се труди да постане онако добра и одлична као и писац тих дневника. Ако би на пример твој дневник, кад се наштампа (а мислим да и не може бити друкчије него да ће се штампати), побудио омладину да буде онако исто вредна и да се уздржава од пића како си ти био у твојој раној младости, какав би благослов томе реду људи такво дело било! Не познајем ниједног живог човека, који тако може као ти да покрене америчку омладину да гаји већи дух вредноће и да се рано сва посвети радњи, штедљивости и умерености, нити би могли то тако, па баш да се многи карактери саставе уједно! Није да мислим да такво дело не би имало никакве друге заслуге и користи у свету. Далеко од тога. Али оно прво од такве је неизмерне вредности, да ја не знам шта би се друго могло упоредити с њим.“

То писмо, као и оне преписе који су му били приложени, покажем једном пријатељу, и онда добијем од њега ово што иде:

Писмо од г-дина Бенџамина Бона.

Париз, јануара 31. 1783.

Предраги мој господине: Кад сам прочитао оне табаке с описом главних догађаја у вашем животу, које је ваш познаник квекер за вас прибавио, ја вам рекох да ћу вам писати и изложити своје разлоге зашто мислим да би било корисно да их допуните и јавности предате, како је и он желео. Има већ више времена како су ме разни послови спречавали да напишем такво писмо, а и не знам да ли би оно баш и одговорило очекивањима. Него опет како сада случајно имам слободна времена, то ћу, пишући вама, ако ништа више а оно бар себе сама интересовати и обучити. Али како изрази, којима ћу се служити, могу да увреде човека вашег понашања, казаћу вам само оно како бих писао неком другом човеку, који је тако исто добар и тако исто велики као што сте ви, али који би био мање скроман. Рекао бих му ево овако: Господине, молим вас да нам дате историју вашега живота, а то из ових разлога: ваша је историја тако значајна, да ако је ви сами не испричате, неко ће је други зацело испричати, а тиме ће може бити учинити само штету, док би под вашим руковањем ствар могла чинити само добра. Осем тога она би нам дала слику унутарњих прилика ваше земље, а то би опет врло много допринело да јој се привуку досељеници или људи од врлина и карактера. И узев на ум ревност, којом се таква обавештења од стране њихове

траже, као и како сте на далеко и на широко ви добро познати и чувени, ја не знам шта би вашу земљу успешније на видик могло изнети него што би учинио опис вашега живота. Све што се вама дешавало у вези је с појединостима у обичајима и у стању једног народа који се диже на своје ноге; и у том погледу ја не знам да списи Цезара и Тацита могу више занимати правог познаваоца човечје природе и друштва. Али све су то, господине, тек мали разлози, по моме мишљењу, кад се упореде са приликом коју ће ваш живот дати за образовање потоњих великих људи, а у вези с вашим делом о Вештини врлине (које намеравате предати јавности), које иде на унапређење приватног карактера, и по томе на унапређење сваке среће, како јавне тако и домаће. Та два дела, која поменух, нарочито ће дати племенит упут и пример за самообразовање. Школа и друго образовање раде једнако на лажном основу, и имају неспретан апарат управљен једном лажном циљу; а ваш је апарат прост и циљ ваш истинит. И док се родитељи и млади људи лишавају других згодних средстава да оцене шта је управо разумни правац живота и да се за њ како треба спреме, ваше откровење, да то све многи човек може да има у својој власти, просто је од неоцењене вредности! Утицај на приватан карактер, кад касно у животу дође, не само да долази позно него је и слаб. У младости се полаже темељ нашим главним навикама и предрасудама; у младости се ми одлучујемо и за наш позив у животу, за наше циљеве, као и за женидбу. У младости је дакле тачка скретница; у младости се шта више полаже темељ и образованости чак и другог нараштаја који долази; у

младости се и приватан и јаван каректер одређује; и како се рок живота пружа од младости до старости, живот треба да добро почне још од младости, и још нарочито пре него што одлучимо шта ће бити наши главни циљеви. Ваш животопис не само да ће дати поуку како се човек сâм може образовати, него и како се мудар човек образује; и најмудрији човек осветлиће се и унапредити свој развој, кад види у појединостима изложено како се други мудар човек понашао. И зашто да се таква помоћ не даје и слабијим људима, кад видимо како је наша раса тумарала по мраку, готово без икаквог вођа, још од најдавнијих времена? Покажите дакле, господине, колико много има још да се учини, покажите то и синовима и оцевима; и позовите све мудре људе да постану као што сте и ви, и позовите друге људе да постану мудри. Кад видимо како државници и војници могу да постану немилостиви према роду људском, и како одлични људи могу да се понашају апсурдно према својим познаницама, биће врло поучно да се види како се умножавају и примери мирољубивих и погодних понашања; и да се нађе како лепо може да се сложи да је човек и велики и опет пун доброте у домаћем кругу, да је добре нарави и опет тако славан, да му завиде.

И ситни приватни догађаји, које ћете такође имати да причате, биће од знатне користи, почем нам пре свега требају правила мудрости у обичним пословима; а биће вредно видети како сте се ви у овима понашали. То ће бити у неку руку као кључ живота, и објасниће много шта што свима људма треба једном објаснити, те им дати прилике да постану мудри, старајући се за будућност. Најбоље је

имати свога сопственог искуства, а одмах затим врло је добро да се послови других људи изнесу пред нас у занимљивом облику, а то ће на сваки начин бити с описом из вашег пера; наши послови, и начин на који смо их свршавали, имаће изглед простоте или и важности који ће чинити утисак, а уверен сам да сте их руководили са тако исто много оригиналности, као да сте руководили дискусијом у политици или философији; а шта више заслужује да се испитује и у систем доводи него живот човечји (особито кад се узму у обзир значај и погрешке његове!)?

Понеки људи били су честити онако слепо, други су опет шпекулисали фантастично, и још други показивали су оштроумља радећи на остварењу рђавих циљева; али ви, господине, поуздано знам, нећете пустити да из ваше руке изиђе ишта друго до оно што је мудро, практично и добро. Ваш опис о вама самима показаће да се ви не стидите ма каквог било порекла; а то је у толико значајније што ви доказујете како је порекло врло мало потребно срећи, врлини или и величини. И почем се никакав циљ не постизава без средстава, наћи ћемо, господине, да сте и ви сами најпре саставили себи план којим сте постали знаменит човек; али у исто време даће нам се да видимо да су, и ако је резултат врло ласкав, примењена средства била тако проста, како их је само мудрост могла начинити, то јест: зависила су само од природе, врлине, мисли и обичаја. Друга ствар која ће се доказати биће: целисходност да сваки човек чека своје време, кад ће на позорницу светску изићи. Како су наша поступања везана за онај моменат у коме се покрену, ми лако заборављамо да ће овом моменту следовати и многи

други, и по томе човек треба да удеси своје понашање тако како ће да пристаје добро целом животу. Ваша атрибуција изгледа да је била примењена на ваш живот, и пролазни тренуци његови били су оживљавани задовољством и радошћу, место да су загорчавани будаластим нестрпљењем или кајањем. Такво понашање лако је онима који врлину и себе саме храбре примерима других у истини великих људи, у којих је стрпељивост тако често врло карактерна. Онај квекер, ваш дописник (јер овде ћу опет да замислим да онај, коме пишем, у многоме личи д-ру Франклину), хвали вашу штедљивост и умереност, за које вели да могу послужити као углед свој омладини; али је чудно да је он заборавио вашу скромност и несебичност, без којих ви никада не бисте могли чекати на своје унапређење, нити налазити да је ваш положај, у оном међувремену, згодан био; а то је по себи јака поука, како је слава сиромашна, и ако је значајно регулисати дух наш. Да је тај ваш дописник знао природу вашег доброг гласа, као што је ја знам, он би рекао: ваша некадашња писања и мере обезбедили би пажњу вашем „Животопису“ и вашој „Вештини врлине“, и опет ваш „Животопис“ и „Вештина врлине“ са своје стране обратили би пажњу на њих. У томе лежи корист у многостраности карактера, и која све што му припада износи у већу светлост; и у толико је то корисније, у колико може бити многи људи и не знају за средства којима би свој ум и карактер унапредили, и ако имају и времена и наклоњености за то. Него на завршетку имам још један разлог, који ће вам, господине, показати како ваш живот може бити користан већ и само просто као

животопис. Тај стил писања изгледа да је изишао мало из обичаја, али је опет зато врло користан; а ваш спис те врсте могао би нарочито добро послужити, јер ће постати предмет упоређивања са животима разних разбојника и интриганата, као и са животима апсурдних калуђерских самомучитеља и сујетних књижевних шаљивчина. Ако изазове више таквих списа какав је ваш, и побуди више људи да живе животом који је вредно после описивати, онда ће тај ваш спис вредети више него сви Плутархови животи скупа.

Али како сам се већ уморио да уображавам себи карактер, чија свака црта приличи само једном човеку на свету, а не одајући му никакву хвалу за то, ја ћу, мој драги докторе Франклине, да завршим ово писмо с једном личном молбом на вас. Ја дакле, драги мој господине, озбиљно желим да ви сами упознате свет с цртама својег правог карактера, јер иначе грађанске распре могу да му даду друкчији изглед или да га представе прекорним. Узевши у поглед вашу старост, обазривост вашег карактера и ваш нарочити стил мишљења, нимало није прилике да има кога ко би био довољно познат с фактима вашега живота или и с намерама вашега духа. Поврх свега тога, неизмерна револуција садашњега доба потребним начином скренуће нашу пажњу на проузроковача њеног, и почем се већ тврдило да у њој имају начела врлине, то ће бити веома значајно да се покаже да су на њу доиста таква начела утицала; и почем ће ваш сопствени карактер бити први који ће се подвргнути критичком испитивању, право је (већ и само ради утиска на вашу велику и напредну отаџбину, као и ради утиска на

Енглеску и на целу Европу) да тај ваш карактер стоји поштован и вечан. Ја сам свагда тврдио да је за унапређење човечје среће потребно да се докаже да човек, баш ни сада, није порочна и одвратна животиња; и још је потребније да се докаже да добро руковање њим може да га веома поправи; и у многоме због истих разлога волео бих видети да се утврди мишљење да се и сада нађе честитих карактера међу личностима људског рода; јер од онога часа у који се узме веровати да су сви људи без разлике неваљали, добри ће људи престати с напорима о којима се мисли да су узалудни, па ће можда и сами гледати да узму свој део у општој грабежи у животу, или бар да гледају да живот начине пријатним, поглавито за себе саме.

Стога, драги мој господине, узмите тај посао што пре у руке; покажите се онако добри како добри јесте; онако умерени како и јесте умерени; а преко свега покажите се као човек који је од свога детињства љубио правду, слободу, слогу, и то начином који је учинио те је за вас било природно и следствено да радите онако, како смо вас виђали да радите за ово последњих седамнаест година живота вашег. Учините да вас Енглези не само поштују него баш и љубе. Кад они почну да мисле добро о појединим личностима ваше отаџбине, они ће прећи да добро мисле и о вашем завичају; а кад ваши земљаци виде да Енглези о њима добро мисле, онда ће и они сами предузети да добро мисле о Енглеској. Простriте ваше мисли и на даље; не заустављајте се само на онима који говоре енглеским језиком, него, пошто сте толика питања у природи и у политици решили, гледајте сад како ћете да учините услугу целом роду

човечјем. Како ја нисам читао ниједан део животописа о коме је реч, али познајем карактер који је тај живот живео, то сад пишем нешто мало насумце. Него на сваки начин уверен сам да ће и тај животопис и онај други спис који поменух (Вештина врлине) неминовно испунити главно од мојих очекивања; у толико више ако се потрудите да своје писање подесите према неколиким од назора који су горе изложени. Али ако би се то писање ваше показало без успеха у свему оном што ваш ватрен познавалац очекује од њега, опет ћете написати нешто што ће интересовати дух човечји; а ко год даде човеку осећање невинога задовољства, тај је у толико допринео лепој страни живота, који је иначе и сувише засењен бригама, и сувише оштећен болом. И стога у нади да ћете послушати молбу коју вам у овом писму управљам, ја узимам слободу да се, предраги мој господине, потпишем и т. д. и т. д. Бенџ. Бо̂н. —

Наставак мога животописа, настављен у Пасију код Париза, г. 1784.

Има већ више времена како сам она два напред изложена писма примио, али сам све до сада био и сувише у послу, да бих могао и мислити да задовољим молбу која је у њима. Наравно, ово би се могло много боље написати, да сам код куће и међу својим хартијама, које би помогле моме сећању и нарочито да се тачно утврде датуми. Али како је мој повратак неизвестан, а сад баш имам нешто мало слободног времена, предузећу да се сећам онога што је било, па што могу то и да напишем,

а ако се жив кући вратим, онда ћу тамо исправити и поправити.

Немајући овде ниједну копију од онога што је већ написано, не знам да ли сам испричао, каквим сам се средствима служио да у Филаделфији установимо јавну књижницу, која је од малога почетка постала сад тако велика, премда се сећам да сам био дошао до времена у које смо то радили (1730.). Стога ћу овде почети извештајем о томе, који се може и избрисати, ако се нађе да је већ једном дат.

У време кад сам отворио своју радњу у Пенсилванији, нигде у колонијама јужно од Бостона није било ниједне добре књижарнице. У Њу-Јорку и у Филаделфији штампари су, истина, у исто време били и продавци канцеларијског материјала, али су продавали само хартију и томе слично, и још највише календаре, баладе и по гдекоју обичну школску књигу. Они који су волели да читају били су принуђени да поручују књиге из Енглеске; чланови нашег Џунта имали су сваки по нешто својих књига. Ми смо оставили пивницу, у којој смо спочетка држали састанке, и узели смо под кирију једну собу, да у њој држимо клуб. Ја сам био предложио да ми сви донесемо своје књиге у ту собу, где би нам не само биле при руци кад би нам затребало да што видимо у њима при нашим претресањима, него где би нам стојале на општу употребу, почем би сваки од нас био слободан да узме коју хоће од тих књига, да је носи кући на читање. Тако смо и учинили, и за неко време бејасмо задовољни.

Нашав да нам је та мала збирка корисна, наумим да корист од књига развијем и даље установом јавне књижнице с претплатницима. Напр-

там план и правила која би била потребна, и узмем једног чувеног законозналца, да према томе састави како треба уговор који су сви претплатници имали да потпишу, обавезујући се да одмах положе неку суму за прву набавку књига, и онда сваке године да дају годишњи улог ради увећавања те књижнице. У то време било је тако мало читалаца у Филаделфији, и већина нас били смо тако сиромашни, да с највећим настојавањем нисам могао да нађем више од педесет лица, већином младих трговаца, вољних да на тај циљ положе по четрдесет шилинага одмах, и затим сваке године по десет шилинага. С тим малим капиталом ми смо почели. Књиге смо набавили са стране; књижница је била један пут преко недеље отворена ради давања књига на читање уписницима, који су за сваку изузету књигу дали писмену обавезу да ће платити два пута онолико колико вреди, ако је не врате књижници на време и у добром стању. Та се установа убрзо показа врло корисна, те се и по другим варошима и у другим провинцијама почеше на њу угледати. Књижнице се почеше умножавати добровољним поклонима, читање дође у моду, и наш народ, немајући никаквих јавних забава да му одвлаче пажњу од штудија, постаде боље упознат с књигама, и после неколико година само странци опазише да је наш народ интелигентнији и да зна више него народ тог истог реда у опште по другим земљама.

Кад смо приступали да потпишемо поменута основна правила, којима смо обавезивали себе, своје наследнике итд. за педесет година, г. Брогден, нотар, рече нам: „Ви сте млади људи, али тешко да ће ко од вас доживети да види како истиче рок овом уго-

вору!“ Међутим има нас повише од тога друштва који смо живи и данас, а сâм онај уговор после неколико година само престао је вредити, почем га је заменила привилегија која је наше друштво претворила у корпорацију која има да траје за сва времена[1].

Обраћајући се разним лицима с молбом да се упишу у осниваче ове књижнице, наилазио сам на многе сметње и устезања, која су ми дала да осетим како није добро да ја лично излазим као предлагач каквог ма колико било корисног предлога о коме би се могло мислити да предлагачеву чувеност (репутацију) издиже ма и најмање изнад гласовитости његових суседа, кад је њихова припомоћ потребна па да се предлог оствари. Стога сам склонио себе што више могах с видика, и узех приказивати како је то мисао неколицине пријатеља, који су ме молили да ја од њихове стране пођем и замолим да нам се придруже они о којима смо мислили да су љубитељи читања. На тај је начин ствар пошла мало боље, и у даљем животу свагда сам се у сличним приликама служио тим начином, и по успесима које сам постизавао могу га свакоме срдачно препоручити. Жртвујући данас нешто мало своју сујету, ви ћете позније добити обилату накнаду за то. И ако се за неко време не буде знало коме управо припада заслуга, неко ко је још сујетнији од вас ослободиће се да је себи присваја, а тада ће већ и сама завист бити вољна да вам учини правду, да почупа перје којим се неко

[1] Та је књижница основана год. 1731., а инкорпорисана је г. 1742. Годишњим набавкама нових књига као и књигама које јој је д-р Џемс Логан завештао књижница филаделфијска броји сада око 80.000 књига. Изд.

други неумесно кити, и да га врати ономе коме и припада.

Та ми је књижница дала могућност да унапредим своју образованост непрекидним штудијама, за које сам одвајао по један или и по два са̑та на дан, и тиме сам у некој мери накнадио недостатак учене образованости, на коју је мој отац некада намеравао да ме даде. Читање је било једина забава коју сам себи допуштао. Нимало времена нисам трошио по пивницама, или на картање, нити у опште у каквим весељима; а моја вредноћа у послу била је тако исто неуморна као што је била и потребна. Ја сам још једнако био дужан за своју штампару; сад су ми почела придолазити и деца, коју је ваљало васпитавати; а имао сам да издржавам утакмицу са два штампара, који су били у овој вароши отворили радње пре мене. Него моје прилике постајаху из дана у дан све лакшима. Још од ране младости био сам се навикао на штедљивост, и како мој отац између многих поука, које ми даваше као детету, често понављаше Соломонову пословицу: „Видиш ли човека вредна у своме позиву, знај да ће тај стојати пред царевима, и неће стојати пред ниским људима," — ја сматрах вредноћу као средство којим се долази до богатства и одличног стања, што ме побуђивало да будем вредан, премда нисам никад ни помишљао да ћу у самој ствари *стојати пред краљевима*, што се међутим од тога доба до-словице и десило, јер сам *стојао пред пет краљева*, а с једним — с краљем од Данске — имао сам шта више част да седим за трпезом и да ручам.

Ми имамо енглеску пословицу која вели: *„Онај који хоће да тече кућу ваља да пита своју жену"*.

За мене је била срећа што ми је жена била онако исто вредна и штедљива какав сам и сâм био. Она ме радо и весело помагала у радњи, савијала је штампане табаке и прошивала брошуре, налазила се у продавници, ишла да купује старе ланене крпе за справљање хартије итд. итд. Нисмо држали ни једног узалудног слугу. Наша јестива су била врло проста, а и намештај да већ не може бити јевтинији. На пример, мој је доручак кроз дуго време био само од млека и хлеба (не чаја), а јео сам га калајном кашиком из просте земљане чинијце која није била скупља од двадесет динарских пара. Али да видите само како се луксуз увлачи у фамилије и осваја себи места насупрот свима начелима: једно јутро зову ме да доручкујем, и кад тамо — а моје млеко у чинији од порцулана и са сребрном кашиком! То је без мога знања купила жена, платившн за то огромну суму од двадесет и три шилинга; а немаше за то никаквог другог изговора нити оправдања, него само то што је мислила да и њен муж заслужује да доручкује сребрном кашиком и из порцуланске чиније, као ма ко било од наших суседа! То је била прва појава сребра и порцулана у нашој кући, а већ после, како је наша имовина расла, и оно се поступно умножавало те је представљало вредност од неколико стотина лира енглеских.

Ја сам био религиозно васпитан као пресвитеријанац, и премда су ми се неке догме те цркве (као п. пр. вечита неизмењивост наређења божјих, изабраност оних који ће бити спасени, осуђеност неких још од искони итд.) чиниле сасвим неразумљиве, а друге опет сумњиве, и ако сам, још врло млад, почео да и не долазим на јавне скупове те

секте, јер је недеља управо и била дан у који сам могао да штудирам, опет зато никада нисам био баш без икаквих религиозних начела. Никад, на пример, нисам сумњао да има Бога; да је он створио овај свет, и да њиме влада по свом промислу;. да је служба која је њему најмилија она којом се чини добро човеку; да су душе наше бесмртне, и да ће се све што је зло казнити, а свака врлина наградити, било овде у овом животу било тамо у другом животу. То сам сматрао за суштину сваке вере; а почем су сва та начела у свима верама које ми имамо у нашој земљи, ја сам све њих и поштовао, премда с разном мером поштовања, у колико сам налазио да неке од њих имају смесу и од других чланака вере, који нити задахњују људе моралношћу, нити ову унапређују и у њој утврђују, него поглавито служе да нас цепају и да нас завађају једне с другима. Ово моје поштовање према свима верама и моје мишљење да и најгора међу њима има неких добрих дејстава побудиле су ме да никад не улазим у претресања која би могла умањити добро мишљење које неко може имати о својој вери. И како се народ у нашој провинцији множио, па је једнако требало зидати нове богомоље, а махом су се зидале добровољним прилозима, ја никад нисам одбијао да и сâм што приложим, па ма каква секта била за коју се градила богомоља.

И ако сам ретко кад ишао на службу божју, опет сам мислио да је у реду и да може бити и корисна кад се врши како треба, па сам редовно плаћао свој годишњи прилог на издржавање јединога пресвитеријанскога свештеника кога смо имали у Филаделфији. Овај је имао обичај да дође по који пут

да ме походи као пријатељ, и да ме посаветује како би требало да дођем на његова „чинодејствовања“, и по некад бих се и склонио те бих и отишао, а једном сам ишао пет недеља узастопце. Да је он за мој укус био добар проповедник, ја бих може бити наставио да одлазим у његову цркву, и ако сам свој недељни одмор могао лепо употребити на своје студије, али његове проповеди или су биле полемичне, или су се бавиле излагањем нарочитих доктрина наше секте, и све су за мене биле врло сухопарне, без икакве занимљивости, без икаквог побожног сазидавања; ниједно једито морално начело није се у њима развијало нити препоручивало, и сва њихова намера као да је искључиво била у томе, да нас образује као добре пресвитеријанце, а не толико као добре грађане.

Једне недеље узме он за свој текст онај стих из четврте главе посланице к Филипљанима: „Напослетку, браћо, што је год истинито, часно, праведно, чисто, љубазно или од доброга гласа, ако има у томе нека врлина, или нешто за похвалу, мислите о томе.“ Ја помислих да у проповеди, која се из таквог текста развија, не може бити да не буде што о моралности! Али он из тога изведе само ових пет тачака, уверавајући нас да је апостол њих имао у виду кад је оно онако казао, и то: 1., Суботни дан да се свето поштује; 2., Треба марљиво читати Свето писмо; 3., Треба редовно долазити у цркву на службу божју; 4., Треба се причешћивати; 5., Треба одавати дужно поштовање свештеницима као слугама божјим. Све то може бити да је добро; али како то не беше оно добро које ја очекивах од онога текста, почех очајавати да ћу икада чути

што боље по каквом другом тексту, просто ми се огадише његове проповеди и више никако не одох да их слушам. Неколико година пре тога (а на име г. 1728.) ја сам био саставио малу литургију, или облик за молитву, а за своју личну употребу, што сам назвао „Чланови вере и дела религије"; ја се вратих сад к употреби те литургије и не одлажах више на јавне молитвене скупове. Може бити да је моје понашање за покуду, али, какво је да је, ја га сад остављам на страну, нити ћу огледати даље да га правдам, јер ми је сада намера да само испричам факте а не и да их браним.

Од прилике у то време ја сам смислио дрзак и тежак план како да дођем до савршенства. Желео сам да живим а да никад и никакве погрешке не чиним; хтео сам да савладам све оно у што би ме природне склоности, обичај или друштво могли одвести. Како сам знао — или бар мишљах да знам — шта је добро а шта је зло, нисам увиђао зашто не бих могао свагда чинити оно прво и избегавати ово друго. Али убрзо нађох да сам се латио задатка који је много тежи но што сам мислио. Док је сва моја пажња била управљена на то да избегнем једну погрешку, мене је често изненађивала друга, навика се често користила непажњом; склоности су по неки пут биле јаче од разума. Напослетку дођох до закључка да само философско уверење, да је у нашем сопственом интересу да смо у свему поштени и часни, није по себи довољно да нас сачува да не поклизнемо, и да се ваља најпре од свих штетних навика одвикнути а добре навике прибавити и у њима се утврдити, пре него бисмо се могли поуздати да ће наше понашање бити не-

прекидне и једноличне честитости. Ради остварења тога циља ја сам смислио овај метод.

У разним побројавањима моралних врлина, на која сам у својим читањима наилазио, нађох да је такав каталог више или мање многобројан, почем су разни писци под истим именом подразумевали више или мање идеја. Тако на пример умереност су неки ограничавали само на јело и пиће, док су други ширили тај појам на умеравање сваког другог задовољства, прохтева, наклоности или страсти, телесне или умне, па чак и на умереност у среброљубивости и частољубивости. Ради веће јасности ја сам се одлучио да се послужим са више имена од којих ће уза свако ићи мање идеја, а не обратно са мање имена а више идеја, и обухватих под тринаест врлина све оно што ми се онда чинило да је потребно или да га ваља желети, и уза сваку додадох по кратку поуку, која пуно објашњава што сам под тим разумевао.

Ево имена тих врлина с поукама њиховим:

1. *Умереност*. — Немој јести толико, да постанеш тром; немој пити толико, да могу рећи да си се „накитио“.

2. *Ћутање*. — Говори само оно што ће бити на добро другима или теби самом; избегавај беспослене разговоре.

3. *Ред*. — Нека ти свака ствар има своје место, и нека сваки део твоје радње има своје време.

4. *Одлучност*. — Одлучи се да вршиш све оно што треба да се врши; врши све без колебања што си одлучио да вршиш.

5. *Штедљивост.* — Троши само на оно што доноси добра другима или теби самом; другим речима: не троши ништа узалудно.

6. *Вредноћа.* — Не дангуби; нека си свагда у послу око нечега што је корисно; обустави сваку непотребну радњу.

7. *Искреност.* — Немој да вараш ни да се претвараш; мисли невино и праведно, па тако и говори, ако већ хоћеш да говориш.

8. *Праведност.* — Не чини никоме неправду чинећи му штету, нити пропуштај да чиниш добра која су ти дужност.

9. *Умеравање.* — Избегавај крајности; избегавај да се светиш за неправде онолико колико налазиш да заслужују.

10. *Чистота.* — Немој трпети нечистоту на своме телу, ни на хаљинама, ни у кући својој.

11. *Мирноћа.* — Немој се жестити због којекаквих ситница или због догађаја који се обично дешавају или се не могу избећи.

12. *Целомудреност.* — Имај свагда на уму своје здравље и свој добар глас, а не мање и добро име и мир других лица.

13. *Смерност.* — Угледај се на Исуса и на Сократа.

Како ми је била намера да се *навикнем* на све те врлине, мислио сам да ће бити добро да не растројавам своју пажњу огледима да их прибавим све одједанпут, него да усредсредим пажњу најпре на једну од њих, па кад њоме обладам, онда да пређем да се вежбам у другој, и тако све редом док не прођем кроз свих тринаест. А како би претходна прибава неких од њих могла олакшати и при-

баву извесних других, то сам их, баш с погледом на то, и ставио у онај ред онако како је напред. *Умереност* сам ставио на прво место, јер она иде на то да глава буде чиста и ведра, што је веома потребно где непрекидна пажљивост треба да се одржава и да се тако рећи буде једнако на опрези противу старих злих навика које имају тако јаку привлачну силу, као и противу непрестаних искушавања. Кад се једном умереност прибави и утврди, онда ће лакше бити прибавити врлину ћутања; и почем је моја жеља била да прибављам и знања у исто време кад се усавршавам у врлини, и узевши на ум да се оно прибавља више употребом слуха него употребом језика, и желећи стога да се одвикнем од навике да једнако говорим и да правим досетке и шале, што ме је чинило пријатним само у беспосленом друштву, *Ћутању* сам дао одмах друго место. Очекивао сам да ће ми ћутање и *Ред*, који сам уврстио одмах иза њега, дати више времена да се бавим својим програмом и својим студијама. *Одлучност*, кад једном постане утврђена навика, одржавала би ме постојаним у моме подузећу да прибавим и све друге врлине; *Штедљивост* и *Вредноћа*, ослободивши ме и од остатка мога дуговања, и дајући ми имућност и независност, олакшале би ми практиковање *Искрености* и *Праведности* итд. итд. Замишљајући даље да би, по савету који Питагора даје у својим Златним стиховима, свакодневна испитивања била потребна, смислио сам овај метод да вршим то испитивање.

Начинио сам малу књигу у којој сам свакој врлини наменио нарочити лист. Избраздао сам сваку страну црвеним мастилом тако, да сам добио седам

стубаца (рубрика), један стубац за сваки дан у недељу, обележивши сваки стубац почетним словом појединих дана. Преко тих стубаца повукао сам црвеним мастилом тринаест линија, обележив сваку линију почетним словом једне од врлина, а наумио сам био да на свакој од тих линија, а у дотичном ступцу, бележим једном црном тачком сваку погрешку, коју бих испитом нашао да сам учинио тога дана противу те врлине.[1]

Одлучио сам да свакој врлини редом поклоним по једну недељу дана оштре пажње. Тако је прве недеље моја велика брига била да избегнем сваку и најмању грешку противу умерености, остављајући друге врлине њиховој обичној срећи, само што сам свако вече бележио своје погрешке тога дана. Тако ако бих прве недеље своју прву линију обележену писменом У (умереност) могао сачувати сасвим чисту од црних белега, онда сам држао да је моја навика на ту врлину толико појачана, а оно што јој је противно толико ослабљено, да сам сад слободно могао поклонити пажњу врлини која је за њом, па се старати да друге недеље и прва и друга линија остану без црних белега. Пролазећи тако кроз све врлине, могао сам свршити цео тај течај кроз тринаест недеља и пролазити за годину кроз четири таква курса. И као што онај који, имајући да своју башту плеви од корова, не огледа да сав коров почупа из корена одједанпут, јер би то прелазило његову снагу, него најпре гледа да оплеви једну леју, па кад лепо очисти ту прву, онда прелази на другу, тако се и ја надах да ћу

[1] Ова је књижица датирана 1-ог јула 1733.

имати задовољство које храбри да на својим листовима видим свој напредак у врлинама, поступно очишћавајући своје линије од њихових црних белега, док најпосле, после неколико курсева, не будем срећан да своју књигу видим сасвим чисту, а после свакодневног самоиспитивања кроз тринаест недеља.

Та је моја књижица имала за натпис (мото) ове врсте из Адисонова *Катона:* „Овде ћу да се зауставим. Ако има нека виша сила изнад нас (а цела природа кроз сва своја дела јасно виче да је има!), она мора да налази уживања у врлини; а оно, у чему она тако ужива, мора да је срећно.“ И још један други натпис из Цицерона: „O vitae Philosophia dux! O virtutum indagatrix, expultrixque vitiorum! Unus dies, bene et ex praeceptis tuis actus, peccanti immortalitati est anteponendus (О философијо, водиљицо живота! Испитатељко врлинâ, гонитељко порокâ! Један једини дан, добро и по твојим прописима проведен, вреди више него сва грешна бесмртност!)“ И онда једна из Соломунових Прича (гл. 3., ст. 16 и 17) где он говори о мудрости или врлини: „Дужина дана у њеној је десној руци, а у левој су јој руци богатство и част. Њезини су начини — начини пријатности, и сви су њени путови мир.“

И замишљајући да је Бог извор мудрости, ја сам мислио да је право а и потребно да му се молим да ми помогне да је постигнем. С тим циљем саставих ову малу молитву, коју исписах испред оних својих таблица за самоиспитивање, и којом се мољах Богу сваки дан:

„О моћна Доброто! дарежљиви Оче! милостиви Вођо! Повећај у мени ону мудрост која зна да пронађе шта је мој најистинскији интерес. Појачај моју

одлучност да вршим оно што ми та мудрост налаже. Прими моју драговољну службу другој твојој деци, као једино што ти могу да понудим у захвалност за твоју непрекидну милост према мени."

По каткад бих се служио једном малом молитвом коју сам узео из Томсонових спевова, а на име овом: „Оче светлости и живота, Ти који си највиша доброта! О, научи ме шта је добро! Научи ме томе Ти сâм! Спаси ме од будалаштинâ, сујетâ и порокâ, као и́ од сваког ниског занимања, и испуни моју душу знањем, свесним миром и чистом врлином, светим суштаственим блаженством које никала не бледи!"

Како је поука Реда захтевала, *да сваки део мога занимања треба да има своје одређено му време*, то је један лист у мојој књижици садржавао ову поделу занимања кроз двадесет и четири сâта природног дана.

Јутро. Питање: Шта ли ћу данас добро да учиним?!	5 6 7	Устани, умиј се, и обрати се молитвом *Моћној Доброти!* Смисли распоред посла и учини одлуке за тај дан. Настави своје садашње штудије и доручкуј.
	8 9 10 11	Ради.
Подне.	12 1	Читај или прегледај своје рачуне и ручај.

	2 3 4 5	Ради.
Вече. Питање: Шта сам данас добро учинио?	6 7 8 9	Стави ствари на своје место. Вечерај. Музика, или каква забава, или разговор. Испитивање мога понашања тога дана.
Ноћ.	10 11 12 1 2 3 4	Спавај.

Ушао сам у извршивање овога плана за самоиспитивање и настављао сам га прилично времена с прекидом овда онда. Изненадило ме кад нађох да имам много више погрешака него што сам мислио; али имадох и задовољство да видим да се умањавају. Да бих избегао труд да овда онда обнављам своју књижицу, којој се хартија испунила рупицама истирањем белегâ старих погрешака, да бих добио чистог места за бележења у новом курсу, пренесох своје таблице и поуке у нову бележницу с листовима од слонове кости, по којима сам опет повукао црвеним мастилом линије, које су остале трајне, а на пољима између њих записивах црном писаљком своје нове погрешке, па сам после те белеге лако могао избрисати влажним сунђером. После неког времена пролазио сам само кроз један курс у години,

а затим сам га пролазио по једанпут у неколико година, док најпосле не оставих ту практику сасвим, јер нешто моја путовања и бављења у туђини, нешто опет моји многобројни послови сметали су ми да то даље чиним; али сам свакад књижицу са собом носио.

Мој план за рад задавао ми је највише муке. Нађох да би се он истина могао остварити у радњама у којима човек располаже слободно са својим временом, као што је на прилику случај са самим надничарима штампарским, али већ старешини штампарије није могућно да га тачно примењује, почем он мора да се меша са светом и често да прима људе, који му послом долазе, у часовима које су они сами по својој вољи изабрали. Тако исто нађох да је веома тешко да се навикнем на ред што се тиче места за ствари, хартије итд. Нисам се израније био навикао на такав ред, и имајући врло добро памћење нисам толико ни осећао незгоду која је долазила са оскудице метода. Стога ме је прибављање те врлине стало тако много мучне пажње, и моје су ме погрешке с погледом на њу толико љутиле, и тако сам мало напредовао у својим поправкама, и тако сам често поново упадао у погрешке, да умало што нисам оставио сваки даљи покушај, па да се задовољим с карактером у томе погледу прекорним, као онај човек који купујући секиру од ковача, мога суседа, тражаше да му цела секира буде онако блистава како је сечиво. Ковач пристане да му је на камену оштрачу целу лепо углача, ако хоће само да он окреће точак; он пристане на то, и узме окретати точак, док ковач притисне свом снагом широко лице секире на камен, што је наравно чинило

да је било тешко окретати точак. Онај би се човек овда онда заустављао у окретању па приступао да тобож види како напредује глачање, па најпосле изјави да ће да узме секиру такву каква је и без даљег глачања. „Не, не!“ прихвати ковач, „него окрећи ти, окрећи; сад ћемо ми њу тако углачати, да се сва лепо сјаји, овако је сад само шарена!“ — „Јесте“ рече онај човек; „али ја баш шарену секиру волим!“ Мислим да је ово могао бити случај с многима који, нашавши (из оскудице каквог од оних средстава којима сам се ја служио) да је тешко одвикнути се од злих и обикнути се добрим навикама у погледу порока и врлине, прекидају сваку даљу борбу и долазе до закључка да је на крај краја „шарена секира најбоља“. Јер нешто, што је претендовало да је разум, помињало ми је овда онда да је такво крајње савршенство, какво сам ја од самог себе захтевао, могло бити нека врста афектације у моралности, која би ме, кад би се за њу знало, правила смешним; да би савршен карактер могао бити праћен незгодом да му други људи завиде или и да га мрзе; и да човек добре воље треба да остави у себи понеку махну, те да тиме и своје пријатеље одржава у доброј вољи према себи.

У самој ствари нађох да сам непоправљив што се реда тиче; и сад, од како сам остарео и од како ме памћење издаје, осећам врло живо тај свој недостатак. Али и ако никада не дођох до онога савршенства, до кога сам тако живо желео доћи, а напротив заостах тако далеко испод њега, ипак и у опште узевши ја сам оним напорима постао и бољи и срећнији човек него што бих био да нисам огледао да се усавршавам у врлинама. То је као с

онима који уче да лепо пишу подражавајући краснописним обрасцима и који, и ако никад не достигну жељену изврсност краснописа тих образаца, опет се баш тим напором дотерају да пишу читко и лепо.

Може бити добро да се мојим потомцима даде на знање, да је томе малом вештачком методу, уз благослов божји, њихов предак имао да захвали за постојану срећу свога живота све до своје 79-те године у којој ево то и пишем. Да ли ће какве несреће пратити остатак његова живота, то је у руци Провиђења; али ако би оне и дошле, сећање на срећу коју је у прошлости уживао треба да му помогне да их сноси са што већом резигнацијом. Умерености он приписује своје дуготрајно здравље и што му је још остало од доброг састава телесног; вредноћи и штедљивости има да захвали што је рано у животу дошао до бољих материјалних прилика, и што је стекао своје имање заједно са свим оним знањем које му је дало могућност да постане корисним грађанином, и да чак и међу ученима у неку руку добије добар глас; искрености и праведности — што је његова отаџбина имала поверења у њега и давала му часних задатака; а уједињеним утицајима свију врлина, баш и у онаком несавршеном стању у коме их је могао прибавити, имао је да захвали за ону добру нарав и ону веселост у разговору које чине те се његово друштво и данас тражи и за пријатно сматра чак и од његових млађих познаника. Стога се надам да ће понеки од мојих потомака поћи мојим примером и пожњети корист.

Приметиће ми се, да, и ако мој програм није био баш сасвим без религије, ипак нема у њему никаквог знака од каквих одлика неке нарочите секте.

Ја сам то навлаш избегавао. Јер бивши савршено уверен да је онај мој метод користан и добар, и да може бити од услуге људима из свију религија, и намеравајући да га једнога дана, пре или после предам јавности, нисам хтео да у њ уводим ништа што би људе, ма које секте били, испунило предрасудом противу њега.

Намеравао сам да напишем мали коментар к свакој врлини, у коме бих показао користи које долазе човеку кад има такву врлину, као и неприлике које прате тој врлини противни порок, и мислио сам да томе делу дам назив „Вештина врлине"[1], јер би показивало средства и начин како да се постигне врлина, што би га сасвим разликовало од простог саветовања да човек треба да буде добар, а које не показује ни начина ни средстава којима се до тога може доћи, него је као оно апостолов човек, чије је милосрђе само у речима, и који гладнима и нагима светује да би требало да се нахране и одену, а не показује им где и како могу доћи до хране и одела. (Види Посланицу Јаковљеву, глава II, 15, 16.)

Али се десило да се моја намера да такав коментар напишем и штампам није никад остварила. Ја сам, истина, од времена на време стављао на хартију кратке напомене о осећањима, разлозима и томе слично, што је требало да позније употребим у самом делу, па од тих бележака неке чувам и данас; али је у ранијем делу мога живота била права потреба да што већу пажњу поклоним својим приватним пословима, а после су ме опет јавни (народни) послови принуђавали да одложим писање тога дела. И

[1] На страни према томе Франклин је написао: »Ништа тако не може човека да учини срећним као врлина.«

како је тај рад био у мојој глави везан с једним великим и опширним пројектом, који је захтевао да му се човек сав посвети, и како ме непредвиђени низ мојих званичних задатака и мисија спречавао те не могах томе предмету поклонити сву пажњу, и онај је коментар до данас остао недовршен.

Мислио сам да у томе спису објасним и поткрепим ову докрину: да порочна дела нису зато шкодљива што су забрањена, него су забрањена зато што су шкодљива, већ само природу човечју узевши у поглед; да стога сваки човек, који жели да већ на овоме свету буде срећан, има интереса да буде поштен и добар. И баш стога сам намеравао да (почем у свету свагда има известан број богатих трговаца, племића, држава, владалаца којима требају поштена оруђа за управу њиховим пословима, а таквих је оруђа тако мало) огледам уверити младе људе да никоје способности не могу тако од сиромаха човека начинити богатога као поштење и часност.

У мојој је листи најпре било само дванаест врлина. Али кад ми један квекер, мој пријатељ, каза да људи махом налазе да сам ја поношљив, да се та моја поношљивост често показује у разговору; да ја, кад дискутујемо ма шта било, нисам задовољан само да имам право, него вређам људе својом високоумношћу, и управо постајем безобразан, што ми све он доказа навевши ми више примера; ја се онда одлучим да покушам да се ако могу излечим од тога порока или од те будаластости, те додадох у своју листу и *Смерност* као врлину, давши тој речи поширокi значај.

Не могу се похвалити да сам много успео у прибављању *стварности* те врлине, али сам прилично

успео да изгледа као да сам смеран. Поставио сам себи за правило да се уздржавам да никоме непосредно и оштро не противуречим, нити опет да излазим с позитивним тврђењем да је све баш онако како ја кажем. Онако по старим правилима нашега Џунта, ја сам себи забранио да се служим речима и реченицама које би значиле нешто сасвим поуздано, као што су на прилику речи „зацело“, „несумњиво“ и њима сличне, него се служих изразима „ја замишљам“, „рекао бих“, „чини ми се да је то тако и тако“, или „то ми се сада чини тако и тако“. Кад би неко рекао нешто о чем сам мислио да је погрешно, ја сам себе лишавао задовољства да му то онако попреко кажем, и да му журно покажем какву апсурдност у његову тврђењу; и узевши да му одговорим, ја бих почео напоменом да би у извесним случајевима или у другим приликама његово мишљење било сасвим основано, али у овом садашњем случају *чини ми се* ствар мало друкчије, итд. Убрзо сам нашао да ми је ова промена у моме поступању (маниру) била корисна: разговори у које сам улазио текли су пријатније, скромни начин, на који сам своје мишљење износио пред друге, донео је да су се моји назори радије примали или бар да се мање против њих говорило; мање ми је тешко падало кад би ми се доказало да нисам имао право, и лакше сам успевао да приволим друге да оставе своје погрешне назоре па да се сложе с мојима, кад се десило да сам имао право.

И тај начин — коме сам се спочетка почео свикавати чинећи право насиље својој природној склоности — постаде напослетку тако лак и мени тако обичан, да може бити лако да за ових последњих педесет година нико никада није чуо да ми се отргла

каква догматична реченица. Тој навици (после мога поштеног карактера) имам највише да захвалим што сам тако рано дошао да имам угледа код својих суграђана, кад год сам предлагао какве нове установе или измене у старима, и да имам тако много утицаја у јавним зборовима, кад постадох члан њихов. Јер ја сам био рђав говорник, никад речит, често сам запињао и затезао се бирајући речи, једва граматички правилан у говору, и опет сам у опште успевао са својим назорима.

У самој ствари, ниједну од наших природних страсти није тако тешко савладати као поноситост. Покривај је, бори се с њом, саломи је, угуши је, умртви је колико хоћеш, опет је она још једнако жива, и тек ће овда онда опет да провири и да се покаже. Може бити да ћеш је и у овој мојој историји често видети, јер, ако бих баш и могао замислити да сам је савршено савладао, по свој прилици показаћу само да се чак и својом смерношћу поносим.

[Довде је писано у Пасију, 1784.]

[*Сад ћу да почнем писати код куће, августа 1788., али од својих хартија не могу да имам помоћ коју сам очекивао, јер су многе од њих изгубљене за време рата. Него ипак нашао сам ово што иде.*][1]

Поменуо сам један велики и опширни план који сам био смислио, па ми се чини да ће бити добро да овде проговорим мало о томе плану и његову циљу. Прва замисао о томе дошла ми је, кад сам правио ове белешке које овде следују, а које су случајно сачуване:

[1] Ово је белешка на окрајку стране на којој је исписан даљи текст. Изд.

„Примедбе приликом читања историје у библиотеци, 19-ог маја 1731.

„Велики светски догађаји, ратови, револуције итд. врше се партијама.

„Што партије узимају у рачун то је: њихов садашњи општи интерес, или што оне мисле да је њихов интерес.

„Разни назори ових разних партија дају повода свима забунама.

„Док нека партија као целина изводи свој општи план, сваки појединi њен члан има на уму свој приватни интерес.

„Чим партија постигне свој општи циљ, сваки члан узме да се брине само о своме личном интересу; тиме опет настаје сукоб међу појединима, партија се цепа у разне групе, а услед тога настаје још већа забуна.

„У јавним пословима мало њих раде просто и чисто, имајући на уму опште добро отаџбине, па ма како да се хвале; и премда њихова радња може донети истинског добра отаџбини, опет људи поглавито сматрају да се њихови лични интереси као и општи интерес отаџбине слажу, и не раде тек само из начела добротворства.

„А још мање њих раде у јавним пословима с погледом на опште добро човечанства.

„Чини ми се да би сад била особита прилика да се установи уједињена партија за врлину, тиме што би се врли и добри људи свих народа сложили у једно друштво, које би се управљало по добрим и мудрим правилима, којима би се добри и мудри људи једнодушније покоравали него што се прост народ покорава обичним законима.

„Ја сад мислим да ко год такво што покуша подесним начином, а буде имао и довољне спреме за то, учиниће тиме богоугодно дело и постићи ће успех. „Б. Ф.“

Размишљајући о овом пројекту надајући се да ћу га позније моћи једнога дана извршити, кад ми моје прилике допусте да се тиме могу бавити, ја сам овда онда стављао на листове мисли које су ми долазиле у вези с тим предметом. Већина је тих листова изгубљено. Али сам нашао један на коме је прибележена једна нова вероисповед, а која је, како ми се чинило, имала у себи оно што је битно у свакој познатој вери, а у исто време била слободна од свега онога што би могло да изазове противу себе исповеднике ма које друге вере. Она је исказана у овим речима:

„Да има Бога, који је све створио.

„Да он управља светом својим промислом.

„Да њему ваља служити обожавањем, молитвом и хвалом.

„Али да је Богу најмилија она служба којом се човеку чини добро.

„Да је душа бесмртна.

„И да ће Бог неминовно наградити врлину и казнити порок, било овде на овоме, било тамо на ономе свету.“

Моје су мисли тада биле да се таква секта почне и шири најпре само међу младим и нежењеним људима; да сваки онај ко хоће да постане њен члан треба не само да изјави да пристаје на овакву веру, него и да се најпре кроз тринаест недеља вежба у самоиспитивању и практиковању врлина, како је то изложено у поменутом обрасцу; да спочетка треба

да се држи у тајности да такво друштво постоји, све док не ојача, јер иначе би тражили да буду примљени и они који нису достојни, али да чланови друштва моткају међу својим познаницима младиће даровите и са добрим склоностима, којима би се мудром опрезношћу и поступно онај план могао саопштити; да се чланови обавежу да ће један другом давати свој савет, помоћ и потпору, унапређујући узајамно своје интересе, радњу и бољитак у животу; да се наше друштво за разлику од других зове „Друштво слободних и независних (The Society of the Free and Easy)", слободних по томе, што бисмо ми општом практиком врлина и навиком на њих постали доста слободни од господарства порокова и што бисмо практиком вредноће и штедљивости били независни од дуга, а тај чини да човек пада у неку врсту ропства према својим повериоцима, а може да допадне и затвора.[1]

То је све што се сад могу сетити на онај пројекат, осем тога још да сам га у неколико саопштио двојици младића, који одмах на њ пристадоше с пуно одушевљења. Али моје ондашње скучене прилике и права прека потреба да све време посветим својој радњи побудиле су ме да за онда одложим даље извршивање тог пројекта; позније, моја разноврсна занимања, јавна и приватна, побудила су ме да га и даље одлажем, тако да не имадох времена да на њему радим све док ми више не оста ни довољно снаге ни радљивости за такво предузеће. Али и сада мислим да се онај план могао лепо остварити, да би се мо-

---

[1] Онда као и после све до средине деветнаестога века у Енглеској и у Северној Америци дужник, који није могао платити својим повериоцима, на њихов захтев је долазио у затвор.
Прев.

гао показати врло користан, јер би помогао да се образује велики број добрих грађана. Нити је мене поплашила видљива величина самог предузећа, јер сам свагда мислио да човек с довољном способношћу може да учини велике промене и изврши велике послове међу људма, само ако пре свега смисли добар план, и онда ако се, украћујући себи сваку забаву као и сваки други посао који би га растројавао, посвети искључиво проучавању и извршивању тога једног плана.

Године 1732. ја сам први пут штампао свој алманах потписавши се *Ричард Сандерс* (Richard Saunders); издавао сам га кроз некаквих двадесет и пет година, а постао је познат под називом „Алманах сиромаха Ричарда (Poor Richards Almanac)“. Настојавао сам да га начиним и забавним и корисним, те је стога нашао тако добру прођу, да сам зарадио лепих новаца, продајући годишње скоро по десет хиљада комада. Опазивши да га сваки чита, и да једва које место у провинцији да је било без њега, сматрао сам да ће бити добро да кроз тај календар уносим што више наставе у прости свет, који тешко да је какву другу књигу и куповао. Стога сам сва празна места између знаменитих дана у календару испуњавао пословицама, поглавито таквим које су препоручивале вредноћу и штедљивост, као пут којим се долази до имућности, а кроз то и до врлине; јер за човека који је у материјалној оскудици много је теже да се свагда часно и поштено понаша, или, како каже једна од оних пословица, „тешко је празној врећи да стоји право!“

Те пословице, које су садржавале мудрост многих векова и многих народа, ја сам скупио у једну

целину, у једну беседу коју је један мудар старац тобож говорио народу, искупљеном приликом једне лицитације; ту сам беседу штампао као неку врсту предговора алманаху за годину 1757. Прикупљени тако сви уједно као у какву жижу, ти су, иначе тако растурени, мудри савети могли да учине много већи утисак. Тај састав нашао је општег одобравања на све стране; сви листови на америчком континенту прештампали су га; у Енглеској су га прештампали на великом табаку који је прилепљиван или и вешан на зидовима по кућама; у Француској је штампан у два разна превода и нашао много купаца међу свештеницима и богаташима који су га раздавали на поклон својим парохијанима и сељанима. Како се у њему светује да се не троши на излишности којекакве које се увозе са стране, у Пенсиванији су понеки веровали да је тај спис имао неког утицаја на све веће умножавање новца, које је тамо опажено кроз низ година после нове публикације.

И своје новине сматрао сам као друго средство којим се настава може ширити, и с том намером често сам прештампавао изводе из „Спектатора“ као и из других моралних списа; а по каткад сам штампао и своје мале саставе које сам био писао да се најпре читају у нашем клубу „Џунту“. Међу овима био је и један разговор (по Сократовој методи), који је ишао да докаже да се порочан човек, ма како да је даровит и способан, не може сматрати за паметна човека; и једна расправа о самоодрицању, у којој се доказује да врлина није поуздана докле год њено практиковање не постане навика, и док се не ослободи од опозиције супротних склоности. Ови се састави могу наћи у мојим новинама око почетка г. 1735.

Уређујући своје новине, ја сам брижљиво искључивао из њих све личне нападе, оговарања и клевете, које су се последњих година тако развиле на срамоту наше отаџбине. Кад год ме неко замолио да му тако нешто штампам у мојим новинама, и кад су се писци махом позивали на слободну штампу и наводили да су новине као поштанска кола, у којима сваки ко плати има право на место, ја сам одговарао: ако хоће, ја ћу тај њихов напис штампати одвојено, и писац може добити колико год егземплара зажели, па нека их сâм растура, али да ја не могу узети на себе да ширим онај њихов напад; осем тога, почем сам се ја тако рећи уговором обавезао према својим уписницима да им лиферујем оно што може бити корисно или забавно, не могу њихове новине пунити личним задевицама које се њих нимало не тичу, иначе бих им чинио очевидну неправду. Међутим, многи од наших штампара нимало се не устручавају да задовоље пакост појединаца лажним окривљавањем најчеститијих карактера међу нама, умножавајући тиме међусобну мржњу, тако да се долази и до двобоја; шта више, тако су лакомислени, да штампају и погрдне нападе на владу суседних држава, па и на понашање наших најбољих народних савезника, што би нам могло донети најштетније последице. То све помињем да бих обратио пажњу младих штампара, и да бих их осоколио да не каљају своје пресе и не срамоте свој ред тако недостојним поступцима, него нека их одсудно од себе одбијају, почем на примеру који им ја дајем могу видети да такво њихово понашање, узевши у опште, неће бити штетно по њихове интересе.

1733. ја пошљем једнога од својих раденика у Чарлстон, у јужну Каролину, где је био потребан штампар. Ја га снабдем са пресом и са словима, начинивши с њим погодбу о нашем удружењу; по тој погодби ваљало је да ја примам трећину чисте добити од радње, а да носим и једну трећину трошкова. Он је био човек начитан и поштен, али се у рачунима није нимало разумевао; и ако ми је по каткад слао по нешто новаца, никако не могах од њега добити тачна рачуна, нити је наша задруга била у стању које би задовољавало, све докле је год живео. По његовој смрти његова удовица настави радњу; она ми — рођена и васпитана у Холандској где се, како сам слушао, књиговодство и рачуноводство предаје у школама за женскадију — одмах посла тако јасан извештај какав је у опште било могућно саставити о радњи дотле вођеној, и не само то него је и после наставила да ми сваке четврти шаље с највећом уредношћу и тачношћу рачуне, и управљала је радњом тако успешно, да је не само часно и лепо однеговала и васпитала своју децу, него је, кад је истекао рок оној погодби, могла купити од мене целу штампарију, и предати је своме сину.

Помињем то поглавито стога што желим да препоручим ту грану васпитања и нашим младим девојкама, почем им она позније у животу може бити од веће користи, њима и њиховој деци у случају да обудове, него музика и играње, јер их она може да сачува од штетâ, које би им иначе могла нанети варања од стране лукавих људи, а може и да им помогне да, може бити, наставе водити корисну трговинску фирму с њеним већ утврђеним везама, докле

им један син не дорасте, да је предузме и даље водити на трајну корист и обогаћење фамилије.

Од прилике у то доба (око г. 1734.) дошао је у нашу средину из Ирске млад пресвитеријански проповедник, по имену Хемпхил, који је својим лепим гласом држао дивне проповеди, како се чињаше, без икаквог преходног спремања. Те његове проповеди привлачиле су велики број људи од разних цркава, који су се сви слагали у томе што су им се дивили. Међу другима и ја сам постао један од његових редовних слушалаца, јер су ми се његове проповеди допадале, почем је он у њима мало догматисао а много и живо препоручивао практиковање врлина, или, како се црквеним стилом обично каже, практиковање добрих дела. Него они од наше секте, који су себе сматрали за правоверне пресвитеријанце, нису одобравали његову доктрину; њима се придружи већи број старих свештеника, који га и оптуже синоду за неисправност његова веровања, не би ли га тако заћуткали. Ја се заузмем за њ ревносно, чинио сам све што сам могао, да саставим једну партију у његову одбрану, и борили смо се за њега неко време с приличном надом на успех. Том је приликом било пуно пискарања за и против. Нашавши да је он врло слаб писац, и ако је био елегантан беседник, ја му позајмих своје перо и написах за њега две или три брошуре, и један чланак у „Газети“, од априла 1735. Као што је обично случај с полемичним списима, оне брошуре, и ако су се онда врло живо читале, убрзо су заборављене, и ја сумњам да се може данас од њих наћи један једити егземплар.

Док је још та борба трајала десио се један догађај, који је ствари нашега проповедника нанео из-

ванредну штету. Једном од наших противника, слушајући једну његову проповед која се врло допала, учини се да је ту исту проповед негде читао, или бар неки део њен. Узевши да тражи, најпосле нађе да је у једноме од енглеских часописа читава једна партија штампана као извод из једне проповеди д-ра Фостера. То је откриће расрдило многе од наше партије, који стога оставе његову ствар, и ускоре да се у синоду донесе одлука противу нас. Ја сам ипак остао верно уз њега, јер сам налазио да је боље што нам је држао добре проповеди, и ако их је други саставио, него да нам је давао рђаве проповеди које је сам саставио, као што су ово последње обично чинили наши остали учитељи вере. После ми је он сâм признао да ниједна од беседа, које је говорио, није била његова, додавши да је његово памћење било тако добро, да је довољно било да неку туђу проповед прочита само једанпут па да је запамти и целу изговори. После нашег пораза он нас је оставио, отишав да на ком другом месту потражи бољу срећу, а ја онда иступим из наше цркве, и никако јој се више не враћах, и ако сам још много година давао прилог на издржавање свештеника.

Године 1733. почео сам да учим стране језике; убрзо сам толико научио француски, да сам лепо могао читати француске књиге. Затим предузмем да учим талијански. Један мој познаник, који је и сâм учио талијански, често ме звао да играм шаха с њим. Нашав да ми та игра одузима много времена које бих иначе могао употребити на штудирање, ја најпосле изјавим да више никако нећу да играм осем под погодбом: да победилац у једној игри има право да одреди задатак, било из граматике који је ва-

љало научити напамет, било из превода који задатак побеђени да се сматра чашћу везан да изради до нашег новог састанка. Како смо обојица играли подједнако добро, ми смо један другог тако рећи утукли знањем тога језика. После сам ја с нешто мало напора и труда прибавио себи и знање шпанскога језика у толикој мери, да сам и шпанске књиге могао читати.

Већ сам помињао да сам само годину дана учио у латинској школи, и то кад сам био још врло млад, а после тога тај сам језик сасвим занемарио. А кад већ прибавих нешто знања у француском, талијанском и шпанском језику, зачудих се кад нађох, загледајући нешто у једну латинску библију, да много више латинскй разумем него што сам мислио, а то ме охрабри да се латим изучавања и тога језика (латинскога), и у томе сам лепо успео, јер изучавање оних напред поменутих језика веома ми је много утрло пут к томе.

Та околност дала ми је да мислим, да у начину на који се у нас обично језици уче има нешто неследствености. Нама се каже да треба најпре почети с латинским, па кад тај језик научимо да ће нам у толико бити лакше да научимо и оне модерне језике који су из њега изведени; и опет ми не почињемо с грчким те да себи олакшамо учење латинскога! Истина је: ако се можете попети на врх степеница не служећи се њиховим степенима, ви ћете онда лако сићи доле служећи се њима; али с друге стране, и доиста, ако пођете од најнижег степена, ви ћете се моћи лако попети до наврх степеница. Стога бих ја изнео на разматрање онима, који воде бригу о образовању наше омладине, ово: кад већ многи од

оних, који почињу с учењем латинскога, остављају тај језик пошто више година проведу учећи га без великог успеха, а и што су од тога и научили то им постаје скоро бескорисно, тако да су управо само губили своје време, онда се само од себе намеће питање: не би ли било боље да су почели с изучавањем француског језика, па од овога прешли на талијански и тако даље?! Јер и ако ће, пошто су неко време провели учећи те језике, оставити даље изучавање језика, чак никако и не дошавши до латинскога, опет знање једнога или два језика којима се служе садашњи народи може им у обичном животу бити од користи.

Како нисам био у Бостону већ пуних десет година, а моје су материјалне прилике постале повољније, кренем се на пут тамо, да се видим с родбином, што пре тога нисам могао учинити. Враћајући се из Бостона свратим у Њупорт, да се видим с братом који се сад беше настанио са својом штампаријом у тој вароши. Наше некадашње размирице предали смо забораву, и наш је састанак био врло срдачан и љубазан. Он је био веома посрнуо својим здрављем, па ме молио да у случају његове смрти, за коју се бојао да ће га скорим снаћи, узмем к себи у кућу његова сина коме је тада било тек десет година, па да га изучим штампарској радњи. То сам ја тако и учинио, давши га најпре за годину две у школу, пре него што сам га узео у радњу. Међутим, његова је мати водила радњу, док он није одрастао, и тада га ја помогнем с пуним прибором нових слова, јер су се она, која су му од оца остала, већ била прилично излизала. Тако сам ја и брату

обилато накнадио ону штету коју сам му начинио оставивши службу у њега пре уговоренога рока.

У 1736. изгубих једнога од својих синова, красно дете од четири године, који умре од малих богиња. Дуго сам и горко жалио, а жалим и сада, што га не дадох пелцовати. Ово помињем ради оних родитеља који пропуштају да то раде од страха да дете под том операцијом не умре, те да после никад то себи не би могли опростити; мој пример показује им да тога ризика има и на једном и на другом путу, и да стога ваља свагда бирати оно што је поузданије.

Наш се клуб Џунто показао тако користан и давао је толико задовољство својим члановима, да су многи од ових желели да уведу у њ и неке своје пријатеље, што се није могло учинити а да се непрекорачи онај број од дванаест чланова, за који смо нашли да је довољан. Од самог почетка узели смо били за правило, да ту нашу установу чувамо као неку тајну, и тога смо се доста добро држали, а намера нам је била да тиме избегнемо да не траже да се приме у клуб и таква лица која нису како треба, а од којих би нам неке може бити било тешко одбити. Ја сам био један од оних који су били противни томе да се увећава број чланова; место тога ја сам написмено предложио да сваки члан за себе покуша да образује нарочит клуб с истим правилима какве ја наш клуб имао итд., али да томе новом клубу не казује за своју везу са Џунтом. Користи, које би се тим предлогом добиле, биле би у томе: што би се много више младих грађана унапредило употребом наших установа; што бисмо се и ми сами боље упознали како у опште мисле и осећају грађани о свакој прилици, почем би онај члан нашег Џунта мо-

гао предложити питања каква хоће, па би после нашем клубу поднео извештај о томе шта је било у оном његовом нарочитом клубу; што бисмо даље унапредили своје посебне интересе у радњама с распростирањем наше препоручености, и што бисмо напослетку увећали и наш утицај у јавним пословима и нашу моћ да чинимо добро, а уза све то задахњујући и оне многе нове клубове осећањима нашега Џунта.

Тај се предлог прими, и сваки члан предузме да састави свој клуб, али нису сви у томе успели. Само се пет или шест таквих клубова попунило, који су узели разне називе: Лоза, Слога, Веза итсл. Показали су се врло корисни својим члановима, а нама су давали доста забаве, обавештења и наставе, осем што су у знатној мери одговорили и нашим назорима да се кроз њих може у извесним приликама утицати на јавно мњење, о чему ћу навести неколико примера у току времена кад су се дешавали.

Моје је прво унапређење било у томе што сам г. 1736. изабран за перовођу генералног сабора. Те године изабраше ме без икакве опозиције; али кад ме друге године затим предложише опет за тај посао (јер се избор перовође као и избор чланова чинио сваке године), један нов члан сабора изговори дугачку беседу противу мене, а у прилог другом једном кандидату. Него ипак мене изабраше, што ми је у толико милије било, у колико ми је то место, осем плате за непосредну службу као перовође, давало боље прилике да међу члановима сабора одржавам заинтересованост за мене, којом сам себи обезбедио да ми се даје да штампам саборске протоколе, законе, папирни новац, а овда онда и друге званичне ствари, што је наравно све било врло корисно за мене.

Стога ми није било мило да ми прави опозицију овај нови члан сабора, који је био одличан човек и по имућности и по образованости, обдарен способностима које би му могле временом дати велики утицај у Дому, као што је доиста после тако и било. Ипак нисам огледао да задобијем његову наклоњеност указујући му поштовање као да сам му некакав слуга покорни, него сам после неког времена предузео то другим једним начином. Чувши да он у својој књижници има једну врло ретку и занимљиву књигу, ја се обратимна њ писмом у коме изјавим како желим да прочитам ту књигу, и замолим га да ми учини љубав да ми је позајми само за неколико дана. Он ми је одмах посла, и ја му је кроз осам дана вратих опет с једним писмом у коме му лепо захвалих на тој љубазности. Кад се први пут затим сусретосмо у сабору, он узе да разговара са мном (што до тада и пре тога никако није чинио), и то с великом уљудношћу, и после тога свагда је показивао највећу готовост да ме сваком приликом послужи, тако да смо постали велики пријатељи и наше је пријатељство трајало до смрти. У томе имате нов пример како је истинита једна стара изрека коју сам био научио и која вели: „Онај који ти је једном учинио неку љубазност пре ће бити готов да ти учини и другу но онај кога си ти сâм обавезао“. Осем тога, тај пример показује како је много кориснијe да се мудро уклоне непријатељска понашања, него да се на њих одговара таквим истим понашањем, да се непријатељство непријатељством враћа, и да се ово наставља и одржава.

Године 1737. пуковник Спотсвуд, бивши гувернер Вирџиније а тада главни управник пошта (ге-

нерал-постмајстор), није био задовољан понашањем свога заступника (вице-постмајстора) у Филаделфији, који се показао немарљив у подношању рачуна и нетачан у њима, те стога одузме од њега тај положај и понуди га мени. Ја се тога одмах с готовошћу примим, и нађох да ми је то од велике користи; јер, и ако је плата била мала, тај ми је положај олакшавао кореспонденцију, која је подигла моје новине, увећала број који се тражио а тако и број огласа који се слао на штампање, тако да сам услед тога имао знаменит доходак. Новине мога старог утакмача опадале су у истој размери, и ја сам био задовољан, а да му не враћам оно што он, док је био поштар, није хтео допустити да поштини коњаници носе и моје новине. Тако је он имао велику штету што је био немарљив у рачунима, и ја то све помињем да буде на поуку младићима који служе рукујући пословима за рачун других, да треба свагда тачно да дају рачун и шаљу новац на време, тако да је све и свагда јасно, чисто и у реду. Нема моћније и боље препоруке за нову какву службу и за увећање послова, него што је кад се добије глас да је човек тачан и уредан.

Сад сам почео да мислим мало и о јавним пословима и то најпре о ситнијим стварима. Чинило ми се да је градска стража прва ствар која је требало да се регулише. Њом су управљали полицијски комесари дотичних квартова, и то редом. Полицијски је комесар обично позивао неки број сопственика од кућа да га ту ноћ прате на патролирању. Они који су волели да никако не иду на ту дужност плаћали су му годишње по шест шилинага да их ослободи од те службе; мислило се да се та сума новаца сва

троши на најмљивање заменика̂, али је она у самој ствари била много већа него што је требало за то, и управо је чинила да је звање полицијског комесара постало врло корисно, јер је полицијски комесар за нешто мало напојнице прикупљао око себе којекакву фукару да га прати као ноћна стража, тако да поштени грађани који су имали имања нису хтели да се с њима мешају. И само патролирање често је било запуштено, и многе су се ноћи проводиле у пијанчењу. Ја стога напишем један чланак за читање у Џунту, у коме сам описао ове неправилности и нарочито ударио гласом како она такса од шест шилинага, која се плаћа полицијским комесарима, неједнако тешко пада грађанима према њиховим имовним приликама, јер на пример удовица, чија сва имовина не прелази може бити ни педесет лира, плаћа онолико исто колико и најбогатији трговац који на стоваришту има добара у вредности од више хиљада лира.

У опште сам представио да ћемо имати много бољу стражу, ако најмимо нарочите људе који ће непрекидно служити као стражари, а да би се трошак око тога правичније поделио, предложио сам да се наплаћује такса у сразмери према имању. Та се мисао одобри у Џунту, па се онда саопшти и другим клубовима, али тако да се чинило као да је у свакоме од њих сама од себе поникла. Истина да се тај план није узео у извршење; али опет, припремајући људе на промену, поравнао се пут за закон, који се неколико година касније донео, кад су чланови наших клубова дошли до мало већег утицаја.

Од прилике у то доба написао сам један чланак (који је имао да се најпре чита у Џунту, па после да се штампа) о разним несрећним случајевима

и непажњама, услед којих се дешавају пожари, са саветима противу њих и средствима како да се избегну. О томе се чланку као врло корисноме много говорило, и он је дао повода да се ускоро затим предложи да се састави друштво за што брже гашење пожара, као и за склањање и обезбеђивање ствари кад су у погибли од ватре. Одмах се нашло око тридесет лица која су пристала да буду чланови таквога друштва. Наша друштвена правила обавезивала су свакогчлана да увек држи у добром реду и спремне за употребу известан број кожних кофа, јаких врећа и корпа (за паковање и пренашање добара), које је ваљало донети приликом сваког пожара. И још смо се споразумели да се једанпут у месец дана састанемо да онако дружевно заједно вече проведемо, да један другоме саопштавамо да претресамо мисли које би нам дошле по предмету пожара, а које би нам могле бити корисне при нашем понашању у таквим приликама.

Корисност такве установе ускоро је јасно изишла на видик, и како се много више чланова пријавило него што би згодно било за једно друштво, таквим смо грађанима световали да саставе другу дружину за себе, па су то они и учинили. И то се тако наставило и даље, једна се дружина састављала за другом, док се најпосле толико не умножише, да су у својим редовима бројале скоро све грађане који су били имућни људи. И сад кад ја ово пишем, и ако има око педесет година од како смо она друштва састављали, оно које сам ја саставио и које се звало „Пожарно друштво уједињење (Union fire Company)“ још траје и напредује, премда су изумрли сви његови чланови осем мене и још једнога који је за је-

дну годину старији од мене. Приход од малих глоба, које су чланови плаћали кад не дођу на месечни састанак, трошио се на набавку ватрогасних машина, лествица, кука пожарних и других корисних оруђа, за овакву дружину, тако да не верујем да игде на свету има варош боље опремљена да обустави пожар. И у самој ствари, откако смо те дружине установили, варош наша никада није изгубила ватром више него једну до две куће одједанпут, и ватра се често угасила пре него што је кућа, у којој се ватра појавила, у пола изгорела.

1739. дошао је из Ирске у нашу средину пречасни г. Вајтфилд, који је тамо (у Ирској) био стекао гласа као проповедник који путује само да држи проповеди. Спочетка су му допустили да држи своје проповеди у неким од наших цркава; али ускоро затим свештенство га некако није волело и не хтеде му више уступити своје предикаонице, те је морао проповедати по пољима. Гомиле света од сваке секте и вероисповести, које су се стицале да га чују, биле су просто непрегледне, и мени, који сам такође био међу његовим слушаоцима, давало је материје за размишљање, кад сам видео онај изванредни утицај његове речитости на његове слушаоце, колико су му се дивили и како су га поштовали, и ако их је он скоро непрестано нападао уверавајући их да су они по природи својој *пола зверови а пола ђаволи*. Чудно је било видети каква се промена убрзо извршила у понашању наших грађана. Од људи који су били лакомислени и равнодушни према вери изгледало је да су сад сви постали побожни, тако да се у вече није могло проћи варошким улицама, и да се не чује како се по кућама и по фамилији поје псал-

Како се нашло да није згодно скупљати се на отвореном пољу и под ведрим небом, почем се дешава рђаво време, киша итд., то чим се изнесе предлог да би добро било да се сазида повећа зграда у којој би се народ скупљао, и чим се одредише људи који ће прикупљати добровољне прилоге, одмах се и прикупила потребна сума да се купи земљиште и подигне зграда, која је била стотину стопа дугачка а седамнаест широка, од прилике онолика колика је вестминстерска дворница, а радило се на тој грађевини с толиком вољом, да се она довршила у много краћем року него што се могло очекивати. И зграда и земљиште законски су претворени у завештање, намењено изречно на то да у тој згради могу држати своје проповеди проповедници ма које вере било, који само зажеле да грађанима филаделфијским штогод било кажу; план зграде није се ни правио с обзиром на какву нарочиту секту, него само с обзиром на становнике у опште, тако да кад би и са̂м муфтија цариградски послао каквог изасланика да проповеда веру мухамеданску, он би нашао да му се та дворница ставља на расположење.

Оставивши нас, г. Вајтфилд је отишао, проповедајући целим путем кроз колоније, у Џорџију. Насељавање те провинције почето је ту недавно; али уместо да се насељава вредним и очврслим земљоделцима, који су се навикли на рад, као јединима који су били подесни за такво предузеће, она је добила за насељенике фамилије упропашћених тргов-

Вестминстерска дворница (Westminter Hall) — стара дворница у којој је некада енглески парламенат држао састанке, сачувала се и до наших дана и обично се показује путницима који походе модерну и колосалну палату тога парламента.

чића и банкротних дужника, многе људе с лењивим навикама, који су тек изишли из апсана, и који су, нашавши се сад бачени у шуме које нису могли крчити својом снагом, а неспособни да издрже муке и неприлике нове насеобине, пропадали и умирали у великом броју, остављајући иза себе многу децу без игде ичега. Поглед на њихово бедно стање потресао је добро срце г-дина Вајтфилда и задахнуо га мишљу да сагради дом за сирочад, у коме би се она деца могла издржавати и васпитати. Вративши се у северне крајеве, он и ту проповедаше како треба учинити то дело милосрђа и био је прикупио повелику суму од добровољних прилога, јер је његова речитост имала чудесан утицај на срца и на кесе његових слушалаца, о чему сам и ја сâм лично био пример.

Ја нисам био противан његову плану у опште, али почем је Џорџија била оскудна у грађевинском материјалу и у радницима, а предлагало се да се и једно и друго пошље из Филаделфије, па ма како скупо да стане, ја сам мислио да би било много боље да се онај сиромашки дом сагради овде код нас, па да се сирочад доведу овамо к нама. Па то сам и световао; али се он био тврдо одлучио за онај свој први предлог и одбије мој савет, а ја онда изјавим да нећу да дâм прилог. Десило се да сам ускоро затим био присутан, кад је држао једну своју проповед, у течају које спазим да има намеру да заврши позивом на своје слушаоце да што приложе, те стога ја онако ћутећки одлучим да од мене неће ништа добити. Имао сам у џепу пуно ситног бакарног новца, три или четири сребрна долара, и пет пистола у злату. Мало после чувши га шта и како

говори, почех да се омешкавам и рекох у себи: баш да му дам овај ситан бакар! Мало час па неке његове речи наведоше ме да мислим да је срамота да тако радим, и онда одлучим да му дам оне сребрне доларе; али он своју проповед заврши тако дивно, да кад дође скупљач преда ме, ја изручих у тас све што имадох у џепу, и бакар и сребро и злато! На овој проповеди био је и један други члан нашега клуба, који је делио моје мишљење о оном питању о дому за сирочад у Џорџији, и који, слутећи да ће се тражити добровољни прилози, из мудре смотрености остави сав новац код куће. Али пред свршетак проповеди осетио се толико ганут, да је живо желео да и сâм што приложи, па стога шапне једном пријатељу, који до њега стојаше, и замоли га да му позајми што новаца, те да приложи. По несрећи он је ту молбу управио по свој прилици јединоме човеку у свем оном скупу, који је имао тврдоћу да се ни најмање не потресе оном проповеди. Његов је одговор био: „У свакој другој прилици, пријатељу Хопкинсоне, ја бих ти радо позајмио, али у овој сада нећу, јер ми се чини да ниси при чистој памети!“

Неки од непријатеља г-дина Вајтфилда понашали су се као да замишљају да ће он оне добровољне прилоге употребити као своју личну и приватну зараду; али ја који сам с њим био врло присно познат (почем сам штампао његове беседе, журнале итд.) нисам никад и ни најмању сумњу имао у његово поштење, него сам и до данас одсудног мишљења, да је он у целом свом понашању био савршено частан човек. А чини ми се да моје сведочанство у његову корист треба да има у толико веће вредности, у колико ја с њим нисам имао никакве верозаконске

везе. Он је, истина, имао обичај да се овда онда моли Богу да мене обрати, али никад није имао задовољство да верује да су му те молитве биле услишане. Наше је пријатељство било, тако да кажем, грађанско пријатељство и, с моје и с његове стране, трајало је све до његове смрти.

Пример који ћу сад навести показаће унеколико како смо један према другом стојали. Једном приликом, кад је из Енглеске био дошао у Бостон, пише ми да би он ускоро дошао у Филаделфију, али не зна где би ту нашао стана за себе, почем је чуо да се његов стари пријатељ и домаћин, г. Бенедет, одселио у Џермантаун. Мој одговор био је: „Ви знате моју кућу; ако можете да се задовољите с њеном оскудном удобношћу, онда сте ми од свега срца добро дошли“. Он ми на то одговори: да ми награда моја неће изостати, ако сам ту пријатељску понуду учинио Христа ради. А ја му одвратим: *„Немојте ме рђаво разумети: није ради Христа, него ради вас!“* Један од наших заједничких познаника рекао је онако у шали да сам ја вешто утврдио ко ми управо овде на земљи за ту љубазност остаје дужан, без сумње зато што сам знао да свеци имају обичај да обавезаност за неку услугу или неко добро, које им се учини, скину са својих леђа и пренесу је на небо.

Последњи сам пут видео г-дина Вајтфилда у Лондону, кад ме питао за савет о своме дому за сирочад, и о томе да ли би могло бити да се та зграда употреби да се у њој установи једно више училиште.

Он је имао врло јасан глас, и изговарао је своје речи и реченице тако савршено, да је могао да се чује и да се разуме на великом растојању, особито што су његови слушаоци, ма како да су били мно-

гобројни, одржавали најпотпуније ћутање. Једно вече држао је проповед са степеница зграде у којој је суд а која се налази у средини Тржне улице (Market Street), а на западној страни Друге улице (Second Street) која пресеца ону под десним угловима. Обе су улице на доста далеком растојању биле пуне народа. Стојећи у последњим редовима у Маркет-стриту, био сам радознао да сазнам на колику се даљину може чути, па сам се одмицао све даље и даље низ улицу а к реци; и нађох да му се речи разговетно чују све док не дођох близу Фронт-стрита, где нека вика у тој улици не даде више да се чује. Замисливши полукруг којем је један крак чинила даљина на којој сам се налазио, и замисливши да је сав тај полукруг испуњен слушаоцима, од којих свакоме давах по две квадратне стопе, прорачунах да је проповедника могло чути више од тридесет хиљада људи. То ме измирило с новинарским извештајима који су тврдили да он, кад у пољу проповеда, има често на двадесет и пет хиљада слушалаца, као и са старим историјама о војсковођама које су држале своје беседе читавим војскама, а о чем сам понекад сумњао да је могло бити у ствари.

Како сам га често слушао, успео сам да могу да познам која му је беседа нова, а коју је опет чешће проповедао у току свога путовања. Честим понављањем он је држање таквих проповеди био тако усавршио, да му је сваки акценат, свако ударање гласом и свако повијање гласа било тако савршено и тако све на своме месту, да је човеку било мило да га слуша, и кад га није интересовао сâм предмет проповеди, онако мило како му је кад слуша лепу музику. Проповедници, који путују, имају то преимућство над

онима који остају на једном месту, што ови не могу једну и исту проповед понављати много пута једноза другим, па да се у изговарању њену усавршавају.

Оно што је писао и од времена на време штампао давало је велике згоде његовим непријатељима да га нападају; непромишљени изрази па и погрешна мишљења, кад се изнесу у говору, могу се после и објаснити наводом других израза који су их у оном говору пратили, или би се могли и порећи; али litera scripta manet (што је написано остаје). Критичари су жестоко нападали на списе његове и то, како се чињаше, с пуно разлога, тако да је то смањило број оних који су му се дивили и клањали му се, и спречило да се не намножавају, тако да ја мислим да би он, само да никад није ништа писао, оставио иза себе многобројнију и знатнију секту, и његова би слава у том случају још једнако расла и по смрти његовој, јер почем не би било ништа њиме написано на чему би се могао ослонити какав прекор или услед чега би му се давао нижи карактер, његове би присталице тада могле сасвим слободно да му придевају онолики број разноврсних врлина колико би њихова одушевљена занесеност за њим желела да их он има.

Моја се радња сад већ све једнако развијала и моје су прилике из дана у дан постајале све повољнијим, моје су ми новине доносиле врло леп приход, јер су за неко време биле готово једине у овој и у суседним провинцијама, те и ја сâм искусих како је истинита она примедба која каже: „кад се већ једном добије прва стотина, много је лакше добити другу,“ јер је новац расплодљиве природе.

Моја се задружна радња у Каролини показала успешном, те ме то охрабри да уђем у друге сличне радње по другим крајевима и да помогнем неколиким својим радницима да отворе штампаре по разним колонијама под онаквим погодбама као и у Каролини. Већи број њих лепо је радио и успевали су да на крају рока од шест година откупе од мене слова и да наставе рад за свој рачун, те се на тај начин подигло повише фамилија. Такве се задруге обично свршавају свађом, али сам ја био срећан да су сва моја удружења трајала и свршавала се лепо и пријатељски, а то је, како ми се чини, у многоме дошло отуда, што сам се ја постарао да се у нашем уговору јасно одреди шта сваки од задругара треба да ради и шта се од свакога од њих очекује, тако да ништа спорнога није ни могло бити, па стога свима који улазе у радњу с другим препоручујем да се постарају да се уговором одреди све тачно унапред. Јер ма како да задругари имају поштовања и поверења један према другом у време кад закључују уговор, опет у току задружне радње могу да се појаве мале суревњивости и незадовољства с мишљењем да један задругар више ради него други или да се више за радњу стара него онај други итсл., што све може собом донети да се расквари пријатељство и да се раскине свеза, да се поведу парнице и да настану још и друге непријатне последице.

У опште узевши ја сам имао обилатог разлога да будем задовољан што сам се настанио и радњу отворио у Пенсилванији. Али су биле две ствари које сам жалио, на име: што се није ништа предузимало за обрану, нити се ко старао за потпуно образовање омладине; није било народне војске, нити

је било какве више школе. Стога године 1743. напишем предлог о установи једне академије, и како сам тада мислио да ће пречасни господин Питерс, који је био остао без службе, бити подесно лице да управља таквом школом, саопштим му онај предлог. Али он, имајући у виду други један положај у служби баштиниковој,[1] који је затим и добио, не хтеде да се прими оног посла; а ја у оно време нисам познавао каквог другог човека коме би се тај посао могао поверити, и оставим на страну онај план нека чека. Друге године, 1744., пошло ми је за руком да предложим и установим Философско друштво. Шта сам том приликом и с тим циљем написао наћи ће се међу мојим хартијама кад се искупе.

С погледом на обрану, како се Француска сад придружила Шпанији која је већ од више година била у рату с Великом Британијом, што нас је наравно довело у велику опасност, и како нису успели трудни и непрекидни покушаји нашег гувернера Томаса да побуди квекерску скупштину да донесе закон о народној војсци као и о другим мерама потребним за безбедност провинције, ја одлучим да покушам шта би се могло учинити драговољним удружењем самог народа. Да то постигнем, најпре напишем једну брошуру с натписом „Проста истина“, у којој сам врло убедљиво изложио како немамо никакве одбране, како је права потреба да се сложимо и дисциплинујемо, и обећах да ћу кроз који дан предложити једно удружење ради тога, а у које треба

[1] Породица Вилијама Пена, који је био довео људе из Енглеске и населио их у провинцији која се по њему прозвала Пенсилванијом, сматрала се за сопственика земљишта на коме је подигнута Филаделфија. — Прев.

сви да се упишу. Ова је брошура имала неочекивано дејство. Мене позову да напишем правила таквог удружења, па споразумевши се с неколиким пријатељима о првом нацрту тих правила, позовем грађане на збор у оној великој згради о којој сам већ помињао. Дворница је била доста пуна. Био сам спремио повише штампаних егземплара оних правила, и на више места по дворници наместио пера и мастило. Отворим састанак са неколико речи о циљу његову, прочитам она спремљена правила, објасним их и онда растурим по збору оне штампане егземпларе, које присутни радо потпишу не правећи никаквих замерака противу њих.

Кад се збор разиђе, ми прикупимо потписане егземпларе, и нађемо да их је хиљаду и двеста грађана потписало, а кад пошљемо та правила и ван вароши по другим местима наше провинције, добијемо преко десет хиљада потписника. Сви се ови наоружају о свом трошку што су пре могли, саставе чете и пукове, изберу своје официре и почну се сваке недеље састајати, по један пут ради вежбања у руковању с оружјем и у другим деловима војне дисциплине. Жене опет прикупе између себе драговољне прилоге те набаве и поклоне четама свилене заставе с разним шарама и написима које сам им ја дао.

Официри разних чета које су скупа чиниле филаделфијски пук састану се и изберу мене за свога пуковника; али, ценећи да ја нисам подобан за то, ја тај избор не примим, него препоручим г-дина Лоренса, човека врло личног и од великог утицаја, који услед тога и буде наименован. Затим предложим једну лутрију, да њоме добијемо потребан новац да направимо једну батерију испод вароши и да

је снабдемо топовима. Та се лутрија брзо разграби, и батерија ускоро буде саграђена. Купимо неколико старих топова из Бостона, али како нам не беху довољни, ми пишемо у Енглеску и поручимо нове, а уједно замолимо наше баштинике да нас колико толико помогну, и ако се нисмо много надали да ћемо од њих добити какву помоћ.

Међутим пуковник Лоренс, Вилијам Ален, Абрам Телор и ја будемо послани од стране наших другова драговољаца у Њу-Јорк, да од гувернера Клинтона добијемо неколико топова на зајам. Он нас најпре пресудно одби; али при ручку са својим војним саветом, кад су се добро прихватили вина са Мадере, као што је то тада био већ обичај у тој вароши, он мало по мало омекша и рече да ће нам позајмити шест топова. Пошто је испио још неколико пуних чаша, он повиси онај зајам на десет топова; а још мало после и на крај краја он нам добродушно обећа осамнаест топова. Били су то све врло добри топови, осамнаест-фунташи с лафетама и свом опремом, и ми их одмах пренесемо и наместимо на нашу батерију, где смо их ми добровољци чували сваку ноћ редом све док је рат трајао, а и ја сâм, кад год ми је ред долазио, ишао сам на стражу као прост војник.

Моја усталашност око свега тога била је врло мила гувернеру и војном савету његову; поклоне ми своје поверење, и питали су ме за савет у свему у чему су мислили да њихово суделовање може бити од користи нашем удружењу. Позвавши у помоћ и религију, ја им предложим да држимо један општи пост, да потпомогнемо морални преображај и да замолимо благослов небески на наше предузеће. Они при-

хвате мој предлог; али како је то био први пост о коме се икада дотле мислило у провинцији, секретар није имао никакав преходни случај на који да се угледа при писању прогласа. Како сам се ја васпитао у Новој Енглеској где се сваке године по једанпут проглашава општи пост, сад ми је помогло то моје искуство; саставим проглас у стилу у каквом се то обично чини; преведу га и на немачки, и штампају на оба језика, па се онда обзнани и растури по провинцији. То свештеницима разних секта даде прилике да побуђују своје људе да се уписују у наше удружење, и по свој прилици сви би се, осем квекера, и уписали, да наскоро затим није закључен мир.

Неки од мојих пријатеља мислили су да ћу ја својом радњом на организовању одбранбене снаге увредити квекерску секту, и тиме изгубити свој утицај у провинцијској скупштини, у којој су они имали велику већину. Један млад господин, који је и сâм имао неке пријатеље у поменутом дому, а који је желео да дође на моје место као перовођа, саопшти ми да је одлучено да се при новом избору сасвим обиђем, па ми стога, као искрен пријатељ, световаше да је боље да сâм дадем оставку, почем би се то лепше слагало с мојом чашћу, него да будем збачен. Мој је одговор био да сам ја негде читао или може бити слушао о једном јавном човеку који је поставио себи за правило: да никад не тражи какво звање а и да никад не одбија ако му се какво понуди. „Ја се сасвим слажем с тим правилом“ наставих, „и хоћу да се по њему управљам, а с једним малим додатком, на име: нећу никад *да иштем*, никад *да одбијам*, и никад *да дајем оставку* на

звање. Ако скупштина хоће да моје звање перовође узме па да га преда другом, нека је — нека узме. Ја нећу да остављањем свога положаја изгубим право своје да се једнога дана, пре или после, наплатим са својим противницима.“ Него после овога ништа више не чух о своме збацивању; кад дође дан новог избора, изабраше ме једногласно као обично. Може бити да би им било мило да сам их сâм од своје воље оставио, јер нису волели моје присне везе са члановима војног савета, који су стали на страну гувернерову у свима споровима о војним спремама, којима је скупштина већ од дужег времена била узнемиравана; али опет није им се свидело да ме замењују другим просто из тог разлога што сам се показао вредан у организовању драговољаца, а већ какав други разлог нису ни имали.

Шта више ја сам имао узрока веровати да ниједан од њих није био противан одбрани земље, само ако се они не позивљу да у томе што помажу. И још нађох да је међу њима било много више, него што сам мислио, људи који су били мишљења да истина не треба ни непријатеља нападати, али да се треба бранити кад смо нападнути. Штампано је било повише брошура *за* и *против* рата, а било је и неколико у прилог одбранбеног рата, које су угледни квекери написали, а које су, како верујем, увериле највећи број њихових младих људи да је рат за одбрану уместан.

Једна радња у нашој пожарној дружини дала ми је прилику да мало загледам каква осећања превлађују међу њима (квекерима). Предложено је било да онај предлог, да се сагради батерија, помогнемо тиме што ћемо сву готовину наше дружине (тада

око шездесет лира) уложити у куповину срећака у предложеној лутрији. По нашим правилима никакав се новац није могао из касе издати, док се то не одлучи на првом састанку после оног на којем је предлог учињен. У нашој дружини било је тридесет чланова, од којих су двадесет и два припадали секти квекерској, а само осморица другим верама. Нас осморица дошли смо сви тачно нâ састанак, али, и ако смо се надали да ће бар понеки од квекера гласати с нама, опет нисмо нимало били сигурни да ћемо добити већину. На састанак је дошао само један квекер, по имену Џемс Морис, да прави опозицију оном предлогу. Рече како му је веома жао што се тако што икада и предложило, јер су сви Пријатељи томе одсудно противни, и кад би се тај предлог усвојио, то би начинило такав раздор, да би се цела дружина могла растурити. Ми му рекосмо да не видимо нимало разлога томе; ми смо чинили мањину, па ако су Пријатељи противу предложене мере и надгласају нас, ми ћемо се покорити већини, како и треба да буде према практици у свима друштвима. Кад је већ дошло време да се посао свршава, ми предложимо да се приступи гласању. Он са своје стране признаваше да бисмо према правилима ми имали права да тако и учинимо, али како је он поуздано знао да ће више њих чланова доћи на састанак, да гласа противу предлога, мислио је да би право било још мало почекати док и они не дођу.

Још смо о томе расправљали, а послужитељ дође да ми каже да два господина желе да говоре са мном и чекају ме доле. Сиђох и нађох да су то два квекера, чланови наше дружине. Рекоше ми да има њих осам који су се искупили у једној кафани

одмах ту близу, да су одлучили да дођу да гласају с нама, ако би за то било потребе, што се надају да неће бити случај, а желе да их и не зовемо у помоћ, ако можемо бити без ње, почем би их њихово гласање с нама за такву меру могло завадити с њиховим старијим и пријатељима. Сад већ сигуран да ћемо имати већину, ја се вратих горе, и по неком кратком као колебању пристадох да чекамо још један сахат. Са̂м г. Морис признаваше да је то врло лепо од нас. Али ниједан од његових пријатеља не дође, што га је, како рече, веома изненадило, те по истеку једнога са̂та приступисмо гласању и примисмо ону резолуцију са осам гласова противу једног. Како су од двадесет два квекера њих осморица били готови да гласају с нама, а њих тринаест својим одсуством показаше да нису хтели да се противе оној мери, ја сам после рачунао да је сразмера квекера који су искрено противу одбране према онима који су за обрану само као један према двадесет и један; јер су сви ови (који показаше да су за обрану) били редовни чланови тога друштва, и на добром гласу међу њима, а били су извештени о чему ће се решавати на ономе састанку.

Поштовани и учени г. Логан, који је свагда припадао тој секти, био је упутио својим квекерима писану посланицу у којој је изјавио да он одобрава рат за одбрану и поткрепио своје мишљење многим и јаким доказима. Дао ми је у руке шесет лира, да за њих купим срећке у лутрији за батерију, с упутством да и добит, ако би каква пала на коју од тих срећака, употребим опет на батерију. Причао ми је ову причицу о своме старом господару Вилијаму Пену, а баш с погледом на одбрану. Он

је с тим баштиником дошао, као млад човек и његов секретар, овамо из Енглеске. Тада је још трајао рат, и на мору опазише да некакав убојни брод плови за њиховим као у потеру, и мишљаху да ће оно бити некакав непријатељ. Капетан њихова брода спремаше се на одбрану, али Вилијаму Пену и његовој дружини квекерској рече да од њих и не очекује да му што помогну, те стога могу да сиђу у кабину, што они сви и учине осем јединог Логана, који остане горе на крову и буде придодат на службу једном топу. Мало после па се показа да је онај замишљени непријатељ управо пријатељ, и по томе прође без борбе. Али кад секретар Логан сиђе доле да тај глас саопшти Вилијаму Пену и дружини, овај га узе оштро укоравати што је остао горе на крову и предузео да помаже да се брод одбрани противно начелима Пријатеља, а особито још кад капетан није ни тражио ту његову помоћ. Овај прекор, учињен пред целом дружином, раздражи секретара који одговори: „Како сам ја твој слуга, зашто ми ти ниси заповедио да сиђем доле?! Него си ти био доста вољан да ја останем горе, и да помогнем да се одбранимо, све док си мислио да има опасности!“

Бивши много година у скупштини којој је већина непрекидно била састављена од квекера, имао сам често прилике да видим у какву су неприлику долазили услед свога начела противу рата, кад год се по потреби круниној скупштина позвала да даде новчане помоћи за војне потребе. С једне стране нису желели да увреде владу непосредно одбијајући њен захтев, а с друге стране бојали су се да не увреде своје пријатеље квекере одобравајући оно што је тако противно њиховим начелима: отуда свако-

јака избегавања да се на овакав захтев пристане, и опет свакојако довијање како да се сакрије оно одобравање, кад већ постане неизбежним. Најпосле су измислили да ће најбоље бити решити да Скупштина даје захтевану суму „за краљеву употребу“, а да никад и не траже рачуна како се тај новац употребио.

Али ако захтев није долазио непосредно од круне, онда она реченица није више била згодна, и ваљало је пронаћи какву другу. Тако је један пут била потреба да се набави барута (чини ми се за гарнизон у Лујизбургу), па се влада Нове Енглеске обрати с молбом на Пенсилванију да даде нешто новаца за ту набавку, и ту молбу гувернер Томас живо препоручиваше скупштини. Ова са својом квекерском већином није могла ни по што одлучити да се даје новац за набавку барута, почем овај спада у ратни прибор; него се најпосле досете па одлуче: да се у помоћ Новој Енглеској дâ три хиљаде лира, да се тај новац преда у руке гувернеру, који да за њ може купити хлеба, брашна, пшенице *или и другог зрневља*. Неки чланови војног савета, желећи да скупштину доведу у још већу неприлику, световаше гувернеру да не прими такву одлуку, почем се њоме не даје оно што се захтевало. Али овај одговори: „Ја ћу да примим новац, јер врло добро разумем значај њихових речи; оно њихово *и друго зрневље* значи барут.“ Па је барут и купио, нити су му икада квекери што приметили противу тога.

С погледом на тај факт ја сам — кад се оно у нашој пожарној дружини побојасмо да нећемо успети с нашим предлогом у корист лутрије — своме пријатељу г-дину Сингу, једноме од чланова наше

дружине, рекао: „Ако не успемо с овим, онда ћемо да тражимо да се одобри да се онај новац изда на набавку ватрених машина; противу тога квекери не ће имати ништа; а после ти ћеш предложити мене а ја тебе у одбор који ће извршити куповину, и онда ћемо нас двојица купити велики топ, који доиста и није друго него ватрена машина!“ — „Видим ја“ прихвати, он „да си се ти много извештио бивши тако дуго у скупштини! Твоја двомислена „ватрена машина“ сасвим одговара оној квекерској одлуци о житу *и другом зрневљу.*“

Ове забуне и неприлике, од којих су квекери патили зато што су утврдили и објавили као једно од својих начела да никакав рат није законит, а та објава, бивши једном учињена, није се више могла повући натраг, све да су они и променили своја уверења, подсећа ме на мудрије понашање једне друге секте међу нама, тако званих дункера. Ја сам се ускоро пошто се ова појавила упознао с једним од њених оснивача, Михаилом Велфером. Он ми се једном жалио како их занесењаци других вера грозно оговарају и подмећу им гнусна начела и обреде, који у самој ствари нису никад били њихови. Ја му на то приметим да је то тако свагда било с новим сектама, и да се тим клеветама може само тако стати на пут, ако се чланови њихове вере и правила њихове дисциплине предаду јавности. Рече ми да су то неки од њихова друштва предлагали, али да се предлог није усвојио из овог разлога: „Кад смо се ми први пут као друштво саставили“ узе говорити, „Богу је било угодно да нам разум осветли то-

---

ватрене машине (fire-engine) — тако Енглези и Американци зову машину којом при пожарима гасе ватру.

лико, да смо видели како нека тврђења, која смо ми сматрали за истину, нису друго него заблуда, и опет да је стварна истина понешто што смо ми дотле сматрали за заблуду. Од времена на време Он је био милостив да нам повећава светлост, и наша су се начела поправљала, а наше погрешке смањивале. Али ми не знамо насигурно да ли смо већ дошли до на крај тог нашег напредовања, и да ли смо већ достигли савршенство духовног и богословског знања, па се бојимо да ћемо, ако бисмо нашу садашњу вероисповест предали јавности, том обзнаном бити везани и ограничени и може бити да нећемо бити вољни да примимо даље поправке и напретке, а они који иза нас дођу још мање, јер ће мислити да је оно, што су њихови старији и оснивачи секте учинили, нешто свето, од чега не треба никад одступати".

Оваква скромност у једне секте може бити да је редак пример у историји човечанства, јер обично свака секта замишља да само она притежава истину, док се све остале, које се од ње разликују, налазе у заблуди; од прилике онако како бива са човеком који путује по магли: оне који иду истим путем испред њега, и оне који иду за њим, он види маглом окружене, као и људе по пољима с једне и друге стране пута; али око њега самог чини му се све тако јасно и видно, а међутим и он путује онако исто по магли као ма ко од оних других. Да избегну ту врсту забуне, квекери су у последње време мало по мало почели да се одричу јавне службе у скупштини и у општини; јер више воле оставити власт него своја начела.

Требало је да сам још раније споменуо да сам године 1742. изумео једну отворену пећ, којом су се собе могле боље грејати а са мање горива, почем се ваздух, који је улазио у пећ, загревао на самом уласку. Модел од те пећи поклоним Роберту Грêсу, једноме од својих старијих пријатеља, који је имао топионицу гвожђа и који нађе да је прављање гвоздених плоча за те пећи пробитачан рад, јер је њихова тражња расла. Да још боље унапредим ту тражњу, ја сам написао и штампао једну брошуру с овим натписом: „Опис ново-изнађених Пенсилванија-огњишта, у коме је њихово грађење и начин како се с њима ради нарочито објашњено, њихово преимућство над свима другим методама грејања доказано, и све замерке, које су се противу њихове употребе подигле, оборене или отклоњене“ итд. Ова је брошура имала добро дејство. Гувернер Томас био је веома задовољан са саставом те пећи, како је у тој брошури описан, да ми је понудио да ми даде патенат да за извесан број година само ја имам право продавати је. Али ја не хтедох то примити и то из начелног обзира који је увек у таквим приликама за мене вредио, а на име: „Почем ми уживамо велике користи од изуметака других људи, треба да нам је мило кад нам се даде прилика да каквим својим изуметком можемо послужити другима, а то да чинимо од своје драге воље и великодушно“.

Него један продавац гвожђарије у Лондону, узевши много шта из оне моје брошуре и прерадивши то у једну своју брошуру, извршивши неке мале промене у склопу пећи, које су управо само сметале њеном дејству, извади на њу патенат, и како су ми после казивали стекао је лепо имање. Нити је то једини

случај да је неко трећи извадио за себе патенат на моје изуметке, и ако не свагда с оноликим успехом као онај; али се ја нисам никад томе противио, јер нисам ни желео да се користим својим изумецима, а осем тога мрзео сам парнице. Употреба тих пећи у врло многим кућама, како у овој тако и у суседним колонијама, давала је и даје становницима могућност да много дрва уштеде.

Кад се мир закључи и престане сваки даљи рад нашег добровољачког удружења, ја се окренем својим мислима опет питању о установљавању једне академије. Први корак, који сам учинио, био је: да придружим себи неколико вредних пријатеља, од којих ми је већи број дао наш Џунто; други је корак био да напишем и наштампам једну књижицу, којој је био наслов: „Предлози с односом на васпитавање омладине у Пенсилванији“. Њу сам бесплатно раздао главнијим становницима, и чим сам могао претпоставити да су је прочитали, а тиме да су им се духови приправили на решавање тога питања, ја покренем јавну уписанију ради отварања и обдржавања једне академије. Прилоге је те ваљало плаћати годишње кроз пет година; поделивши их тако на више година, држао сам да ће се већа сума уписати, па мислим да је тако и било, јер је, ако се добро сећам, уписанија донела не мање од пет хиљада лира.

У уводу у те предлоге ја нисам био рекао да цела ствар потиче од мене, него као да њих предаје јавности неколицина господе која се интересују за јавне ствари, јер сам свагда избегавао, колико сам год могао, да истичем себе публици као покретача нечега што иде на њену корист.

Приложници желећи да приступе одмах к извршењу пројекта, изабрали су између себе један одбор од двадесет и четири члана као стараоце, а г-дину Франсису, који је онда био правобранилац провинције, и мени повере да израдимо нацрт за устав академијин, па кад то учинимо и кад се тај устав потпише, купимо кућу, најмимо учитеље и, чини ми се године 1749., отворимо предавања.

Како се број ђака брзо намножавао, ускоро она кућа постаде и сувише тескобна, и ми почесмо гледати да нађемо какво земљиште на згодном месту па да на њему сазидамо нову зграду, кад само провиђење истави пред нас једну велику кућу сасвим готову, која би, с неколиким преправкама, могла добро послужити за ону потребу. Била је то она зграда о којој сам већ помињао а коју су слушаоци г-дина Вајтфилда били подигли. А добисмо је за нас на овај начин:

Треба најпре да кажем да се — почем су прилоге дали људи од разних секта — водила брига да се при наименовању старалаца, на чије су име убаштињени земљиште и зграда, ниједној секти не даје претежност, почем би временом ова могла дати могућност да секта која има већину старалаца просто прогласи то имање својим, што би наравно било противно првобитној намери. Стога су наименовали од сваке секте по једног представника у старалачки одбор, тако да је у овоме била заступљена и црква англиканска, и пресвитеријанска, и баптиска, и моравијанска итд., а ови су, кад би се једно место смрћу упразнило, имали да изберу новога стараоца између приложника. Заступник моравијанске секте није се нешто свидео оним другим стараоцима, те кад он

умре, ови одлуче да не бирају из те секте новога члана. Тешко је сад било како да се избегне да новим избором не дођу два члана од исте секте у одбор.

Било је предложено више лица, али се баш због тога обзира није предлог усвајао. Најпосле неко помену мене, додавши да ја никаквој секти не припадам него сам онако поштен човек, и то побуди оне друге чланове те мене изабраше. Оно одушевљење које је владало спочетка, и кад се зграда зидала, давно је већ било легло, и стараоци тога подузећа нису могли прикупити довољно нових прилога да плате ренту за земљиште и да измире неке друге дугове, учињене због саме зграде, и то их је доводило у велику неприлику. Како сам сад био члан одбора за ту зграду и опет члан одбора за академију, био сам у згодној прилици да преговарам и с једним и с другим, и доведем најпосле ствар до тога да се погоде. Том погодбом стараоци зграде уступе ову стараоцима академијиним, а ови се опет обавежу да плате дуг њен, и да кроз сва времена држе једну велику дворницу на расположењу проповедницима који би се овда онда јавили (како је то и био први циљ те зграде), и још уз то да одржавају једну школу за наставу сиротне деце. Начини се наравно и писмен уговор, и кад се дугови исплате стараоци академијини приме зграду са њеним земљиштем. Ону огромну и високу дворану поделимо у спратове, начинимо и горе и доле собе за предавања, купимо од суседа још нешто земљишта, и ускоро би све лепо готово и уређено, и ђаци се преселише у ту зграду. Сва брига и сва мука око погодбе с мајсторима, око набавке материјала и над-

зиравања над самим радом, пале су на мене, а ја сам се свега тога примио у толико радосније што ми то није нимало сметало у мојим приватним пословима, јер сам на годину дана пре тога био узео к себи врло способног, вредног и поштеног задружника, г. Давида Хбла, са чијим сам карактером био одавна познат, јер је радио за мене четири године. Он је скинуо с мене сву бригу око штампарије, и тачно ми плаћао мој део добити. Та наша задружност трајала је пуних осамнаест година успешно и на корист обојице.

После неког времена гувернер нарочитим актом призна онај одбор старалаца академије за правно тело (корпорацију). Фонд за њу порасте прилозима прикупљеним у Енглеској, поклонима у земљишту од стране баштиника, к чему је после и скупштина још додала један повелики комад, и тако се ето установио филаделфијски университет. Ја сам био један од његових старалаца од самог почетка па ево већ скоро четрдесет година, и имао сам врло велико задовољство да видим повелики број младих људи који су се образовали у њему и који су се одликовали својим способностима у служби на јавним положајима, и који су били прави украс своје отаџбине.

Кад сам се, како поменух, ослободио потреба да сâм водим своју радњу, ласкао сам себи да сам, стекавши довољну и ако умерену имућност, обезбедио себи одмор за остатак живота, па да се могу предати философским студијама и забавама. Купио сам био од Д-ра Спенса сав његов апарат, а он беше дошао из Енглеске да држи јавна предавања, и био сам се дао с највећом ревношћу на моја електрична експериментовања. Али публика, сматрајући

ме сад као грађанина који има слободног времена, дохвати ме за своје потребе, и сваки део наше грађанске владе, и готово у исто време, наметаше ми једну или другу дужност. Гувернер ме је наименовао за примирног судију; општина ме најпре изабра за одборника, па после и за једнога од кметова; а грађанство ме изабере за њихова представника у скупштини. Ово последње било ми је у толико пријатније, у колико ми је постало досадно да седим у скупштини, да слушам дебате у којима као њен перовођа нисам могао узети учешћа, а које су често биле тако празне и досадне, да сам морао да се забављам правећи кругове и мађијске коцке само да избегнем замореност; а замишљао сам да ћу сад као члан скупштине имати могућност да и боље послужим. Него не мислим да кажем да све то није ласкало мојој частољубивости; у самој ствари доиста ми је ласкало, јер је све то било за мене висока почаст, особито кад сам помишљао са какве сам низине почео каријеру. А и у толико више биле су ми те почасти миле, у колико је њима публика, сама од своје воље и без моје какве молбе, посведочавала како добро мишљење има о мени.

Покушао сам да послужим као примирни судија и ишао сам да саслушавам тужбе у примирном суду. Али нађох да је требало имати већег знања из грађанског законика, него што сам га ја имао, па да се та дужност отправља како треба, и ја се мало по мало повлачах правдајући се тиме што ми ваља вршити и веће дужности као члан законодавне скупштине. Грађани су ме бирали сваке године кроз десет година, и ако нисам ниједног бирача молио да за мене гласа, нити сам посредно или непосредно

изјављивао какву жељу да ме бирају. А кад ме први пут изабраше за скупштинара, мога сина изабраше на моје место за перовођу.

Године која је затим дошла гувернер пошље скупштини посланицу којом је позове да избере из своје средине неколико чланова који ће са члановима одређеним од стране ратног савета ићи у Карлајл, да тамо с Индијанцима воде преговоре за мир. Скупштина избере свога председника (г. Нориса) и мене, и добивши пуномоћја отидемо у Карлајл и тамо се састанемо с Индијанцима.

Како се ти људи лако опијају, а кад се опију праве свакојаки неред и свађају се, ми оштро забранисмо да им нико не продаје вина и ракије. Кад нам се пожалише на то ограничење, рекосмо им да ћемо им дати већу количину рума кад посао с њима свршимо, ако само за време преговора буду трезни. Они нам то обећају, и доиста одржаше обећање (јер у осталом нису ни могли добити каквог пића), те су се преговори за мир водили врло лепо и уредно, и овај се утврди на задовољство и једне и друге стране. Они тада затраже и добију обећани им рум. То је било једног дана после подне; а било је њих скоро на стотину, које људи, које жена и деце, и били су смештени у привремене колибе, саграђене око једне четворостране пијаце, и то на пољу иза вароши. У вече чујемо велику вику и лупњаву од њихових колиба, те изиђемо да видимо шта је. Нађосмо да су запалили велику ватру насред просторије око које су им саграђене колибе; а сви бејаху пијани, и жене и људи, свађаху се и насртаху један на другога. Онако полунаги, онако тамнобојне коже, видљиви само при слабој светлости оне ватре

како јуре један другог и како се туку угарцима, које из ватре беху извукли, и урличући страховито — цео тај призор био нам је као слика пакла, какву је у опште наше уображење могло да изведе. Него није било могућно утишати њихову вику и тучу, и ми се напослетку вратисмо у наш стан. Око поноћи нéки од њих дођоше пред нашу кућу и узеше лупати на капији, иштући да им дамо још рума, али им ми и не одговарасмо.

Знајући да су се ружно понашали према нама онаквим узнемиравањем, они сутрадан пошљу три своја постарија главара да нам се извине. Беседник њихов признаваше да су погрешили, али је кривицу сваљивао за то на рум; па се онда труђаше да и рум оправда говорећи: „Велики Дух, који је све створио, свакој је стварци наменио неку службу, и што год је он чему наменио томе треба та ствар и да служи. Кад је он рум стварао рекао је: „Дајде нека ова ствар служи да се њоме опијају Индијанци!“ — И сад мора тако и да буде!“ И доиста, ако је промисао хтео да се ови дивљаци истребе те да се начини место за оне који ће обделавати земљу, онда није неверовно да је баш рум одређен да буде средство за тај циљ. Он је већ уништио сва племена која су некада становала на приморју.

Г. 1751. д-р Томас Бонд, један мој нарочити пријатељ, зачне мисао да у Филаделфији установи болницу, у коју ће се примати и у њој лечити сиромашни болесници, било да су становници провинције, било да су странци. То је био врло благотворан план, који се мени придавао, али који је од првог почетка био његов. Развио је велику ревност и делателност да добије уписнике, који би такав завод потпома-

гали, али како је та ствар била онда сасвим нова у Америци, и спочетка се слабо разумевала, мало је успеха имао.

Најпосле ето га к мени с комплиментом да је нашао да се никакав општекорисни пројекат не може остварити, ако се ја не будем за њега заинтересовао. „Јер“ рече, „често ме они, које позивам да се упишу као приложници, питају: Јесте ли питали Франклина за савет о тој ствари?! и шта мисли он о томе?! И кад им кажем да те нисам питао, јер сам мислио да се ти у тој врсти послова не разумеваш, онда они неће да упишу ништа, него веле: нека остане, да се мало поразмисле.“ Ја онда потражих ближа обавештења о природи његова предлога као и о веровној корисности његовој, па кад добих од њега врло повољно обавештење, не само да се са̂м уписах с прилогом него предузех од свег срца да му прибављам уписнике. Него пре но што ћу се обратити људма за прилоге, ја сам најпре узео да спремим духове за то, пишући о тој ствари по новинама, што је у осталом био мој обичан начин у таквим приликама, а што је он са своје стране био пропустио учинити.

Уписи су затим постали и чешћи и већи; али кад опет почеше застајати, видех да од свега тога неће бити ништа, ако скупштина не притече у помоћ, и стога предложим да се њој поднесе молба, што се и учини. Посланицима из унутрашњости ствар се спочетка није нимало свидела; навођаху да ће од такве болнице само варош видети неке користи, те стога нека је варошани и граде, али изјавише да сумњају да баш и сви варошани одобравају тај предлог. Моје противно тврђење да предлог налази у толикој мери одобравања, чема сумње

о томе да ће се добровољним прилозима скупити две хиљаде лира, сматрали су они за прекомерно уображавање и за просту немогућност.

На томе и таквом посматрању њихову ја сам основао мој план. Изиштем одобрење да поднесем законски предлог да се приложници, по захтеву њихове петиције, признају за корпорацију и да се дâ округла сума у новцу, а то смо одобрење добили поглавито стога што се у скупштини мислило да ће се тај законски предлог лако одбацити ако им се не буде свидео. Ја онда спремим тај предлог тако да је управо оно, што је главно, дошло у условном облику, и то овако: „Даље се узакоњава, горепоменутим aукторитетом (т. ј. народном скупштином) да кад поменути уписници и приложници дођу на збор па изберу своје управнике и свога благајника, и кад од својих приложника наплате и саставе фондовни капитал од толике и толике вредности (годишњи интерес од којега би ишао на то да се сиромашни болесници у тој болници негују не плаћајући ништа за храну, послугу, лекарски савет и лекове), и докажу то председнику скупштине који онда буде био, и то на његово потпуно задовољство, тада ће бити законито за тога председника, и он се овим овлашћује да потпише наредбу благајнику провинције да положи две хиљаде лира, у две годишње рате, благајнику поменуте болнице, да се употреби на оснивање, зидање и довршавање њено“.

Овај и овакав услов пронео је предлог кроз скупштину, јер су они чланови, који су се пре противили да се дâ она новчана помоћ, сад мислили да је згодна прилика да без икаква трошка покажу како су милосрдни и пристану на тај начин

како је предложен. А ми онда, тражећи међу грађанима приложнике, узесмо оно условно обећање законско као нову побуду да даду прилоге, почем ће сваки такав прилог да се удвоји прилогом који је скупштина за извесан случај одлучила да се даје; тако је она погодба дејствовала добро на обе стране. Уписанија ускоро пређе суму која је била потребна, и ми онда затражимо и добијемо онај поклон из провинцијске благајнице, а тиме дођемо у стање да цео онај наш план извршимо. Брзо подигнемо удобну и лепу зграду, и постојаним искуством та се установа показала корисна, и цвета и данас. Ја се не сећам ниједнога од мојих политичких маневара, чији ми је успех дао већег задовољства или за који сам, при дубљем размишљању, сâм себе лакше извинио што сам употребио нешто мало лукавства.

Од прилике у то време обратио се на мене још један пројектатор, пречасни Гилберт Тенент, који ме замоли да му помогнем скупити прилоге за грађење једне нове дворнице за молитвене скупове, а на име за своје пријатеље које је он прикупио између пресвитеријанаца а који су били ученици г. Вајтфилда. Не желећи да суграђанима постанем непријатан тражећи од њих и сувише често новчане прилоге, ја пресудно одбијем тај његов захтев. Он онда зажели да му дâм листу с именима лица за које из искуства знам да се за свако јавно добро интересују и да су дарежљиве руке. Мени се чинило да не би било лепо од мене да их, стога што су се показивали љубазни према мени и одазивали се мојим молбама, покажем и другим просјацима да им досађују, и зато му не хтедох дати листу коју ми је искао. А он онда зажели да му бар дајем

савета. „То ћу вам с драге воље учинити“ рекох; „и на првом месту саветујем вам да се обратите свима онима о којима знате да ће вам нешто дати: друго, обратите се и свима онима о којима нисте баш сигурни да ли ће вам што дати или неће, а покажите им листу оних који су дали; и напослетку, немојте занемарити ни оне о којима сте сигурни да вам ништа неће дати, јер се ипак може десити да сте се у некоме од њих преварили.“ Он се слатко насмеја, али ми захвали и рече да ће учинити по моме савету. Он је тако и учинио, и искао је прилоге просто од свију и свакога, и на тај начин добио је много већу суму него што је очекивао, а њоме је подигао ону пространу и врло елегантну зборницу, која стоји у Арч-стриту.

Наша варош, и ако је била подигнута с лепом правилношћу, с улицама широким, правим и које пресецају једна другу под правим угловима, имала је ту стидну махну што је те улице дуго и дуго оставила некалдрмисане, и на мокром времену точкови од кола изрили би их у праве баруштине, тако да је било мучно преко њих прећи, а опет кад је суво време, онда је пуно прашине. Ја сам живео близу пијаце која се звала Џерси-маркет, и чисто ме болело да гледам како се људи муче газећи блато кад дођу на пијацу да купују што им треба за храну. Најпосле једно парче по средини пијаце поставе цигљом, те су грађани, кад већ изиђу на пијацу, имали где да стану на суво, али док дођу до те сувоте ваљало им је често газити блато до изнад чланака. Говорећи једнако о томе и пишући по новинама, најпосле успем да се сагради калдрма од пијаце па до тротоара од цигаља, који је већ посто-

јао и с једне и с друге стране. То је за неко време давало да се на пијацу могло изићи сувом ногом; али како остала улица није била калдрмисана, сва кола, извучена из блата, остављаху на оној узаној калдрми све блато са својих точкова, које је ту тако остајало, јер још не бејаше уређена општинска служба за чишћење улица.

Распитујући најпосле наиђем на једног сиромашка а вредног човека који беше вољан да предузме да калдрму одржава чистом, скидајући с ње блато или прашину два пута преко недеље, и чистећи и испред кућа свију комшија, а да му се за то плаћа од сваке куће по шест пенса (62 сантима) на месец. Ја онда напишем и штампам један као чланак, у коме разложим све користи које би могле доћи целој околини отуда, а за тако малену новчану жртву; поменем како би чак и унутрашњост наших кућа била чистија, јер би они који у куће улазе мање блата уносили; поменем и корист трговцима и продавницама, почем би им се лакше могло приступати, и почем у суво време не би ветар наносио прашину на њихов еспап итд. итд. По један егземплар од тога чланка пошљем у сваку кућу; па један или два дана позније зађем од куће до куће, да видим ко је од њихових газда вољан да потпише обавезу да плаћа месечно по шест пенса. Нађох да сви једногласно пристају, па су за неко време лепо и тачно плаћали. Сви су варошани били усхићени чистотом тротоарâ који су окружавали пијацу, јер је сваки од њих имао отуда практичну корист, те се услед тога појави општа жеља да се све улице калдрмишу, и грађанство беше вољно да се на тај циљ разреже нарочити прирез на све.

После неког времена напишем законски предлог да се калдрмише цела варош, и поднесем га скупштини. То је било пекако баш кад ћу да се кренем у Енглеску год. 1857., а вотиран је тек по моме одласку, с изменом што се тиче начина како да се распореди прирез (а тај се распоред мени није чинио добар), али и с додатком чланака којима се не само калдрмисање него и осветљење вароши обезбеђивало, што је наравно била врло добра поправка мога предлога. Један приватан човек, г. Џон Клифтон, први је дао пример како је корисно имати лампе, наместивши једну и палећи је свако вече пред својом кућом, те остали грађани одмах видеше како би добро било да се сва варош тако осветли. И заслуга за ту корисну ствар мени је приписивана, али у истини припада поменутом господину. Ја сам само ишао за његовим примером, и једино што могу себи присвајати јесте измена у облику наших лампа, у колико се разликују од тако званих глоб-лампа, какве смо најпре били набавили из Лондона. Нашли смо да ове нису згодне из ових разлога: у њима ваздух није приступао к пламену оздо, стога ни дим није тако лако одлазио на више, него се вртео унутра по лампи и црном навлаком ускоро је спречавао светлост коју је требало да лампа даје; осем тога задавала је много посла, јер је ваљало сваки дан чистити; и напослетку, да се случајно само мало удари, разбила би се и постала сасвим неупотребљива. Ја стога предложим да је начинимо да има четири стране или стаклена окна, да јој наместимо горе подугачак димњак да одвлачи дим, а доле да отворимо рупице кроз које би спољни ваздух у лампу улазио и онда терао дим у висину и напоље. Таквим

би се начином лампе одржавале чисте, нити би се саме замрачавале већ после неколико сахата, како је случај с лондонским лампама, него би светлиле све до зоре, а кад би се баш и удариле, разбило би се само једно окно, које је лако одмах оправити.

Ја сам се понеки пут чудио како Лондонци нису научили да у своје лампе по улицама наместе доле рупице за придолазак ваздуха, кад су могли да виде како у Вокхолу лепо светле лампе с таквим рупицама. Али су те рупице тамо биле намештене у другој намери, то јест да се пламен саопшти много брже фитиљу преко кудељних влакана која се помаљају кроз оне рупице, а на оно друго, т. ј. на придолажење ваздуха у запаљени фитиљ није се ни мислило. Стога су улице лондонске, већ само неколико сахата пошто су лампе запаљене, сасвим недовољно осветљене.

Кад већ помињем ове поправке, сетих се нечега што сам бавећи се у Лондону био предложио д-ру Фотергилу, једноме од најбољих људи које сам икада познавао и великом примењивачу корисних пројеката. Био сам опазио да кад је суво време нико не чисти улице, нити се прашина и лако ђубре са њих односи, него се оставља где је и трпи, док не удари киша да га претвори у блато, па се онда — пошто је стојало неколико дана на калдрми, тако да се преко ове није могло прећи на другом месту него на узаној путањи коју покакав сиромашак метлом рашчисти — с муком прикупља и баца у кола, горе отворена а по странама им блато испада чим се кола мало потресу, не ретко на велику незгоду оних који

Вокхол (Vauxhall) — један кварт у Лондону где је за време Франклиново (и дуго после њега) било пуно јавних башта и других локала за забаве и свакојака уживања.

онуда пролазе пешке. Разлог зашто прашину с улица не чисте био је тај, што су се бојали да ће се прашина дићи и попадати по прозорима од дућана и кућа.

Случајно се нешто десило што ме поучило како се много може почистити а у односно кратком времену. Једнога јутра видех пред вратима куће, у којој сам становао (Graven Street), једну сиротицу како с брезовом метлом чисти тротоар; чинила ми се врло бледа и болешљива, као да се тек предигла од некакве болести. Запитах је ко јој плаћа те ту чисти. Рече ми: „Нико; него ја сам у великој сиротињи и невољи, и сама од себе чистим пред кућама господе, а надам се да ће ми за то што дати!“ Ја јој онда рекнем нека очисти целу улицу па ћу јој дати један шилинг. То је било тако око девет са̂ти, а у 12 ето је дође за свој шилинг. Сетивши се како је врло полагано радила, кад је први пут видех, једва сам могао веровати да је она задати јој рад свршила тако брзо; стога послах слугу да види, и он ми јави да је доиста цела улица лепо почишћена, и сва прашина смештена у олук, који је био по средини улице. И прва киша, која затим дође, однела је сву ту прашину, и оставила улицу савршено чистом.

Ја сам онда помислио да, кад овако слаба жена може толику улицу да лепо почисти радећи три са̂та, један здрав и вредан човек могао би то исто учинити за половину тога времена. И овде нека ми је слободно напоменути да је боље у узаној улици имати један олук по средини, него ли два, с једне и друге стране дуж тротоара; јер где сва киша, која на једну улицу падне, струји са свих страна у олук који је у средини, ту је струја толика, да може однети собом све блато и ђубре; а кад се та вода по-

дели на два олука, онда често ни у једноме од њих струја није довољно јака, да блато и нечистоћу односи собом, него га само растањи, тако да га точкови од кола лакше бацају на тротоар, те овај постаје и прљав и клизав, или и на хаљине оних који онуда пролазе. Што сам ја доброме доктору предложио било је дакле ово:

„За што боље чишћење улица Лондона и Вестминстера и за одржавање чистоте по њима, нека се закључи погодба с надзорницима тих улица да у сувој сезони чисте прашину, а у влажној сезони да згрћу блато по улицама свога кварта; да се снабдеју метлама и другим оруђима за тај посао, која нека се чувају по њиховим станицама, да се могу, кад устреба, раздати сиромасима које ће ти надзорници употребљавати за такве радове.

„Да се у сувим летњим месецима улице чисте од прашине, и ова прикупља у гомилице на извесним растојањима, и то рано у јутру, пре него што се дућани и прозори на кућама отворе, и онда треба да се у добро затвореним колима изнесе из вароши.

„Да се блато, кад се згрне с улице, не остави на гомили, да се опет разнесе точковима од кола и копитама коњским, него да се начине нарочита сниска кола, са дном на више места пробушеним које ће, кад се покрије мало сламом, задржавати блато а воду пропустити да оцури, услед чега ће и сâм терет бити лакши, јер вода и чини највећи део тежине; таква кола да се наместе на извесним растојањима, блато да се у њих доноси на обичним колицима, а она сама да остану на месту где су, док се блато не оцеди, па онда тек да се одвуку.“

Откако сам те напомене чинио, посумњао сам у практичност последње партије тога предлога, због ускости неких улица и по томе због немогућности да се кола оставе да у њима стоје дуже време а да не запремају пут и пролаз; али сам и сад мишљења да онај први део, у коме се препоручује да се пражина скине са улаза пре него што се отворе прозори и дућани, може лепо да се врши преко лета кад су дуги дани. Јер, пролазећи кроз Странд и Флит-стрит једно јутро око седам сâти, опазио сам како ниједан дућан није још отворен, и ако је имало већ три и више сата како се сунце родило и како је управо пун дан био. Изгледа да становници лондонски више воле да живе при светлости од свећа, а кад сунце гране да спавају, и опет се једнако и сасвим неумесно жале како је скуп лој и како је велика трошарина на свеће!

Неко може помислити да су све то само ситне ствари о којима не вреди говорити. Али кад се узме у обзир да, и ако је прашина, која се нанесе у око једног јединог човека или на један једини дућан, ствар од малог значаја, множина таквих ситних случајева у многољудној вароши и често понављање њихово дају јој значај и важност, и онда се неће тешко замерити онима који поклањају пажњу и тако „ситним стварима“. Човечанска срећа не долази толико услед каквог особитог срећног случаја који се ретко дешава, него услед многих ситних згода и удобности које се дешавају сваки дан. Тако на пример, ако научите младог а сиромашног човека да се сâм брије и да бријачицу одржава у добром реду, ви можете тиме више допринети срећи његова живота, него да му дате на поклон хиљаду гинеја. Но-

вац може он убрзо потрошити и да му остане само туга што га је имао па изгубио; али у оном другом случају он избегава тако честе неповољности да мора да чека на берберина, или да види како га овај сапуња прљавим прстима, или како му досађује својим непријатним задахом и својим тупим бријачицама; он се брије кад је њему самом најугодније, и сваког дана може да ужива задовољство да се брије добром бријачицом. С таквим осећањем ја сам се усудио да напишем ово што је напред, надајући се да се у томе могу наћи напомене које једнога дана могу бити од користи вароши коју ја љубим јер сам у њој многе године врло срећно проживео, а може бити и којој од наших вароши у Америци.

Главни управитељ пошта у Америци узео ме за контролора пошта, те сам као такав имао да доводим у ред разне поште и да поштанске званичнике узимљем на одговор. Кад је он г. 1753. преминуо, онда енглески министар пошта наименује мене и г. Вилијама Хунтера да заједно вршимо дужност главног управитеља пошта. До нашег наименовања поште америчке нису ниједне паре слале Енглеској као чист принос. Ми смо имали да примамо на име за нас двојицу шест стотина енглеских лира, у колико ту суму истерамо као чист принос поште. Да ово постигнемо ваљало нам је завести разне поправке; неке су од ових изазивале неизбежним начином веће издатке у првом почетку, тако да је кроз прве четири године пошта нама дуговала преко девет стотина лира. Али наскоро затим почела је да нам се одужује, и пре него ћу ја бити смењен, услед ћудљивости неких министара, како ћу већ мало после испричати, ми смо америчку пошту довели у стање да

даје три пута онолики чист принос круни, колико је давала ирска пошта. А од како су ме са оног положаја уклонили, није круна од америчке поште добила — ни једне паре!

Послом поштанске управе имао сам ове године да путујем у Нову Енглеску, па ми том приликом Колегија или Велика школа кембричка (College of Cambridge) из сопствене побуде подари степен „мајстора вештина“ (Master of Arts). Jêлска колегија (Jale College) у Конектикуту још пре тога учинила ми је сличан комплименат. Тако, и ако се нисам школовао ни у једној колегији, постао сам учесник почасти које оне дају. Те су ми титуле подарене из обзира на поправке и проналаске у електричној грани природне философије.

Год. 1754. поново је запретила опасност рата с Француском, те је по заповести енглеске владе ваљало да се у Албани држи конгрес опуномоћеника разних колонија, па да се споразумеју с главарима шест индијских народа о средствима како да заједнички бранимо њихову и нашу земљу. Добивши такву заповест, гувернер Хамилтон је саопшти скупштини наше провинције и позове је да спреми подесне поклоне које је том приликом ваљало учинити Индијанцима, и предложи да се председник њен, г. Норис, и ја придружимо г-дину Томасу Пену и секретару Петерсу, па сва четворица да идемо као опуномоћеници пенсилвански. Скупштина одобри тај предлог и спреми дарове, и ако није баш волела да се некаква преговарања воде ван провинције. Ми се кренемо и састанемо се с осталим пуномоћницима око средине јуна у Албани.

Још на путу на тај конгрес ја смислим и напишем план о савезу свију колонија под једну општу владу, у колико би то било потребно за обрану и за друге крупне а заједничке циљеве. Кад пролажасмо кроз Њу-Јорк, ту покажем мој пројекат г-дину Џемсу Александру и г-дину Кенедију, двојици господе која су имала велико искуство у јавним пословима, па охрабрен њиховим одобравањем ја се усудим да поднесем тај план конгресу. Тада се показа да су и неки други пуномоћници долазили на такве исте мисли и правили сличне планове. Најпре се ставило као преходно питање: да ли у опште треба да се прави унија (савез)? — и на њ се одговорило једногласно да треба. Затим се изабере одбор, у који уђе по један представник из сваке колоније, а коме се стави у задатак да размотри све разне пројекте о томе, па да поднесе извештај. Случајно се мој пројекат допадне већини те се он, с неколиким изменама, с извештајем одборским поднесе конгресу.

По томе пројекту општу је владу имао да води један генерални президенат, наименован и плаћан круном, и један велики савет, чије чланове бира народ дотичних колонија а преко својих скупштина. Дебате о томе пројекту водиле су се сваким даном у конгресу упоредо с преговорима с Индијанцима. Спочетка је било повише примедаба и тешкоћа, али се најпосле све то савлада, цео се план једногласно усвоји, и нареди да се преписи његови доставе влади енглеској, као и скупштинама свију провинција. Чудна је била његова судбина: скупштине провинцијске нису га хтеле усвојити, јер им се чинило да се њиме дају и сувише велике прерогативе цен-

тралној власти, а опет у Енглеској нађоше да је тај пројекат и сувише демократичан! Енглеско министарство стога не хте одобрити одлуку нашега конгреса, нити га хтеде препоручити Његову Величанству за потврду; у место тога они тамо смислише нов план, који тобож боље одговара оном истом циљу, а по коме гувернери провинција с неколиким члановима својих савета треба да се састају и да наређују колико војске да се дигне и како, где да се граде утврђења итд., да вуку на благајницу Велике Британије за покриће потребних трошкова, што ће се после вратити тој благајници кад се актом парламента разреже прирез на Америку. Онај мој план, с разлозима у прилог његов, може да се нађе међу мојим политичким хартијама које су штампане.

Бавећи се у Бостону оне зиме која је следовала ја сам имао више разговора с гувернером Ширлијем о оба она плана. Један део онога што је било између нас двојице може се такође видети међу мојим хартијама. Разноврсни и често противни разлози зашто се не прима мој план дали су ми да мислим да је њиме била погођена права средина. И сад још мислим да би била права срећа за народ и с једне и с друге стране океана, да се онај план усвојио. Да су се колоније по томе плану ујединиле, оне би биле довољно јаке да се саме бране, и онда не би ни било потребе да се енглеска војска држи у њима. Наравно, она претензија Енглеске да удара порез на Америку, као и крвави сукоб који је изазвала, избегли би се. Али такве погрешке нису нове; историја има пуно примера како су грешили и државе и владаоци.

Они који владају, почем имају пуно посла, обично не воле да разматрају и извршују нове пројекте. Стога најбоље јавне или политичке мере *ретко кад да се за времена усвајају из обзира мудрости, него махом сила околности нагони да се усвоје!*

Гувернер пенсилвански, спроводећи онај план скупштини, дао је израза своме одобравању његових одредаба, „јер ми се“ писаше он у својој посланици, „чини да су израђене и написане с великом јасношћу и разборитошћу, и стога заслужују да се препоруче као достојне њене најозбиљније пажње.“ Али се, услед нарочитог удешавања од стране извесног члана скупштине, то питање изнесе на дневни ред кад сам ја био на одсуству (што, како мислим, није било у реду), и онда се без икаквог озбиљнијег разматрања одбије, на мојv нe малу прецаст!

Те године на путу у Бостон ја се у Њу-Јорку састанем с нашим новим гувернером, г. Морисом, који тек што беше стигао из Енглеске, а с којим сам се ја још од раније лепо познавао. Он је дошао да за мени г-дина Хамилтона, који је дао оставку, јер му се било досадило да се једнако препире са скупштином, у смислу настављења која је био добио од баштиника. Г. Морис ме питаше да ли мислим да ће и он имати каквих неприлика за време своје управе. „Нећете“ рекох му; „напротив може вам ваша управа тећи лепо и пријатно, само ако се постарате да не улазите ни у какав дишпут са скупштином“. „Драги мој пријатељу“ прихвати он онако као шалећи се, „како можете да ми светујете да избегавам дишпут?! Та ви добро знате да ја волим дишпут; то је једно од мојих највећих задовољстава! Него опет, да вам покажем колико ценим ваш са[illegible] [illegible] вам обећавам

да ћу избегавати дишпут, у колико ми буде могућно". Он је имао нешто разлога зашто да воли дишпут, јер је био врло речит, врло оштроуман софист, и услед тога обично успешан у аргументативним препиркама и разговорима. Он се вежбао у томе од детињства, јер, како сам слушао, његов је отац навикавао своју децу да се препиру једно с другим а за његово увесељавање, док су сви још седели за столом по свршеном ручку; али мислим да та практика није била мудра, јер сам у току својих посматрања опазио да људи, који се много дишпутају, препиру и воле другоме да противуречe, обично нису срећни у својим пословима. Они, истина, овда онда и однесу понеку победу, али никад не задобивају добру вољу других људи што би им било од веће користи. Опростисмо се, он полазећи за Филаделфију а ја за Бостон.

На повратку своме нађох у Њу-Јорку штампане протоколе скупштинске, и из њих видех да је он, после свега онога што ми је обећао, већ у пуном и жестоком сукобу са скупштином. Борба између њих није никако ни престајала, докле је год био на управи. И ја сам имао учешћа у њој, јер чим сам се вратио на своје место у скупштини, одмах су ме бирали за члана сваког одбора који је имао да спреми одговор на његове беседе и посланице, и такви су одбори обично мени поверовали да спремим прве нацрте тих одговора. Ови наши одговори као и његове посланице биле су често оштре, а покаткад су баш и непристојно грдиле онога коме су намењене. Па како је он знао да сам ја састављао скупштинске одговоре, могао би ко помислити да бисмо ми, кад бисмо се случајно где срели, одмах скочили да је

дан другоме главе разбијемо. Али је он био тако доброћудан човек, да она наша борба у скупштини није нимало кварила наше личне везе, и ми смо често ручавали заједно.

Једног дана после подне, баш кад је наша распра достизала врхунац, сретнемо се на улици. „Франклине“ рече ми, „баш морате да пођете са мном кући мојој па да проведемо вече заједно; имаћу друштва које ће вам бити по вољи“, — па ме узме под руку и одведе својој кући. После вечере, весело разговарајући и пијуцкајући, он нам онако у шали причаше како му се јако допала мисао Санко Панзе, који, кад му понудише да буде гувернер једног народа, мољаше само да му се да̂ на управу народ састављен од црнаца, почем би он ове могао продати у робље, ако види да не може с њима да влада. Један од гувернерових пријатеља, седећи поред мене, рече: „Истина, Франклине, зашто настављате држати страну оним проклетим квекерима? Зар не би било боље да их продате? Баштиник би вам дао добру цену за њих!“ „Ех, шта ћете!?“ прихватих, „гувернер их није још довољно *нацрнио*!“ Он је, додуше, у свима својим посланицима радио што је год ревносније могао да нацрни чланове скупштинске, али су ови опет живо спирали то црнило, па га у подебелим слојевима набацивали њему у лице, тако да се најпосле почео бојати да га као црнца не продаду, те се нађе, као оно пре њега г. Хамилтон, заморен од борбе, и лепо даде оставку и он.

Ови јавни спорови у главноме су долазили због баштиника̂, наших наследних гувернера, који су, кад год би ваљало што потрошити на одбрану њихове провинције, неверовном тесногрудошћу упућивали

своје заступнике на гувернерству да ни по што не допуштају да се доноси какав закон који би заводио какав прирез, мањ ако се у њему изреком не каже да се од тога приреза изузимљу њихове неизмерне баштине. Шта више, тражили су од тих својих заступника писмену обавезу да ће свагда тако поступати како они — баштиници — буду од њих захтевали. Народне су се скупштине кроз три године бориле противу те неправде, али су најпосле биле принуђене да попусте. Најпосле капетан Дени, који је дошао за гувернера после Мориса, узме на себе да више не води рачуна о настављењима која је добио од баштиника. Како се то десило, показаћу мало после.

Али ја и сувише брзам са својим причањем, а има још повише ствари које су се дешавале за управе гувернора Мориса.

Како се у неку руку рат с Француском већ почео, влада провинције Масачусеца науми да нападне на француску колонију Краун-Поинт, и посла г-дина Квинсија у Пенсилванију, а г-дина Паонола (позније гувернер Паонол) у Њу-Јорк, да траже помоћ. Како сам ја био члан скупштине, знао њена расположења, и како сам уз то био земљак г-дина Квинсија, овај се обрати мени за савет и помоћ. Ја му издиктујем писмо, које је имао управити на скупштину, и које у овој буде добро примљено. Донесу одлуку да се дâ у помоћ десет хиљада лира, али да се то употреби само на набавку хране. Гуверпер не хте одобрити ту одлуку, ако се накнадно не уметне додатак: да се од земаља и имања баштиникових неће тим поводом тражити никакав прирез. Скупштина је врло желела да Новој Енглеској дâ ону новчану помоћ, али према оном наваљивању гу-

вернерову није знала шта да ради. Г. К... настојавао код гувернера да даде свој ... али он упорно остајаше при своме.

Ја онда предложим да ми тај посао ... без гувернера, и то тиме што ћемо издати у... на касу зајмова, на коју је скупштина по... имала права да вуче наредбе за исплату. ... баш тада је било врло мало или и нимало ... у каси тога надлештва, али ту тешкоћу обиђем ... што предложим да се на оним упутницама стави ... је рок исплате после годину дана, а за то време ... им тече интерес од пет на сто. Скупштина по ... тком устезању пристане на тај предлог. Упутнице ... одмах штампају, и ја будем изабрат у одбор к... је имао да их испотписује и распрода. Како је ... њихову исплату био одређен сав приход од интере... на зајмове које је провинција дала у папирном новцу приватним људима, а уз то још и приход од акциза, који је већ по себи био познат као више него довољан, то су не само лиферанти хране радо примали оне упутнице као готов новац, него су и многи од људи који су имали новаца на расположењу уложили овај у њих, нашавши да им је то корисно, почем су оне носиле интерес од пет на сто, а кад затреба могле су се употребити и као новац, тако да су се оне врло живо тражиле, и већ после неколико недеља нигде се ниједна није више могла видети. Тако се ова важна ствар лепо свршила мојим посредовањем. Г. Квинси изјави скупштини захвалност у лепој споменици, врати се дома врло задовољан успехом свога посланства, и од тога доба непрекидно је гајио према мени најсрдачније и најискреније пријатељство.

Британска влада, не хтевши допустити савез колонија, како је то предложено у Албани, па да томе савезу повери одбрану њихова земљишта, јер је већ у то доба почела подозревати на колоније и да суревњиво гледа на њих, па се бојала да се не задахну војничким духом и да не осете своју сопствену снагу, — пошље овамо генерала Брадока са два пука регуларне енглеске војске за случај потребе да се земља брани. Он се искрца у Александрији у Вирџинији, и одатле одмаршира у Фредериктаун у Мериланду, где се заустави док се не искупе кола за даљи пут. Услед неких гласова наша се скупштина побојала да он не буде имао жестоких предрасуда противу ње (услед тога што је већина њених чланова била противна војној служби), и изјави ми жељу да отидем до њега, али не као да долазим од скупштине, него онако као генерал-постмајстор, под изговором као да желим да му предложим како најбоље да уредимо да се с највећом брзином и сигурношћу носи кореспонденција између њега и гувернера разних провинција с којима је природно морао да има непрекидног саобраћања, а трошак око тога преноса кореспонденције скупштина је предлагала да сама сноси. Мој ме је син на томе путу пратио.

Нађосмо ђенерала у Фредериктауну где је нестрпљиво очекивао оне које је послао у позадине Мериланда и Вирџиније, да прикупе кола реквизицијом. Провео сам с њим неколико дана, сваки сам дан код њега ручавао, и имао сам пуно прилике да му растерам све његове предрасуде, упознајући га с оним што је наша скупштина још пре његова доласка учинила, и шта је још вољна да чини да би му олакшала његове операције...

сам хтео да се кренем за повратак, кад донесоше извештај о резултату реквизиције, из кога се видело да су с муком могли наћи двадесет и пет кола, од којих свака не беху у употребљивом стању. Генерал и сви његови официри беху изненађени, и узеше говорити да од војне експедиције не може бити ништа и да је сад ту њен свршетак, и изражаваху се свакојако противу министара који тако ништа не знају, да су их послали у једну земљу у којој нема никаквих средстава за пренос њихове хране, муниције и другог војног пртљага, а њима је за све то требало не мање од сто педесет кола.

Ја случајно рекох како мислим да је штета што се војска њихова није искрцала у Пенсилванију, јер у тој провинцији скоро сваки ратар има своја кола. Генерал се одмах ухвати за моје речи па прихвати: „На тај начин, како сте ви тамо човек од утицаја, могли бисте да нам их набавите, и онда вас лепо молим: подухватите се тога!“ Ја запитах какве би погодбе он понудио газдама од кола, а он ме замоли да ја написмено изложим погодбе какве се мени чине да су потребне. То ја и учиним, а он одмах на њих пристаде, и онога часа написаше ми пуномоћје и упутства. Какве су те погодбе биле може се видети из огласа који сам штампао чим сам стигао у Ланкастер. Како је тај оглас имао велико и непосредно дејство, мислим да је доста занимљив да га овде саопштим:

„Оглас.

Ланкастер, априла 26., 1755.

„Почем се сто и педесет кола, свака са четири коња, и петнаест стотина коња за товаре траже за

службу војске Његова Величанства, која је у овај мах у логору код Вилс-Крйка, и почем је Његова Екселенција генерал Брадок изволео опуномоћити ме да их ја погодбом набавим, то ја потписани дајем овим на знање да ћу се ради тога посла бавити овде у Ланкастру од данас па до мрака у ову среду што долази, а у Јорку од четвртка у јутру па до петка у вече, и да сам вољан потписати погодбу за набавку кола, колске спреге и товарних коња под овим погодбама, а на име: 1. За свака кола са четири добра коња и кочијашем плаћа се по петнаест шилинага на дан; за здрава коња са самаром, или и другим каквим седлом и опремом, по два шилинга на дан; а за здрава коња без седла по осамнаест пенса (шилинаг и по) на дан. — 2. Најамница тече од дана у који кола и коњи стигну у логор код Вилс-Крйка, а то треба да буде или пре 20-ог маја или на сами тај дан, а што је право платиће се као накнада за дангубу и за време које кола и коњи проведу идући од својих кућа у логор и из логора натраг својим кућама кад се отпусте. — 3. Свака кола и њихова спрега, као и сваки товарни коњ, са седлом или самаром, имају се најпре проценити од беспристрасних људи које ја и газда њихов одредимо, и у случају да нека кола или коњи пропадну, њиховим се газдама има признати и платити накнада по тој процени. — 4. Свакоме газди од кола и коња ја ћу, ако само зажели, одмах при потпису погодбе положити у руке седмодневну најамницу, а остатак најамнице платиће генерал Брадок или војни благајник онда кад се отпуштају; или, ако се буде захтевало, најамница ће им се исплаћивати и у краћим роковима. —

5. Кочијаши који терају кола или момци који воде коње, ни под каквим изговором неће се позивати да служе као војници, нити ће се узимати на другу какву службу, него на ту: да терају кола и да се старају о коњима. — 6. Зоб, кукуруз или друга фураж коју таква кола и коњи донесу у логор, преко онога што је потребно за саме те коње, узеће се за војну потребу, али ће се за то и у исто време платити што је право.

„*Напомена:* — Мој син, Вилијам Франклин, овлашћен је да такве исте погодбе закључује с онима који би му се пријавили у кнежини Кумберланду.

Б. Франклин.“

„Становницима кнежина Ланкастер, Јорк и Кумберланд.

„*Пријатељи и земљаци!* — Бавећи се пре неколико дана случајно у логору у Фредерику нађох генерала и офидире веома раздражене, што нису могли добити кола и коње које су очекивали од ове провинције, као оне која их најбоље може лиферовати. Али, услед распра̂ између нашег гувернера и скупштине, потребни новац за то није спремљен, нити су какви кораци у томе погледу чињени.

„Постојала је најпре намера да се оружана сила пошље одмах у ове кнежине, да силом узме најбоља кола и коње и то колико им год затреба и да принуди извесан број људи да пођу с колима и коњима и да се о њима старају.

„Ја сам се побојао да би пролаз британских војника кроз ове кнежине таквим послом, и нарочито онако гневних и раздражених на нас, могао донети многе и велике незгоде за становнике, и у толико

сам с већом готовошћу узео на себе задатак да најпре покушам шта би се могло учинити на леп и праведан начин. Народ ових крајева у последње се време жалио скупштини да осећа оскудицу у новцу; ви сад ево имате прилику да зарадите и поделите између себе врло велику суму; јер ако се трајање ове експедиције продужи — а више је него веровно да ће се продужити — за сто и двадесет дана, то ће вам се, за послугу с вашим колима и коњима, за то време исплатити више од тридесет хиљада лира, и то све у златном и сребрном новцу краљевом!

„Та служба биће лака, јер војска тешко да ће марширати више од двадесет миља на дан, и кола и товарни коњи, почем носе оно што је преко потребно за продовољство војске, мораће с овом ићи, а ни брже ни даље; и ставиће се свагда, и то опет у интересу саме војске, тамо где ће бити најбезбеднији, па било да су на маршу или у логору.

„Ако сте доиста — а ја верујем да јесте — добри и верни поданици Његова Величанства, ви му сад можете учинити врло лепу услугу а и сами себи помоћи; јер чак и они који сваки за себе не би могли од својих послова по пољима одвојити по једна кола и коње и кочијаша, могли би ипак што учинити кад би се тројица или четворица од њих сложили па један дао кола, други једнога или два коња, трећи кочијаша, па оно што се заради делили између себе сразмерно. Ако ли пак ову службу своме краљу и земљи не учините од своје драге воље, и још кад вам се тако нуди добра плата и разумне погодбе, онда ће ваша лојалност доћи у јако подозрење. Краљев се посао мора свршити, толика храбра војска, која је из тако велике даљине дошла да вас

брани, не може стојати беспослена због вашег скањивања да учините оно што се с разлогом очекује од вас; војска мора имати кола и коње, и она ће се по свој прилици морати да послужи насилним мерама, па ћете се онда оставити да тражите наплату где можете, а може бити да онда нико неће водити о вама рачуна, нити ће вас жалити.

„Ја немам никакав нарочити интерес у овој ствари, јер осем што ћу имати задовољство да знам да сам се трудио да учиним добро, ништа друго и не тражим. Ако се овим начином не успе да се добију кола и коњи за војску, ја сам се обавезао да о томе у року од четрнаест дана известим генерала; и онда ће, бојим се, сер Џон Син-Клêр, хусар, с једним одредом војске одмах ући у провинцију да силом набави што му треба, а то ће ми бити веома жао да чујем, јер сам врло искрен и истинит ваш пријатељ и доброжелилац,

Б. Франклин“.

Ја сам од генерала био примио око осам стотина лира, да их употребим као капару газдама од кола, коња итд. Али како ми та сума није била довољна, ја додам од својих новаца још двеста лира и нешто више, и већ кроз две недеље дана сто и педесет кола са двеста педесет и девет товарних коња било је на путу за логор. Онај оглас обећавао је да ће се накнада плаћати по оној процени, у случају да каква кола или који коњ пропадну. Али сопственици од кола и коња узеше наводити да они не познају генерала Брадока, нити знају у колико би се на његова обећања могли ослонити, па навалише да им се ја лично обавежем да ће се она погодба тачно извршити, г… …чиним

Једно вече у логору вечерао сам с официрима пука којим је командовао пуковник Дунбар. У разговору овај ми рече како се брине за своје подофицире, којима је плата малена па не могу да у овој земљи, где је све тако скупо, набаве и спреме што продовољства за своје дуго маршевање кроз пуст и дивљачан крај у коме се ништа и не може купити. Мени се то нешто сажали, па одлучим да покушам да им колико толико помогнем. Него не рекох му ништа о тој намери, а сутрадан писах скупштинском одбору, који је имао на своме расположењу нешто новаца, и топло препоручим њиховој пажњи стање подофицирâ, и предложим да им се пошље као поклон нешто бољег јестива и других потребних понуда. Мој син, који је сâм лично имао искуства у логорском животу и његовим потребама, напише списак онога што би било добро послати, па ја то приложим моме писму. Одбор се сагласи с мојим предлогом и тако се ревносно заузме за то, да је мој син могао однети тај поклон и стићи у логор кад и она најмљена комора. Поклон се састојао из двадесет колета, а у свакоме од њих било је: 6 фуната крупног шећера, 6 ф. доброг Мусковадо шећера, 1 ф. зеленог чаја, 1 ф. доброг црног чаја, 6 ф. добре самлевене кафе, 6 ф. чоколаде, пола центе најбољег белог бешкота, пола фунте бибера, 1 кварт (нешто јаче од литра) најбољег белог винског сирћета, 1 глостерски сир, једно буренце са 20 фун. доброг масла (путера), 2 туцета флашâ мадерскога вина, 2 галона (близу 1 декалитар) јамајске ракије, 1 стакло спрашене горушице, 2 добре шунке, пола туцета осушених сланих језика, 6 ф. пиринча, и 6 фуната сувог грожђа. Свако је колето било натова-

рено на једног коња који се заједно с колетом свакоме подофициру слао на поклон. Ови то приме с највећом захвалношћу и пуковници оба пука пишу ми у најтоплијим изразима захвалности. А и генерал је био веома задовољан што сам му набавио кола итд., и одмах ми је с великом готовошћу исплатио рачун мојих издатака, понављаше ми своју захвалност и мољаше ме да му и даље помогнем тиме што бих му храну и друго што треба за исхрану војске слао за њим. Ја се и тога латим и имао сам пуне руке посла с тим, све док не стиже глас да нам је генерал потучен. Ја сам набављао храну све за своје новце, и био сам издао преко хиљаду лира стерлинга, о чем сам му и рачун послао. Срећом по мене тај му је рачун стигао неколико дана пред битку, те ми је он одмах послао упутницу на благајника за округлу суму од хиљаду лира, оставивши онај вишак да се плати с другим рачуном. Сматрам ону исплату за праву добру срећу, јер онај ненаплаћени остатак нисам више никако могао наплатити, о чем ћу мало после више говорити.

Ја мислим да је овај генерал био храбар човек, и може бити да би се он у каквом европском рату одликовао као добар официр. Али је имао и сувише самопоуздања у себе, и сувише високу мисао о вредности регуларне војске, а с друге стране и сувише ниску мисао како о Американцима тако и о Индијанцима. Наш тумач за индијански језик, Џорџ Кроган, дошао му је да га на маршу прати с једно стотину Индијанаца, који би доиста могли бити од велике користи његовој војсци као путовође, извидници итсл., само да је он с њима лепо поступао.

На жалост он не хтеде о њима водити никаква рачуна, него их још вређаше, те га они мало по мало па сви оставише.

У разговору с њим једнога дана он ми причаше понешто од својих планова. „Пошто освојим градић Дикен (fort Duquesne)“ рече ми, „кренућу се на Нијагару, а кад и тај градић заузмем, поћи ћу, само ако ми време допусти, на Фронтенак, а већ надам се да ћу имати времена и за то, јер за градић Дикен неће ми, мислим, требати више од три до четири дана, и онда не видим шта би ме могло уставити на маршу на Нијагару“. Ја сам и пре тога чешће помишљао на то како ће његова војска имати да пролази на своме маршу дугом линијом а по врло узаном путу, који је тек требало просећи за њу кроз шуму и џбуње, и притом сам често помишљао и на оно што сам читао, како је један одред од хиљаду пет стотина Француза пропао упавши на земљиште Ирокојских Индијанаца, те услед свега тога почео сам да сумњам и да се побојавам како ће се свршити тај његов поход. Него тада му рекох само толико: „Доиста, господине, ако само срећно дођете пред градић Дикен, како имате тако добру војску и тако лепо артилеријом снабдевену, то ћете га по свој прилици брзо освојити, јер Дикен још није потпуно утврђен, а како чујем ни гарнизон му није врло јак. Једино се бојим да вас не заустављају на маршу заседе Индијанаца, који су се непрекидном практиком извештили веома како да праве такве заседе и како из њих да нападају; а узани пут, скоро четири миље дуг, којим ће ваша војска имати да маршира, може је изложити да буде нападнута изненада и са стране, и да се на више места као

конац пресече, па да поједини делови не могу један другоме притећи у помоћ“.

Он се осмехну мојој глупости, па рече: „Доиста вашим Американцима, као још неизвежбаним народним војницима, они дивљаци могу и да буду страшан непријатељ; али на краљеву регуларну и добро дисциплиновану војску, господине мој, немогућно је да они учине ма и најмањи утисак!“ Ја осетих да је неупутно да се упуштам у дишпут о војним питањима са стручним војником, па више ништа и не рекох. Него непријатељ се и није користио тиме што је генералова војска пролазила дугим а уским путем, како сам се ја бојао да ће чинити, него ништа не сметајући јој пустио је да приђе ка оном градићу чак на близину од само девет миља, па онда, кад је већи део војске био у гомили (јер су тек били прешли једну реку, па се искупљали у фронт, да дочекају да и остали пређу преко реке) на једном много ширем и отворенијем месту у шуми, него иједно које су дотле били прешли, оспу жестоку ватру на авангарду, пуцајући иза дрва и џбунова. У тој пуцњави беше први глас генералу да је пред непријатељем. Како му авангарда брзо дође у неред, он жураше осталу војску да јој притече у помоћ. То се изврши у великој забуни, јер је војсци ваљало да прође кроз комору, пртљаг и стоку; а тада непријатељ поче пуцати и са стране. Како су официри били на коњима, лако су се могли распознати и узети на нишан, те брзо попадаше; а војници, не добивајући ни од куд заповести, или можда и не чујући их, сабише се у гомилу, и тако стојаше да гину, док их око две трећине не изгибе, а тада оне друге, што још осташе, ухвати страх, те се разбегоше куд који.

Кочијаши од кола у којима су се храна и пртљаг носили, брзо испрегну по једног коња из својих кола па на њима побегну; одмах и други војници онде следоваше њихову примеру, те сва комора, храна, артилерија и цео пртљаг буде остављен непријатељу. Рањеног генерала с муком изведу из ватре, а већ његов секретар г. Ширлеј погинуо је поред њега; од осамдесет и шест официра њих шездесет и три пало је које мртвих које рањених, и од хиљаду и сто војника погинуло је седам стотина и четрдесет. Тих хиљаду и сто војника били су све људи пробрани из целе војске; остатак од пука остао је био с пуковником Дунбаром, који је имао да следује с тежим делом коморе, хране и пртљага. Кад бегунци, које у осталом нико није гонио, стигну у Дунбаров логор, њихова паника дохвати одмах и њега и његове људе. Он је имао у том часу под својом командом преко хиљаду људи, а непријатељ, који је потукао Брадока, највише да је имао нешто преко четири стотине које Индијанаца које Француза. Па ипак, уместо да одмах пође напред па да покуша да поврати нешто од изгубљене части, он заповеди да се сва храна, муниција итд. пониште, како би му остало мање шта да вуче, и како би имао што више коња на расположењу да му олакшају бегање к местима која су нашим људима насељена. Ту га дочекају молбе од гувернера Вирџиније, Мериланда и Пенсилваније, да размести војску ту на граници, те да тамошње становнике заштити; али се он не хте устављати него настави свој брзи марш кроз провинцију, мислећи да се нигде не може осећати сигуран, док не стигне у Филаделфију, где би га грађани могли заштитити. Цела та радња дала је нама

Американцима прву сумњу да може бити да наше високо мишљење о храбрости британских регуларних војника није баш било основано како треба.

Па и у свом првом маршу од места на коме су се из бродова искрцали, па док нису већ прешли насеобине на граници, они су пљачкали становнике и на силу отимали од њих што им се свидело, тако да су неке сиромашне фамилије сасвим упропастили, осем што су вређали, грдили и хапсили људе који би покушали да подижу свој глас противу таквог понашања. То је већ по себи било довољно да се ратосиљамо таквих бранилаца, баш да су и били потребни. Како су се сасвим друкчије понашали наши француски пријатељи године 1781., који, марширајући кроз најнасељеније наше крајеве од Рбд-ајланда до Вирџиније, дакле скоро седам стотина миља, нису дали повода каквој жалби ма и за најмању ствар, за прасе, или пиле, или ма само и за једну јабуку.

Капетан Арм, који је био један од генераловихађутаната, и који је, и сâм тешко рањен, донесен с њим заједно и остао поред њега све док овај није умро — што се десило већ после неколико дана, — причао ми је како је цео онај први дан генерал само ћутао, а преко ноћ само једанпут промрмљао: „Ко би то мислио?“, да је и сутрадан ћутао и само, на неколико минута пре него ће издахнути, рекао: „Други пут ћемо знати боље како да с њима поступамо“.

Како су секретарове хартије, са свом кореспонденцијом, наредбама и упуствима генераловим, пале у руке непријатељу, овај пробра и преведе на француски неколике од њих и даде их штампати, да се докаже како је енглески двор имао непријатељских

намера још пре него што је рат огласио. Међу тим штампаним хартијама била су и неколика писма генералова енглеском министарству, у којима хвали велику услугу коју сам ја учинио војсци, и препоручује ме њиховој пажњи. А и Давид Хјум, који је неколико година позније био секретар лорду Хартфорду, посланику енглеском у Француској, а затим и секретар генералу Конвеју, кад је овај постао министар у кабинету, причао ми је да је у војном министарству виђао писма којима ме генерал Брадок веома хвалио и препоручивао. Него како се експедеција несрећно свршила, рекло би се да су у енглеском министарству налазили да ни моје услуге не вреде много, јер све оне препоруке нису ми биле ни од какве користи.

А што сам од самог генерала као награду тражио било је једино ово: да својим официрима изда заповест да престану уврштивати у војску наше „купљене слуге“, и да отпусти слободне оне које су већ били уврстили. Он одмах пристане на то, и на моју је молбу повише таквих слугу враћено својим господарима. Пуковник Дунбар, поставши сад командантом војске, није се показао племенит. Док се, по своме повлачењу или управо по своме бегству, бавио у Филаделфији, ја му се обратим с молбом да отпусти слуге тројице сиромашних економа из ланкастерске кнежине, које је био узео у војску, и поменух шта је и како је покојни генерал наређивао у том погледу. Он ми обећа да ће те људе отпустити, ако му њихове газде лично предстану у Трентону, у које ће место он кроз неки дан стићи на своме маршу у Њу-Јорк. Те се газде доиста изложе дангуби и трошку па оду у Трентон, а он онда не

хте да изврши своје обећање, на велику штету и разочарање њихово.

Чим се сазнало да су кола и коњи пропали, одмах све газде, које су их дале војсци под најам, навале к мени да им исплатим накнаду по процени, како сам се обавезао да ћу учинити. Њихови захтеви задали су ми много посла; рекох им да је новац готов и у рукама благајниковим и да овај чека само да му стигне формална наредба од генерала Ширлеја, коме сам ја већ писао и молио га да што пре пошље ону наредбу, само што генерал станује далеко па његов одговор не може стићи тако брзо, стога нека се мало стрпе. Али ништа од свега тога није могло да их задовољи, и неки од њих тужише ме суду. Најпосле ме генерал Ширлеј избави из овог страшног стања послав комисију да испита све оне захтеве, и наредивши да се накнада исплати. Скупна сума тражених накнада изнела је некаквих двадесет хиљада енглеских лира, те би ме просто упропастило да сам их ја морао платити.

Пре него што нам је стигао глас о оној погибији, два доктора Бонд дођоше да ме позову да се упишем у листу приложника, чијим су прилозима хтели да приреде велики ватромет кад стигне глас да су наши освојили градић Дикен. Ја се начиним врло озбиљним и одговорим: да ће по моме мишљењу бити доста времена да се приреди јавно весеље кад будемо поуздано знали да имамо повода за весеље. Изненадило их је врло што се ја одмах и без затезања нисам сложио с њиховим предлогом. „До ђавола!“ рече један од њих, „та ваљада не замишљате да још и то може бити да нећемо освојити онај градић?“ — „Не кажем да га нећемо осво-

јити, али знам да су ратни догађаји подложни великој неизвесности!“ Па им онда изложим своје разлоге са којих зебем шта ће бити. Они одмах прекину даље прикупљање прилога, и тиме избегну велику неповољност којој би се изложили да су спремили ватромет. Једном другом приликом после тога д-р Бонд рече да не воли Франклинове слутње.

Гувернер Морис, који је пре погибије Брадокове био постао скупштини досадан шаљући јој посланицу за посланицом, тражећи од ње да одобри кредите за обрану провинције, али тако да ништа не разрезује на имовину баштиникову, и који је отказивао потврду свакој одлуци у којој није била изузета та имовина, сад је удвојио своје нападе, надајући се да ће лакше успети почем су опасност и невоља постале веће. Али је скупштина наставила да се чврсто држи, верујући да је правда на њеној страни, и да би значило одрећи се једног суштаственог права, кад би се допустило да гувернер измењује њене одлуке које се тичу новаца. У једној од њених последњих одлука, којом се давало педесет хиљада лира на обранбене потребе, он је предложио да се само једна једина реч измени. У одлуци је било казато: „Свака имовина, стварна и лична, имаће да плати тај пирез, имовину баштиника *не* изузимајући“. Гувернер је предложио да се само она једна реч **„не“** замени речју **„само“** — доста малена али врло значајна измена.

Али кад гласови о Брадоковој погибији стигоше у Енглеску, наши тамошњи пријатељи, за које смо се ми постарали да буду добро обавештени о свима одговорима скупштинским на гувернерове посланице, подигоше вику на баштинике и нападоше их због

њихове тесногрудости и неправичности којом своме гувернеру даваху онаква настављења. Неки су ишли чак тако далеко, да су тврдили да баштиници треба да изгубе свако право на своју провинцију, кад својим понашањем сметају да се провинција може да брани. Ово поплаши баштинике те пошљу наредбу своме главном благајнику, да дода пет хиљада лира од њихових новаца к оној суми коју скупштина да̑ на обрану провинције.

Кад скупштина сазна, она то прими као довољан прилог од имовине баштиникове те се услед тога одлука преиначи тако да у њу уђе она допуна која изузимље имовину баштиника од тога приреза. Ја будем наименован за члана комисије која је имала да распореди новац, шездесет хиљада лира. Ја сам се живо заузимао како за редиговање законског предлога, тако и за његово одобрење у скупштини. У исто време био сам спремио и законски предлог да се установи и дисциплинује војска од драговољаца, који се без икакве тешкоће пронео кроз скупштину, јер сам се био постарао да се квекерима остави пуна слобода. Да бих олакшао да се састави друштво, потребно за уређење народне војске, ја сам био написао један разговор, у коме је изнесено и расправљено све што се могло изнети противу такве установе. Тај сам разговор штампао, и, како ми се чинило, он је правио врло велики утисак.

Док су се у нашој вароши и у провинцији састављале чете драговољаца и училе „егзерциру“, гувернер навали на мене те се примим да водим бригу о нашој северозападној граници, која је на много места била у опасности од непријатеља, и да се побринем за обрану становништва дижући војску и

грађећи читав низ утврђења. Примио сам се тога војничког задатка, и ако нисам сматрао себе за довољно спремна за то. Даде ми пуномоћје да радим како најбоље знам, преда ми читав свежањ диплома за официре, да их ја сâм издајем коме за добро нађем. Без икаквих тешкоћа и убрзо ја искупим под своју команду пет стотина и шездесет добровољаца. Мога сина, који је у прошлом рату био официр у војсци састављеној противу Канаде, поставио сам сад себи за ађутанта, и био ми је од велике користи.

Индијанци су били спалили село Гнаденхут, насељено моравијанцима, и побили му скоро све становнике. Нашло се да у томе селу има добар положај за једно од утврђења које смо одлучили да подигнемо. Пре него што ћемо поћи тамо, ја искупим своје чете у Витлејему, главној насеобини оних људи (моравијанаца). Изненадио сам се кад видех како су се били лепо спремили на одбрану; пропаст Гнаденхута била им је отворила очи, да виде опасност. Главне зграде били су утврдили врљикама; били су набавили велику количину оружја и муниције из Њу-Јорка, па су чак и прозоре својих високих каменом зиданих кућа напунили омањим камењем за калдрмисање, да би га њихове жене бацале на Индијанце, ако би ови јуришали на куће. Наоружана браћа чувала су стражу, и ова се тачно и методично смењивала, као да је то била права гарнизонска варош. У разговору с владиком Спангенбергом ја поменух ту своју изненађеност; јер знајући да су моравијанци тражили и добили од парламента закон који их је ослобођавао од сваке војне дужности у колонијама, мислио сам да њима њихова савест не допушта да носе оружје. Одговорио ми је да међу

њиховим основним правилима не стоји да треба да се противе рату и да не носе оружја, али, у време кад су онај закон од парламента издејствовали, мислило се да се већина њихових људи држи оног начела да не треба носити оружје. Али, сад и у овој прилици, на њихово велико изненађење, нађоше да се тек врло мален број њих држи онога начела. Рекло би се да су се они сами о себи варали, или да су нехотице преварили парламенат; али здрав разум, особито кад га потпомогне блиска и очевидна опасност, брзо рашчишћава са особењачким назорима.

Било је почетком јануара кад се кретосмо на посао око подизања утврђења. Пошљем један одред војника према Минисинку с наредбом да тамо подигну једно утврђење за заштиту тога горњега краја, а једно одељење пошљем у доњи крај с таквом истом наредбом. Ја сâм наумим да пођем с остатком војске у Гнаденхут, где је још понајвише требало подићи утврђења и то без одлагања. Моравијанци ми дадоше петоро кола, да нам понесу алате, храну, пртљаг итд.

Тек да се кренемо из Витлејема, а изиђу преда ме једанаест пољопривредника које су Индијанци отерали са њихових земаља, па ме замолише да им дам пушке, да се врате и да отуд дотерају своју стоку. Ја дам свакоме од њих по једну пушку и колико треба муниције. Нисмо марширали ни неколико миља, па киша поче падати, и није више цео тај дан ни престајала. На целом путу нигде стреје где да се склонимо, док пред вече не стигосмо у кућу једнога Немца, те се нешто у тој кући а нешто у кошари збијемо сви до коже мокри. Срећа те нас нико није напао тога дана на маршу, јер оружје

нам је већ и онако било врло ординарно, а осем тога није нашим људима било могућно да своја кресива одрже сувим. Индијанци су у том погледу много вештији од нас и некако знају да свој барут сувим одрже. Они су тог истог дана пресрели ону једанаесторицу пољопривредника, о којима напред помињах, и од њих су десеторицу убили. Онај један који се спасао причао је после да ниједна од пушака, које су он и његови другови добили од мене, није хтела да упали, јер су им фаље биле закисле.

Сутрадан је било лепо време, те настависмо марш, и стигосмо у опустели Гнаденхут. Ту близу била је једна стругара и око ње повелике хрпе иструганих дасака, те ми брзо начинисмо колибе, што нам је на оном рђавом времену било у толико потребније у колико нисмо имали ниједан шатор. Први нам је посао био да дубље укопамо мртваце које нађосмо тек врло олако закопане, како су сељаци из околине умели и могли. Зором сутрадан испланирамо и обележимо по земљи наше утврђење. Уокруг је његова линија износила четири стотине и педесет пет стопа, и требало нам је управо толико палисада или стабала у просечном пресеку од по једну стопу. Имали смо са собом седамдесет секира, па се живо дадосмо на сечу дрва, и, како су наши људи били врло вешти у томе послу, овај је врло брзо напредовао. Гледајући како брзо дрва падају, рад сам био да видим колико времена управо треба да се одсече стабло. Узмем сат баш кад су два човека први пут секиром засекла у један бор; за шест минута овај је већ лежао на земљи; измерих га и нађох да има четрдесет палаца у пречнику. Сваки бор давао нам је по три палисада, дугачка по осамнаест стопа и за-

ошиљена на једном крају. Док су се ови спремали, дотле су други наши људи копали јарак, три стопе дубок, око утврђења, а у тај је јарак ваљало палисаде наместити и укопати. Разглавимо наша кола, раздвојивши задње точкове од предњих, и тако добијемо десет двоколица, на којима, упрегнувши у свака по два коња, довлачисмо палисаде из шуме до самог шанца. Кад те палисаде утврдимо, онда наше дрводеље начине дуж њих свуда унаоколо а на висину од шест стопа као неки ходник, на који би наши људи излазили да пуцају кроз отворе међу палисадима. Имали смо један топ, и наместимо га на једном углу од шанца и одмах опалимо, да тако Индијанцима, ако је каквих било негде у околини, дамо на знање да имамо и топова. И тако ми своју тврдињу, ако би се тако крупно име могло дати бедном шанцу ограђену палисадима, довршимо за недељу дана, и ако су јаке кише падале сваки други дан, и тада људи нису могли радити.

То ми је дало прилике да опазим да су људи најбоље расположени и задовољни кад имају да што раде; јер у дане, у које су имали посла, били су сви тако ведри и доброћудни и, са свешћу да су целога дана лепо радили и нешто и урадили, они би вече весело проводили; а у дане, у које нисмо имали или нисмо могли што радити, били су тако кисели, брзи на свађу и на упорство, налазили су да им не ваља ни свињско месо, ни хлеб итсл., и у опште цео би тај дан били зловољни, што ме је сећало на једног капетана морског брода у којега је било правило да своје људе држи једнако у послу и на каквом раду, па кад му једнога дана његов

помоћник јави да су људи све свршили и да већ нема ништа више што би им се на рад могло дати, „О“ рећи ће он, „нареди нека оперу котву!“

Овакав шанац, палисадима утврђен, и ако је по себи био жалосна врста утврђења, опет је био сасвим довољан за одбрану од Индијанаца, који нису имали топова. Нашавши се сад с поузданим ослонцем, и имајући куд да се повучемо ако нам буде невоље, ми се ослободимо, те у мањим четама пођемо да извидимо сву околину. Нигде се не сукобисмо с Индијанцима, али на суседним височима наиђосмо на њихова празна логоришта у којима су лежали мотрећи на нас при нашем раду. Они праве та своја логоришта тако вешто, да је вредно да о том што поменем. Почем је било зимње доба, то им је требало да имају ватре; али да је наложе онако на површини земљишта, она би својом светлошћу на велику даљину откривала где су. Стога копају у земљи рупе, отприлике три стопе широке, а нешто јаче од три стопе дубоке; а видели смо како су од сагореваних пањева по шумској крчевини својим секирицама одсецали угарено иверје. Тим су угарцима ложили мале ватрице на дну оних рупа, а око ових свуда по трави и корову опазили смо утисак од њихових тела, како су лежали око тих рупа спустивши ноге у њих да се над ватром грeју, јер за Индијанце је главно да су им ноге топле. Та их врста ватре неће издати ни светлошћу, ни варницама, па ни димом. Чини ми се да ту није било много Индијанаца, и да су они сами видели да је нас било и сувише много, да би нас могли напасти с надом на успех.

Капелан нам је био један за веру врло ревностан пресвитеријански свештеник, по имену г. Бити (Beatty). Жалио ми се како људи неће да долазе на његове молитве и проповеди. Кад су се наши људи уписали у војску, њима је обећано поред плате и хране још и по један џил (0·14 једног литра) рума сваки дан, и тај им се редовно и сваки дан раздавао, пола џила у јутру а пола у вече, и пало ми је у очи како они сви долазе тачно да га приме, услед чега рекох г-дину Битију: „Може бити да је испод достојанства вашега позива да војсци раздајете рум, али само ако хоћете да се примите тога посла и да га свршавате одмах после молитве, видећете да ћете их имати све око себе“. Мисао му се допадне, предузме да врши издавање рума, вршио га је на опште задовољство, и људи су се сад тачно искупљали и у пуном броју на његове молитве. Чини ми се да се тај мој метод боље показао него кажњавање које понеки војни закони наређују за оне који не походе службу божју.

Тек сам био свршио тај посао и снабдео своју „тврдињу“ с храном, кад ми стигне писмо од гувернера, који ми јавља да је сазвао скупштину, па би желео да и ја дођем, ако стање ствари на граници не би изискивало да тамо и даље останем. И моји пријатељи у скупштини писаху ми и наваљиваху да ако икако може бити дођем, па како су моја три утврђења била већ довршена и како су и становници на граници налазили да сад под заштитом тих утврђења могу слободно остати да раде своје земље, ја одлучим да се вратим. Ово у толико пре, што један официр из Нове Енглеске, пуковник Клапхам, искусан у начинима на које Индијанци

ратују, дошав да походи наша утврђења, пристане да прими команду наместо мене. Ја му издам пуномоћје и диплому, изведем цео гарнизон на параду, прочитам војницима и једно и друго, представим га њима као човека који је по своме искуству и извежбаности у војним стварима много спремнији од мене да њима командује, дам им нешто мало савета како да се владају и опростим се с њима. Они ме лепо испрате чак до Витлејема, где ја останем неколико дана, да се одморим мало од оних непрекидних напора којима сам се дотле излагао. Прву ноћ, нашавши се у удобној постељи, једва сам могао трenути, тако сам се био научио да спавам на тврдом поду наше колибе у Гнаденхуту, замотан само у једно или два ћебета.

Бавећи се у Витлејему, распитивах мало о томе како ови моравијанци живе. Неки од њих ставили су ми се на службу као пратиоци, и сви су се у опште показивали врло љубазни према мени. Нађох да они сви раде за све као права задруга, једу за заједничким столовима, спавају у општим дворницама, велики број њих заједно. У тим општим спаваоницама опазио сам како горе, под самом таваницом, имају на извесним растојањима отвори, што ми се учини да је врло паметно учињено ради обнављања ваздуха. Био сам у њиховој цркви, где сам уживао слушајући добру музику, јер су оргуље пратили и виолинама, флаутама, кларинетима, хобојима итд. Разумео сам да њихови проповедници не држе проповед пред мешовитим скупом од старих и младих људи, жена и деце, како се то у нас ради, него они искупе једном приликом само одрасло мушкиње, другом опет само удате жене, па онда за себе опет младиће, па

за себе младе девојке, па малу децу, и свакоm таквом скупу држе нарочиту проповед. Проповед коју сам ја у њиховој цркви слушао била је управљена деци, која су дошла и посадила се лепо по клупама, дечаци под надзором свога учитеља, а девојчице под надзором своје учитељице. Проповед ми се учинила лепо подешена према дечјој моћи схватања, а проповедник је говорио начином врло пријатним, готово рећи фамилијарним, и чисто милујући их уверавао их је да треба да буду добра. Деца су се том приликом лепо понашала, али су ми се чинила бледа и нездрава, што ми је дало да мислим да их и сувише држе по затвореним просторијама, или да им се не даје да се довољно крећу на чистом ваздуху.

Тражио сам обавештења и о њиховим женидбама, и нарочито сам питао је ли истина што се говори да се у њих невесте одређују коцком. Рекоше ми да се коцком служе само у нарочитим случајевима, а обично се ради овако: кад један младић жели да се ожени, он то саопшти старешинама своје класе, који се саветују са старијим женама које управљају млађим женскињем. Како су и они старији људи и ове старије жене обично добро упознати с нарављу и другим склоностима и расположењима својих питомаца и питомица, они најбоље могу и да оцене, која би девојка најбоље пристајала коме момку, и обично младенци пристају на оно како они нареде; али ако се случајно нађе да имају две или три девојке, које би по мишљењу оних старијих жена могле бити подједнако добре друге оном младићу, онда се у таквом случају одлучује коцком коју треба да узме. Ја на то да, почем

се бракови у њих закључују без узајамног избора младенаца, може се десити да понеки од њих буду врло несрећни. „Па тако може да буде“ прихвати онај који ми даваше та обавештења, „и кад младенци сами за себе бирају!“, што у истини не могох порећи.

Вративши се у Филаделфију, нађох да наше удружење врло лепо напредује; готово сви становници, који нису били квекери, уписали су се за чланове, па су саставили добровољачке чете, изабрали капетане, поручнике и потпоручнике, према новоме закону који је о томе донесен. Др. Б. дође да ме види, па ми причаше како је настојавао и колико се мучио да се тај закон популарише, и тим својим напорима присвајаше велику заслугу. Ја сам опет имао сујету да све то припишем оном своме „Разговору“; али опет, не бивши баш сигуран да он нема право, ја га оставим да ужива оно добро мишљење које је са̂м о себи имао. Чинило ми се да је то најбољи излаз у таквим случајевима. Официри се искупе на збор па ме изберу за пуковника њихова пука, који избор овај пут ја примим. Не знам сад колико смо чета имали, али се сећам да смо изводили на параду око хиљаду и двеста личних људи, да смо имали и довољан број артилериста, који су опслуживали шест тучних пољских топова, и који су се тако извежбали, да су у једном минуту могли да опале дванаест пута. Кад сам први пут држао смотру над својим пуком, артилерија ме допрати до моје куће и онда баш пред мојом капијом опале неколико пута из топова, те се од треска поразбија повише стакала у моме електричном апарату. Али и та моја почаст није била много

јача од мојих стакала, јер наскоро затим у Енглеској укину онај наш закон, те се збришу сви наши чинови и дипломе.

За оног мог кратковременог пуковниковања имао сам једном да путујем у Вирџинију. Официри мога пука уврте себи у главу да би требало да они свога пуковника испрате мало ван вароши, тако тамо до „Доње скеле“ (Lower Ferry). Таман сам био појахао коња, а они те пред моју капију. Било их је тридесет или четрдесет, све на коњима и у парадној униформи. Мени нису ништа пре тога напомињали какву намеру имају, иначе им ја то не бих дао да чине, јер ми је некако по самој мојој нарави противно да се лично истичем и правим параду ма којом приликом. Било ми је врло противно кад их видех како дођоше, али сад већ нисам могао избећи да ме не прате. Али што је још најгрђе било, тек се кретосмо, а они повадише сабље и пратише ме тако с голим сабљама целим путем! Неко посла извештај о свему томе баштинику, који се тиме нађе веома увређен. Таква се почаст њему самом никада није указавала, кад је путовао по провинцији, нити се указивала иједноме од његових гувернера. Говораше да се таква почаст може указивати принчевима краљевске крви. Сасвим то тако и може бити, само што се ја нисам ни онда разумевао а не разумевам се ни сада у питањима етикете што се тиче таквих случајева. Али та будаласта ствар још већма појача његову зловољност према мени, која и пре тога није била мала услед мога понашања у скупштини, у којој сам ја свакада врло живо устајао противу издвајања његове имовине испод општих приреза, којим сам приликама строго осуђивао ње-

гову тесногрудост и неправилност којом је тражио оно изузимање. Он ме тужи министарству као човека који чини велику сметњу краљевској служби, почем својим утицајем у скупштини спречавам да се одлукама којима се новчани кредити одобравају даје облик какав треба, и онда још наведе ону официрску параду као доказ како се ја бавим намером да управу провинције одузмем силом из његових руку. Обрати се с молбом и на сер Еверарда Фокнера, генерал-постмајстора, да ми одузме звање (поштара) које сам отправљао; али је тај његов корак имао само у толико неког резултата што ме сер Еверард благо опоменуо.

Поред свега непрекидног гложења између гувернера и скупштине, у чему сам ја као њен члан узимао великог удела, између мене и гувернера постојали су непрекидно сасвим учтиви односи, и нас двојица никад не дођосмо у какву личну размирицу. Понеки сам пут долазио на мисао да мора бити да је то његово уљудно понашање према мени, о коме је знао да пише све скупштинске одговоре на његове посланице, просто само резултат његове адвокатске навике, јер како је сâм занатом био адвокат, он је могао сматрати да нас двојица радимо као адвокати две противне стране у једној парници и да као такви он заступа баштинике а ја скупштину. Он би стога понеки пут сасвим пријатељски свратио к мени, да ме пита за савет у каквим потежим питањима, и овда онда и радио би по моме савету, али не баш често.

Радили смо споразумно да снабдемо Брадокову војску храном, а кад стиже страшни глас о његовој пропасти, гувернер журно посла по мене, да се по-

саветујемо о мерама како да се спречи да задње провинције не прогласе да нису више с нама. Сад се не сећам какав сам му савет дао, али мислим да сам му предложио да одмах пише Дунбару и да га побуди да, ако је икако могућно, намести своје трупе на граници ради заштите њене, док му из колонија не стигну поткрепљења с којима би могао наставити експедицију. А кад сам се ја вратио с границе, он ми предлагаше да предузмем такву експедицију с провинцијалном војском, па да освојим градић Дикен, почем је тада већ Дунбар био добио друго опредељење. И још ми предлагаше да ми да̂ чин генерала. Ја са̂м нисам имао тако добро мишљење о својим војничким способностима, какво је он показивао да има, и рекао бих да оно што је он о томе говорио мора да је високо искакало изнад онога што је он у самој ствари мислио; него је по свој прилици рачунао да би моја популарност олакшала да се војска искупи, а у скупштини опет да би мој утицај израдио да се одобри потребан новац за плаћање такве војске, а да се при том може бити имовина баштиникова ничим не оптерећава. Нашавши да нисам баш тако дрзак па да улетим у ту ствар, како је можда очекивао, он махне цео онај предлог, а наскоро затим буде на гувернерству замењен капетаном Денијем.

Пре него што наставим причати какав сам удео узимао у јавним стварима под управом овог новог гувернера неће бити ван места да поменем штогод о томе како је почео и како је напредовао мој глас као философа.

Бавећи се године 1746. у Бостону, ја се ту нађем с неким д-р Спенсом, који је ту недавно био дошао из Скотландске, и који ми показа неколике електричне

експерименте. Врло их је несавршено изводио, јер није био врло вешт; али како је све то било нешто сасвим ново за мене, то сам се колико изненадио толико и обрадовао. Наскоро по моме повратку у Филаделфију, наше „Друштво за књижницу“ добије од г. П. Колинсона, члана „Краљевског друштва“ у Лондону, једну стаклену цев с упутством како се с њом има радити па да се праве такви експерименти. Ја жудно прихватим прилику да поновим оно што сам видео у Бостону, па, практикујући много, врло се извештим у извршивању како тих експеримената тако и других неких о којима смо описе добили из Енглеске, додавши к њима и повише сасвим нових. Рекох „практикујући много“, јер за неко време моја је кућа била пуна људи који долажаху да виде та нова чуда.

Да бих одбио од куће толику навалу, ја је поделим међу своје пријатеље тиме што у нашој стаклари начиним повише онаквих стаклених цеви, дам их пријатељима да и сами експериментишу, те мало по мало па стекосмо повећи број експериментатора. Међу овима се највећма одликовао г. Кинерсли, мој сусед и даровит човек, коме — како и онако није имао никаква рада — посаветујем да узме показивати те експерименте за новац, и напишем за њ две лекције, у којима сам све експерименте ставио у такав ред, пропраћао их је таквим објашњењима и на такав начин, да је оно што је преходило помагало да се лако разуме оно што је следовало. За тај посао он набави један сасвим елегантан апарат, у коме су све оне мале справе, које сам ја сâм за себе грубо

Краљевско друштво (The Royal Society) — управо је енглеска академија наука.

справљао, врло лепо били направили мајстори који се баве израдом инструмената. На његова се предавања стицало доста света, који је њима био веома задовољан. После неког времена он се крене на пут по колонијама, показивао је те огледе у свакој главној вароши, те је тако зарадио нешто новца. Него по острвима западне Индије с муком је могао да их изводи услед тога што је тамо ваздух у опште влажан.

Како смо били обавезани Г-дину Колинсону што нам је послао на поклон ону цев итд., мислио сам да је право да му јавимо о успеху који смо постигли радећи њоме, те му стога послах неколика писма с описом наших експеримената. Он их даде прочитати у Краљевском друштву, где спочетка мишљаху да не вреди ни да се што помиње о њима у протоколима друштвеним. Чланак један, који сам ја био написао за потребу г-дина Кинерслија, и у коме сам разлагао да муња није ништа друго него електрицитет, ја пошљем моме добром познанику Д-ру Мичелу, који је такође био члан онога друштва. Овај ми писмом јави да је он тај мој чланак прочитао у друштву, али да су му се смејали сви они који се сматрају као стручњаци у тим питањима. Него кад све то што ја писах показаше Д-ру Фодерџилу, овоме се учини да у томе има много што вреди, и препоручиваше да та моја писма ваља штампати. Г. Колинсон их услед тога преда Кавеу, да их штампа у своме часопису „The Gentleman's Magazine"; али се овоме учини да ће боље бити да их штампа за себе као брошуру, којој Д-р Фодерџил написа предговор. Изгледа да је Каве погодио шта је најбоље за његове интересе, јер додацима, који су позније дошли, та је брошура нара[illegible] у свеску

на четвртини, и доживела је пет издања, а није платио за њу ни колико би требало дати преписивачу.

Ипак требало је да прође подоста времена па да ти састави обрате на себе пажњу у Енглеској. Један примерак њихов падне случајно у руке конту де Бифону (Comte de Buffon), философу који је праведно заслужио онај велики глас који ужива у Француској па и у целој Европи. Он побуди г. Далибара да их преведе на француски, те се штампају у Паризу. Али то сад увреди игумана Нолета (Abbé Nollet), који је краљевској породици предавао јестаственицу, а био уз то вешт експериментатор и саставио и свету објавио неку своју теорију о електрицитету која је била опште примљена. Спочетка није могао да верује да је оно и онакво дело могло доћи из Америке, и тврђаше да мора бити да су га његови непријатељи у Паризу нарочито фабриковали, да само доведу у сумњу онај његов систем. После, кад се већ уверио да доиста има и живи у Филаделфији човек који се зове Франклин, о чему је најпре сумњао, он написа и предаде јавности читаву књигу писама, поглавито управљених мени, бранећи своју теорију и поричући истинитост мојих огледа, а тако и закључака које сам из њих изводио.

Ја сам у први мах намеравао да игуману одговорим, па сам већ био почео и да пишем тај одговор; али размисливши мало дубље о ствари и узев у поглед да се у мојим списима описују опити које сваки може да прави за себе и да се о њима увери, и да се они и иначе без тога оверавања не би могли бранити, — узев даље у поглед да сам у њима излагао само своја посматрања и своја извођења из њих,

која нисам проглашавао већ готовим догмама, те по томе и нисам дужан да их браним, — па онда помисливши како спор између два човека, који на разним језицима пишу, може да се отегне на дуго већ услед нетачног превода и по томе услед несхватања онога што је један или други управо хтео да каже, као што је већ једно игуманово писмо било основано просто на једној погрешци у преводу, — ја одлучим да пустим нека они моји списи воде сами о себи бригу како могу, верујући да је боље да оно мало слободнога времена, што ми слободно остаје ван мојих јавних дужности, употребим на нове експерименте, него на препирку о онима које сам већ правио. Стога нисам ништа г. Нолету ни одговарао; нити сам се кајао за своје ћутање, јер мој пријатељ г. Лерој, члан Краљевске академије наука, подухвати се да ме брани и доказа неумесност навода Нолетових; моју књигу преведоше на италијански, немачки и латински, и доктрина коју сам у њој изнео буде мало по мало примљена од стране европских природњака, насупрот доктрини игумановој, тако да је он доживео да види себе као још јединог заосталог од секте његове, изузевши господина Б., из Париза, његова питомца и непосредног ученика.

Што је моје дело изненадно и на све стране постало чувеним имам да захвалим успеху једнога од експеримената које сам у њему предложио, а који су постигли г. г. Далибар и Делор у Марлију, а на име успеху експеримента да се муња привуче из облака. То је одмах и на све стране живо заинтересовало публику. Г. Делор, који је имао један апарат за експерименталну физику и који је ту науку предавао, предузео је да понавља огледе које је назвао „фила-

делфијским огледима"; па пошто их је најпре правио пред краљем и краљевским двором, онда су сви љубопитљивци париски у гомилама долазили к њему, да их и они виде. Нећу да ово причање развлачим и умножавам описивањем тога значајног огледа, нити опет описивањем мога изванредног задовољства које сам имао кад сам наскоро затим у Филаделфији правио сличан опит с обичним змајем, јер се та оба описа могу сада наћи у свакој историји електрицитета.

Један енглески лекар, по имену Др. Рајт (D-r Wright), бавећи се у Паризу, писаше неком пријатељу, који је био члан Краљевског друштва у Лондону, како учени људи ван Енглеске високо цене моје експерименте, и како се чуде да су моји списи привукли у Енглеској тако мало пажње на себе. Услед тога то друштво поново узме у разматрање она моја писма, и славни Др. Ватсон начини о њима — као што је после чинио и о свима другим мојим писмима које послах у Енглеску — кратак извод и извештај, уз које је додао и неколико похвалних речи о самом писцу. Тај се његов реферат прими на штампање у Раду (Transactions) Краљевскога друштва. Кад затим неколики чланови његови, а нарочито врло даровити г. Кантон, поднесу извештај да су се практичним огледом уверили де се зашиљеном гвозденом шипком може привући муња из облака, онда ми је то друштво дало више него накнаду за оно што су се у почетку понашали с тако мало пажње према мени. И ако ја нисам ништа тражио, они ме изберу за члана свога друштва, и још одлуче да се од мене не тражи такса која се обично за то плаћа, а која износи двадесет и пет гинеја; и од то доба једнако ми шиљу сва своја издања

забадава. И поврх свега обдарише ме златном медаљом сер Годфрија Коплија (Sir Godfrey Copley) за годину 1753., којом је приликом председник друштва, лорд Маклсфилд, држао дивну беседу, у којој ми је чинио велику част.

Наш нови гувернер, капетан Дени, донео ми је од Краљевског друштва поменуту медаљу, а њу ми је предао на банкету који је наша варош давала њему у част. То предавање пропратио је врло углађеним изразима свога поштовања према мени, јер је, како рече, већ одавна био упознат с мојим карактером. По свршеном ручку, кад су гости, како је онда био обичај, почели да пију, нови гувернер узме ме на страну у другу собу, па ми рече: како су га његови пријатељи у Енглеској световали да гаји пријатељство са мном као с човеком који му може дати најбољи савет, и најуспешније припомоћи да му администрација буде лака; да стога он ништа тако живо не жели, него да са мном буде у добром споразуму, и мољаше ме да будем уверен о његовој готовости да ми у свакој прилици послужи чим год узможе. Много ми је говорио и о томе како је баштиник добро расположен према провинцији и како би могло бити корисно за све нас, а особито за мене лично, кад би се прекинула опозиција његовим мерама, која се већ тако дуго тера, те се обновила слога између њега и народа; а да се све ово постигне, к томе нико не може толико послужити колико ја, — бар се тако мислило; а за такву услугу ја бих могао рачунати на сходно признање, награде итсл. Они гости који осташе за столом да пију, видевши да се ми не враћамо, послаше нам један кондир вина са Мадере, којим се гувернер врло либерално

служио, те се у тој размери све више изливаше у својим молбама и обећањима.

Ја сам му од прилике ово одговорио: да је моје стање, хвала Богу, тако, да ми баштиниково благовољење није потребно, и да, почем сам члан скупштине, не бих могао ни примити какве доказе тога благовољења; али да опет зато ја немам никакво лично непријатељство према баштинику, и да, кад год јавне мере, које он предложи, буду доиста на корист народну, нико неће ревносније прихватити и помагати те предлоге него ја; сва је моја дотадашња опозиција била основана на томе што се мерама, које су предлагали, ишло само на то, да служе једино интересима баштиниковим а на велику штету народну; да ја њему, гувернеру, много захваљујем на његовим изјавама поштовања према мени, и да ћу ја — на то се може потпуно ослонити — чинити све што ми је у власти да му задатак његов што је могућно више олакшам, али се у исто време надам да он није собом донео она иста злосрећна настављења која су у толикој мери отежала рад његову преходнику.

О овима се он није изјашњавао, али кад је после дошао да ради са скупштином, она се одмах покажу, распре се обнове, и ја сам узимао живог удела у опозицији, јер сам био најпре писац захтева да нам се саопште она настављења, а затим и критике тих настављења, што се све може наћи у протоколима скупштине онога времена, као и у „Историјском прегледу“, који сам позније штампао. Али између нас двојице није било никаквог личног непријатељства; често смо бивали заједно; био је то човек књижевник, видео је много света, и у друштву

је био веома пријатан и забаван. Он је био први од кога сам дознао да је мој стари пријатељ Џемс Ралф још жив, да се сматра за једнога од најбољих политичких писаца у Енглеској, да је био употребљен у расправи између принца Фредерика и краља, и да је добио пенсију од три стотине лира на годину, да као песник није био баш на гласу, али што се тиче прозе да није било човека који би од њега могао што боље написати.

Скупштина, нашавши да баштиник упорно остаје при томе да своје заступнике спутава настављењима која се не само не слагаху с привилегијама народним него ни са интересима круниним, одлучи да се краљу поднесе молба противу њих, и изабере мене да као њен агенат отидем у Енглеску и да тамо поднесем и поткрепим ту молбу. Скупштина је била послала гувернеру на потврду одлуку којом је стављала краљу на расположење шездесет хиљада лира (од којих је десет хиљада ваљало да буде на расположењу ондашњега генерала, лорда Лаудауна); али, радећи по настављењима баштиниковим, гувернер не хте да одобри ту одлуку.

Ја сам се већ био погодио с капетаном Морисом, заповедником једнога морског брода у Њу-Јорку, о превозу моме преко мора, и све оно што ми је требало за храну итсл. већ је било смештено на брод, кад лорд Лаудаун дође у Филаделфију нарочито, како ми казиваше, да покуша да посредује у распри између гувернера и скупштине, те да услед њихове распре служба Његова Величанства не трпи штете. С тим циљем он изјави жељу да се гувернер и ја састанемо с њим, па да чује шта једна и друга страна имају да

кажу. И састадосмо се и претресосмо цело питање. Од стране скупштинске ја сам изнео све оне разне аргументе који се могу наћи у јавним списима онога времена, које сам ја и писао, а штампани су и у протоколима скупштинским; гувернер се опет са своје стране бранио настављењима која је добио, обавезом коју је дао да ће се верно држати тих настављења, као и пропашћу својом, ако их се не би држао. Али ипак чињаше се да није противан да се лично изложи ризику, само ако би то лорд Лаудаун световао да учини. Његово лордство није хтело то учинити, и ако сам ја у једном часу мислио да сам готово успео да га побудим да тако учини; али на крај краја он је ипак нашао да је боље да наваљује да скупштина попусти, па ме преклињаше да у томе смислу радим код чланова њених, изјавивши уједно да он неће штедети краљеву војску у одбрани наших граница, а с друге стране да ће ове остати изложене нападу непријатељском, ако ми сами не наставимо давати што је потребно за ту одбрану.

Ја саопштим скупштини све то што се дешавало између нас и предложим читав низ резолуција које сам био спремио, а којима изјављујемо да смо ми свесни наших права, да се тих права не одричемо, него само за овај мах суспендујемо примену њихову, услед притиска који се на нас чини а противу којега ми протестујемо. Донесавши те резолуције, скупштина најпосле пристане да тргне натраг ону своју одлуку о кредитима, и да донесе другу која више одговара настављењима баштиниковим. Наравно да ју је гувернер одмах потврдио, и ја сам онда могао да се кренем на пут. Него међутим је онај брод, са свом мојом опремом за путовање преко

мора, одједрио, те сам се не мало оштетио губитком оне опреме, и једина моја награда била ми је у томе што ми је његово лордство казало хвала на услузи коју сам учинио, а међутим сву заслугу што се дошло до онакве погодбе приписивао је он самом себи.

Он се крене за Њу-Јорк пре мене, па како је полазак аманетних бродова зависио од њега, а тада у пристаништу била два таква брода, од којих је један ваљало да се скорим креће, ја га замолим да ми јави тачно време кад ће овај поћи, те да га случајно не промашим. Одговорио ми је: „Издао сам наредбу да се брод крене ове суботе, међутим могу вам онако *у четири ока* казати, да ако овамо стигнете у понедељак у јутру, нећете закаснити, само немојте и дуже остати“. Услед неке случајне сметње на скели ја стигнем у Њу-Јорк тек у понедељак на подне, па сам се побојавао да је брод већ одједрио, почем је дувао погодан ветар; али се брзо умирим, јер ми јавише да је брод још једнако у пристаништу и да ће се тек сутра кренути. Могао би човек мислити да је мој полазак за Европу сад већ ту, па сам тако и сâм мислио. Али нисам тада познавао карактер његова лордства, чија је једна од најјачих црта баш и била *неодлучност*. О томе ћу вам дати неколико примера. Ја сам стигао у Њу-Јорк почетком априла, а мислим да је било пред свршетак јуна кад смо се кренули! Како поменух, у пристаништу су била два аманетна брода, која су ту већ поодавно стојала ишчекујући само да приме генералове депеше, па да се крену. Али те депеше његове никако да буду готове, него се све одлагало од данас на сутра. Стигне још један аманетни брод, па и њега задржаше, а пре него ћемо се најпосле

кренути очекивао се да приспе и четврти брод. Наш је брод ваљало први да се крене, јер је најдуже био у пристаништу. У сва три брода путници су већ били платили за своја места и многи од њих једва су чекали да се крену на пут, а и трговци су се бринули за своја писма као и за поруке ради осигурања јесењег еспапа (јер је било ратно време); али им сва њихова брига и мука ништа не поможе, јер писма његова господства никако да буду готова! И опет, кад је год ко одлазио да га походи, налазио га је свагда за писаћим столом и с пером у руци, тако да би човек помислио да се он свакојако изобила написао!

Отишав једно јутро да му учиним подворење, нађох у његову предсобљу неког Иниса, курира из Филаделфије, који је отуда дошао нарочито да преда генералу један пакет који му је послао гувернер Дени. Донео је и за мене неколико писама од мојих пријатеља, те га стога запитах где је одсео и кад ће полазити, како бих му предао писма којима одговарам на она која примих. Рече ми да му је наређено да дође сутра у девет сати да прими генералово писмо за гувернера, и да ће се затим одмах кренути. Ја му још истога дана предам моја писма. После две недеље дана ја га опет затечем у предсобљу генераловy. „А, гле“ рекох му, „ви се брзо вратисте!“ — „*Вратисте*?!“ прихвати он, „*та још се нисам ни кренуо*!“ — „Како то може бити?!“ — „Ето како: по заповести генереловој ја се ево већ две недеље свако јутро јављам овде и питам: је ли готово писмо његова господства? Али ето оно још није готово ни данас!“ — „Може ли то бити, особито кад се зна како он једнако пише! јер ја га свагда

нађем како седи за столом и пише!“ — „Јесте“ прихвати опет Инис, „он је као свети Ђорђе, исписан на цимерима, *свагда на коњу, али ни корака напред*!“ Ова је напомена курирова била сасвим основана, јер, бавећи се у Енглеској, разумео сам да је г. Пит (председник енглеског министарства) као разлог што опозивље оног генерала и на његово место шиље генерале Амхерста и Волфа, навео то „што влада нема од њега никаквог извештаја, и није просто ништа знала шта он тамо ради!“

Које та свакодневна очекивања да ће се кренути, које што су она сва три аманетна брода имала наредбу да одједре до Санди-Хука те да се тамо придруже флоти, побуде путнике да се укрцају на бродове, јер су се бојали да ови изненадно не добију заповест да отплове, па да њих оставе. Тако смо ми, ако се добро сећам, остали око шест недеља на бродовима, поједосмо све што смо били спремили јестива за дуг прекоморски пут, и морадосмо набављати нову храну. Једва се најпосле флота крене, понесавши собом и генерала и сву његову војску, право за Лујизбург, који је град генерал имао намеру да опсади и освоји. И наши јадни аманетни бродови добију заповест да прате убојни брод на коме је био генерал, и да су у свако доба готови да приме његове депеше и да их даље носе. Следовали смо му тако пет дана, и једва нам најпосле предадоше једно генералово писмо и његово одобрење да се можемо одвојити од флоте, те ми закрмисмо пут Енглеске. Она друга два аманетна брода задржао је и даље уз флоту, одвео их је у Халифакс, где се дуже време задржавао вежбајући своје људе у уображеним нападима на уображене градове, па онда

одједанпут махну своју намеру да осваја Лујизбург, врати се у Њу-Јорк са свом својом војском, као и са она два аманетна брода и њиховим путницима! А за његова одсуства Французи и дивљачки Индијанци освоје тврдињицу Џорџ (fort George) на граници те провинције, и после предаје они дивљаци побију многе од војника који се предадоше.

После сам се видео у Лондону с капетаном Бонелом који је командовао једним од оних бродова. Причаше ми како је он, пошто је читав месец дана чекао, јавио његову господству генералу да је његов брод почео да обрашћује у толикој мери, да неће моћи тако брзо једрити, што је значајна околност за поштанске бродове, и услед свега тога молио је да му се одобри да свој брод мало очисти. Од стране генерала дође му питање: колико би му времена за то требало, и он онда одговори да би му требало три дана. „Ако можете свршити што вам треба за један дан, онда вам дајем одобрење, иначе не, јер се непремено морате прекосутра кренути на пут!“ И тако не доби тражено одобрење, а после су га ипак задржали од дана на дан кроз пуна три месеца.

Видео сам се у Лондону и с једним од Бонелових путника, који је био тако гневан на његово лордство што их је тако дуго заваравао и задржавао у Њу-Јорку, па их онда вукао у Халифакс и отуда опет натраг у Њу-Јорк, да се заклињао да ће га тужити суду и тражити накнаду штете коју је претрпео. Да ли је он то учинио или није, не знам; али, како ми је он показивао, штета, нанета његовим трговачким пословима оним поступком генераловим, била је врло знатна.

Чудио сам се онда много, како може бити да се таквом човеку поверава тако крупан задатак какав је команда над великом војском; али кад сам позније видео мало више великога света и сазнао каквим се начинима људи служе да добију и из каквих се побуда дају висока места, онда сам се свему томе мање чудио. Онај генерал Ширлеј, на кога је по смрти Брадоковој прешла команда над војском, по моме би мишљењу, да је само остао на своме месту, водио бољу кампању него 1757. генерал Лаудаун, чија се војна показала преко сваке замисли неозбиљна, скупа и стидна за наш народ. Јер и ако Ширлеј није био занатом војник, опет је сâм по себи био паметан и мудар човек, који је поклањао пажње мишљењу и саветима других људи, био кадар да састави разумне планове, а уз то је био и брз и енергичан у извршивању њихову. Лаудаун, у место да својом великом војском брани колоније, оставља их сасвим без икакве обране, док у Халифаксу прави узалудне параде, због чега је и тврдињица Џорџ изгубљена. Осем тога он је довео у неред све наше трговачке операције и оназадио нашу трговину забраном целог извоза хране, под изговором да тиме хоће да спречи да се непријатељ не снабде с храном, а у самој ствари хтео је само да обори цену житу у корист лифераната, у чијој је добити, како причају (и можда тек само подозревају), и он имао неки удео. И кад је најпосле та забрана дигнута, он је заборавио да о томе јави и Чарлстауну, те се тамо флота каролинска задржала скоро три месеца дуже него што је морало бити, услед чега су морски црви нагризли дно од лађа у толикој мери, да је велики број тих лађа пропао на путу у завичај.

Мислим да се Ширлеј искрено радовао кад су га разрешили од такве тешке дужности, каква мора да је заповедништво над војском човеку који се неразумева у војничким стварима. Био сам на ручку, који је варош Њу-Јорк давала у част лорда Лаудауна кад је примио команду. И Ширлеј је ту био, и ако је други постављен на његово место за команданта. Било је пуно официра, грађана и странаца, па како је била потреба да се из суседних кућа позајме још неколике столице, то се међу овима десила и једна врло ниска, и баш та паде у део г-дину Ширлеју. Видевши то, ја му, како сам седео поред њега, рекнем: „Дали су вам, господине, и сувише ниско седиште!“ — „Не мари ништа“ прихвати он, „ја налазим, господине Франклине, да су *ниска седишта* најзгоднија“.

Док сам оно, како напред причах, био задржаван од пута у Њу-Јорку, добијем све рачуне за храну коју сам лиферовао Брадоку, почем неки од тих рачуна нису могли да стигну раније од разних лица које сам употребио да ми помогну у томе послу. Поднесем их лорду Лаудьуну и замолим га да ми исплати колико је још остало неплаћено. Он нареди да те рачуне исплати надлежни официр који их, пошто их упореди с документима, овери као исправне, а већ његово ми је лордство за тај случај обећало дати одмах наредбу на благајника да ми их исплати. Али је ово он одлагао све с дана на дан, и никако да добијем ону наредбу, и ако сам му толико пута по његову позиву одлазио, да ми је тобож дâ. Најпосле, баш пред мој полазак, рече ми да је, размисливши се добро, одлучио да своје рачуне не меша с рачунима својих преходника. „А ви“ рече, „и

онако идете у Енглеску, па кад тамо стигнете, однесите само те рачуне у благајницу, па ће вам се одмах исплатити“.

Поменем му, али без успеха, како сам због оног неочекиваног задржавања у Њу Јорку изложен великом и непредвиђеном трошку, па бих стога молио да ми се одмах плати; додадох да није право да се и даље излажем неприликама и одлагањима и да и дуже чекам да ми се плати што сам платио од својих новаца, у толико мање што за ту своју службу нисам ништа у рачун ставио на име свога комисиона. „О, молим ја вас“ прихвати он, „немојте ви мени то говорити, не можете ви мене уверити да ви нисте ту лепе новце зарадили! Разумемо ми добро како то иде, и знамо ми да сви који лиферују војсци нађу начина да напуне шпагове“. Уверавах га да то није случај са мном, и да ја нисам метнуо у шпаг ниједну пару; али ми он јасно даваше да разумем да ми не верује; и доиста после тога сазнао сам да лиферанти за војску често долазе до огромних зарада. Али што се тиче онога остатка, који сам имао да примим, тај још ни до данас нисам примио! Него о томе мало после казаћу још понешто.

Капетан нашега брода, док се још нисмо кренули, хвалио се много брзином своје лађе. По несрећи, кад изиђосмо на широко море, она се, на његово велико изненађење, показа врло спора и полагана. После свакојаког нагађања шта мора бити да је узрок томе, капетан, кад бејасмо близу једне друге лађе, која готово исто тако полагано пловљаше али тек ипак боље од нас, заповеди да сви дођемо на ону страну лађе где је крма и што ближе мотке о којој виси застава. Било нас је, које пу[illegible]ађара, око

четрдесет лица. Док смо тако стојали, лађа доиста поправи своју брзину и ускоро остави далеко иза себе ону другу лађу, што је јасно показало да је онако како је капетан и сумњао, на име: да је лађа била претоварена на предњем крају. Показа се да су сву бурад с водом били тамо наместили, те сад капетан нареди да се ова пренесу више у средину и што даље од кљуна лађе, услед чега лађа поврати свој добар глас и показа се као једна од најбржих једрилица.

Капетан нам је причао да је ова његова лађа некада могла да једри брзином од тринаест енглеских миља[1] на сȃт. Међу путницима био је и капетан Кенеди, који је служио у краљевској флоти. Он тврђаше да не може бити да је ова наша лађа икада пловила онаквом брзином, да у опште нема лађе која може тако брзо пловити, и да мора бити да је негде у срачунавању брзине била каква погрешка. Оба се капетана онда опкладе, с тим да се опклада реши кад буде довољно јаког ветра. Кенеди затим сȃм прегледа справу и уже којим се мери брзина пловљења, и нашавши све у исправном стању науми да сȃм баци и контролише уже. Па тако, после неколико дана кад врло свеж ветар поче дувати, капетан наше лађе, Лутвиџ, рече да мисли да она сад плови брзином од тринаест морских миља, капетан Кенеди узе да сȃм мери ту брзину, и признаде да је изгубио опкладу.

Горе изложени факат помињем, да бих могао учинити примедбу која следује. Опазило се — и то

[1] Једна енглеска миља = 1600 метара, и по томе 13 миља = 20·8 километара.

се наводи као доказ како је несавршена вештина грађења лађа — да се никад не може тачно знати, док се практички не огледа, каквом ће брзином нека лађа пловити; јер много пута су се при грађењу неке нове лађе угледали у свему на образац какве лађе која се практички показала као брзопловна, и опет се ова нова лађа показала као трома. Може бити да то долази отуда, што многи мрнари имају своје нарочите назоре о томе како треба лађу товарити, како јој треба једрила наместити, и како крманити; скоро сваки бродар има свој нарочити систем; и једна иста лађа, натоварена под надзором и заповешћу једног капетана, пловиће боље или горе, него кад је товарена под управом неког другог капетана. Осем тога ретко се дешава да је исти човек градио, опремио за пут преко мора и командовао истом лађом. Један човек гради лађу, други је опрема и снабдева једрилима, а трећи је товари и управља њеном пловидбом. Ниједан од њих не зна мисли и искуства остале двојице, и по томе не може изводити поуздане закључке из комбинације свих појединости и целине.

И у самој простој операцији кад се плови на једрилима приметио сам да се официри, који командују стражама, не слажу у мишљењу како треба наместити једрила при једном истом ветру. Једни би хтели да се једрила мало више затегну, други опет да се мало попусте, тако да се чини да немају сталног правила којега да се држе. И опет чини ми се да би се могао приредити читав низ експеримената те да се одреди прво какав облик треба да има само тело лађе па да што брже једри, па онда колике треба да су и где да се наместе катарке, затим какав

облик треба да имају једрила, колико да их има и како да се размештају, какав је кад ветар, и напослетку како треба разместити товар. Овај наш век век је експеримената, па бих рекао да би низ таквих тачних и комбинованих огледа могао бити од велике користи. Уверен сам да неће много времена проћи па ће се наћи какав вешт испитивач који ће их предузети, и коме ја желим најлепши успех.

Неколико пута јавио би се какав страни брод и узео да нас гони, али смо ми брзином своје лађе свакоме од њих умакли, и у тридесети дан почесмо да меримо дубину, јер је капетан, по посматрањима која је правио, налазио да нисмо далеко од пристаништа Фалмаута, и мишљаше да ћемо, само ако те ноћи добро једримо, зором бити већ на уласку у пристаниште, а осем свега тога пловећи ноћу можемо избећи да нас не опазе непријатељске крстарице, које често крстаре близу уласка у канал. Тако и развијемо сва једра што смо их год имали, и како смо имали врло оштар и добар ветар, једрили смо да не може боље бити, и пређосмо велику даљину. Капетан, правећи опет своја посматрања и рачун, удеси правац лађе тако, да мало подаље прођемо од Сцили острва (Scilly Islands). Али као да ту често јака матица скреће навише у Канал св. Ђорђа, која често занесе и помете бродаре, и која је проузроковала и пропаст ескадре сер Клаудслеја Шовела. Ова матица по свој прилици била је узрок и ономе што се нама десило.

Ми смо били ставили на сами кљун од лађе стражара коме би са разних тачака на крову довикивали: „Гледај добро испред себе“, а он би на сваки такав довик одговарао са „Еј, еј!“ и ако је

може бити баш тада дремао или бар и упола спавао, јер кажу да ти стражари често одговарају сасвим механички. На сваки начин наш стажар није видео светлост баш право испред нас, а већ крманош и други мрнари на крову нису је могли видети од једрила. Срећом услед једног случајног скрета лађе угледасмо је, и силно се препадосмо, јер смо били сасвим близу ње, тако да се мени учинила велика колико точак од кола. Била је поноћ, и наш капетан беше заспао; али капетан Кенеди скочи на кров па, видев у каквој смо погибли, заповеди да се лађа са онако разапетим једрилима скрене уокруг. Та је операција била опасна за катарке, али нас је спасла од бродолома, јер је наша лађа једрила право на некакво стење на коме је била подигнута кула светилица. Ово наше спасење тако је у мени удубло уверење да су куле светилице од велике користи, да сам одлучио да, само ако се жив вратим у Америку, настојавам да их се сагради што више.

Рано ујутру нађосмо опет мерењем мора итсл.: да смо близу нашег пристаништа, али густа магла скриваше обалу од наших погледа. Тек око девет сахата поче магла да се полагано диже са воде у вис као завеса са позорнице, показавши нам испод себе варош Фалмаут, лађе у његову пристаништу и поља око вароши. Био је то изванредно мио призор за све нас који тако дуго нисмо ништа друго виђали до једнолику површину празног океана, а утолико нам је било и веће задовољство што смо се сад ослободили брига које нам је задавало ратно стање.

Ја се са сином одмах кренем у Лондон, и на целом путу зауставили смо се само мало да видимо Стонхенџ (Stonehenge) на равници салисберијској,

и да прегледамо куће и баште лорда Пемброка с њиховим веома интересним старинама у Вилтону. У Лондон смо приспели 27. јула 1757.[1]

Чим сам се сместио у стану који је г. Чарлс спремио за мене, отидох да походим г-дина Фотерџила, коме сам био добро препоручен, а чији је савет, што се тиче моје даље процедуре, требало да потражим по савету мојих пријатеља. Он је био мишљења да не треба одмах подносити жалбу влади, него да ваља најпре покушати лично код баштиника, које би може бити неки од њихових приватних пријатеља побудили да гледају да ствар пријатељски доведу у ред. Затим отидем своме старом пријатељу и допснику г. Петру Колинсону, који ми каза како је Џон Ханберија, богати трговац из Вирџиније, желео да му се јави кад дођем, да би ме могао одвести к лорду Гренвилу, који је тада био председник министарског савета, и који је такође желео да ме што пре види. Пристанем да пођем с њим сутрадан. Г. Ханберија дође по мене, и у својим колима одведе ме к том племићу који ме с великом уљудношћу прими. После неколиких питања, која су се тицала тадашњег стања ствари у Америци, и после разговора о њима, он узе да ми говори овако: „Ви Американци имате сасвим погрешне мисли о природи вашег устава; ви тврдите да оно што краљ заповеди својим гувернерима није закон, и мислите да имате пуну слободу да то поштујете или и не поштујете, како вам

[1] Ту се завршује Франклинова аутобиографија, како је Виљијам Темпл Франклин штампао, а по њему после и други издаваоци. Што даље следује то је Венијамин Франклин написао последње године свога живота, а први пут је штампано у животопису који је г. 1868. штампао Џон Бигело.

се кад прохте. Али настављења која краљ даје својим гувернерима нису то исто што и џепна настављења која се дају каквом посланику који полази на какав стран двор, и којима се регулише његово понашање у каквом ситном питању церемонијала. Она настављења састављају судије које потпуно знају законе; њих затим претреса, дискутује и може бити и исправља министарски савет, и онда их тек краљ потписује. И они онда постају, у колико се вас тичу, *закон земаљски*, јер краљ је *законодавац за колоније*". Ја рекох његову лордству да је то за мене сасвим нова доктрина. Из повластица које смо од краља добили ја сам разумевао да наше скупштине доносе законе који имају законску силу за нас, наравно пошто се поднесу краљу на потврду и овај их потврди, а кад се једном тако узаконе, онда да их краљ не може ни укинути ни изменити. И као год што скупштине не могу да доносе сталне законе без његова пристанка, тако ни он не може без њихова пристанка да издаје законе који би за њих вредили. Он ме увераваше да сам ја на сасвим погрешном путу. Него ја никако нисам тако мислио, и почем ме говор његова лордства нешто мало узнемирио и испунио страховањем о томе каква ли су расположења самога двора према нама, чим се вратим у стан, седнем па забележим цео тај разговор. Сетио сам се да је, од прилике пре двадесет година, министарство у један законски предлог изнесен пред парламенат унело и једну одредбу, по којој се наредбе краљеве имају по колонијама сматрати као закон, али је доњи дом парламента ту одредбу одбацио, због чега смо ми његове чланове славили као своје пријатеље и пријатеље слободе, док нам они

својим понашањем према нама г. 1765. не дадоше повода да мислимо да су они то питање суверенства одрекли краљу само да га себи присвоје.

После неколико дана, и пошто је Др. Фотерџил говорио с баштиницима, ови пристану да се састану са мном у дому г-дина Т. Пена, у Спринггардену. Разговор се најпре водио о узајамној доброј вољи да се дође до разумног споразума, али очевидно и једна и друга страна имала је своје нарочите назоре о томе шта је *разумно*. Затим пређемо у разматрање разних наших жалаба, које ја побројим. Баштиници правдаху своје понашање колико су могли, а ја опет понашање наше скупштине. Сад се показа да смо далеко једни од других, и да се толико разликујемо у назорима, да је морала да клоне свака нада на споразум. Него опет као закључисмо да ја њима написмено дам све тачке наше жалбе, а они обећаше да ће их размотрити. Ја наскоро то и учиним, а они дадоше тај мој напис у руке своме адвокату, Фердинанду Џону Парису, који је водио за њих све њихове правне послове у великој парници њиховој са суседним им баштиником од Мериланда, лордом Балтимором, која се водила већ седамдесет година. Тај је адвокат писао и сва њихова писма и посланице у њиховој распри с нашом скупштином. То је био човек поношљив и лако раздражљив, па како сам ја, овда онда, у скупштинским одговорима његове написе оштро критиковао, јер су доиста и били врло слаби у аргументима а врло високоумни у изразима, он је дисао смртним непријатељством према мени, а кад ја то опазим, одбијем предлог баштиника да ја и он расправљамо између себе све оне наше жалбе, и изјавим да о томе

питању нећу ни с ким другим да преговарам него с њима самима. На то они, а по његову савету, предаду онај мој меморандум у руке државном правобраниоцу да им овај дâ мишљење и савет. Ту је он лежао без осам дана пуну годину, а за све то време ја сам небројено пута одлазио баштиницима да тражим одговор, али никако да добијем који други него: чекамо да чујемо шта ће нам казати државни правобранилац. Какав је тај одговор био и кад га добише, нисам могао сазнати, јер мени га нису ни саопштили, него послаше непосредно скупштини дугачку посланицу, коју је написао и потписао Парис, а у којој наводи мој меморандум, жали се како у њему нема никакве формалности, што сматра као неуљудност с моје стране, површно и плитко оправдава њихово понашање, и на крају изјављује како би они били вољни да дођу до неког споразума, кад би скупштина послала у Лондон каквог *човека од искрености*, да с њима преговара у том правцу, наговештавајући тиме како ја нисам такав човек.

Она је оскудица у формалности или моја неуљудност била у томе, што им у оном меморандуму ја нисам навео титулу коју су они сами себи дали, а на име: „Прави и апсолутни сопственици провинције Пенсилваније“, а ја се њом нисам послужио просто зато, што сам мислио да није потребна та формалност у једној прибелешци која је имала задатак да само и написмено прибележи оно што сам им *усмено* изложио.

Међутим је скупштина успела да побуди гувернера Денија да потврди одлуку њену којом се имовина баштиничка као и имовина народна подједнако

подвргавају јавним дажбинама, а то и јесте била главна тачка у нашој размирици, и скупштина нађе да није више ни потребно одговарати на ону посланицу.

Али кад она одлука стиже у Лондон, баштиници, опет по савету Парисову, науме да чине све што могу само да она не добије краљевску потврду. Они се дакле обрате молбом на краља, а преко министарског савета, те буде наређено да се обе стране саслушају, тако да они одреде два адвоката који ће доказивати да не треба да се да̂ краљевска потврда, а ја опет да опуномоћим двојицу који ће доказивати да треба да се да̂. Њихови су адвокати говорили: да се оном одлуком скупштинском иде на то, да се имовина баштиничка претовари јавним дажбинама, те да онда у толико мање остане да се разрезује на народ, и да ће баштиници, ако би она одлука постала закон те они буду остављени на милост и немилост народа у кога и онако не стоје добро, бити неизбежно упропашћени. Ми смо одговорили да она одлука нити има ону намеру, нити ће имати онакве последице; да су они који разрезују јавне дажбине људи поштени и правични, који су положили заклетву да ће их праведно разрезивати, и да је она корист, коју би неко од њих постигао кад би на баштинике нешто више разрезао, да себи нешто олакша, тако незнатна, да зарад ње нико неће хтети постати кривоклетником. То су били главни наводи, како се сећам, и с једне и с друге стране, осем што смо ми још енергично представљали какве би несрећне последице наступиле кад се она одлука не би потврдила, јер је оних сто хиљада лира већ издато у папирном новцу за потребе државне, и тај је новац

растурен у народу, па ако краљ не потврди ону одлуку, онда би тај папирни новац одмах постао без вредности, те би се многи појединци сасвим упропастили. И још смо наводили да би такав поступак могао дати повода да у будуће скупштина не даје такве кредите, и напослетку јаким изразима осуђивасмо себичност баштиника, који зато што без икаква разлога страхују да се њихова имовина не оптерети великим порезом не маре нимало што ће да изазову општу катастрофу. На то се лорд Мансфилд, један од чланова савета, диже па, давши ми знак да му следујем, одведе ме у писареву канцеларију, и ту, док наши адвокати настављаху своја доказивања, запита ме да ли ја доиста мислим да се при извршивању закона неће никаква неправда чинити имовини баштиничкој. Одговорих му да доиста неће. „Ако је тако“ прихвати он, „онда не видим разлога зашто бисте се ви противили томе да уђете у обавезу да се у тој тачци дâ баштиницима пуна сигурност.“ — „И заиста се томе и не противим“, одговорих му. Он онда зовну овамо к нама и адвоката Париса, и после нешто мало разговара и ја и он пристанемо на предлог његова лордства. Секретар министарског савета одмах начини протокол о том споразуму, који ја потпишем с г-дином Чарлсом, који је био агенат наше провинције у Лондону а за њене обичне послове. Тада се лорд Мансфилд врати у саветску дворницу, и онда се одлучи да се одлуци скупштинској дâ потврда којом постаје закон. Него савет нам је препоручио неке мале измене, и ми се обавежемо да ће их скупштина усвојити накнадним законом (само што скупштина после није нашла да су те измене потребне). Како је прирез за једну го-

дину већ био наплаћен по скупштинској одлуци и пре него што је стигла потврда од савета, скупштина изабере једну комисију којој стави у дужност да испита поступак разрезивача тога приреза, и у ту комисију наименују за чланове неколике нарочите пријатеље баштиничке. После потпуног испитивања сви чланови комисије потпишу једнодушно извештај да су нашли да је онај прирез распоређен сасвим правично.

Онај први део моје обавезе скупштина је сматрала као знатну услугу провинцији, почем се њоме обезбедио кредит нашег папирног новца који је онда оптицао по целој нашој отаџбини. По моме повратку у Филаделфију скупштина одлучи у пуној форми да ми се искаже захвалност. Баштиници са своје стране беху се врло разгневили на гувернера Денија, што је одобрио ону одлуку скупштинску, истерају га из своје службе и узеше му претити да ће га тужити суду што је погазио настављења за која је дао реч да ће их поштовати и по њима поступати. Али како је он оно био учинио по захтеву генерала а на службу и корист Његова Величанства, и како је имао неколико јаких пријатеља на двору, он је све оне њихове претње презирао, а у самој ствари нису се оне никад ни извршиле.

И ово је све што је Венијамин Франклин о своме животу, у својој Аутобиографији, написао.

КРАЈ